

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota 4803

Inventar 7406

I 4803

277102

BIBLIOTECA ROMÂNEASCĂ

ENCICLOPEDICĂ „SOCEC”

Inu.A.38.661

No. 9-10.

~~Inu.~~ 4803.

B

Povestiri de Mihail Eminescu

Făt-Frumos din lacrimă.

La aniversara. — Cezara. — Sărmanul Dionis

7406

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Societate Anonimă

1908

16221

858-34

953

1961

L

CONTROL 195

Biblioteca Centrala Universitara
Cupa 4803
Inventar 7406

RC 72/04

B.C.U. Bucuresti

C7406

4803

M. Eminescu

care trecea prin mreje de frunze, ca prin strecurători de lumină.

El ajunsese a casă. El ședea într'o chiliuță din casele unui boier mare. Încet trecu prin cerdacul cel lung, de-asupra căruia streșinele ieșite erau suspendate de stâlpi albi... trecu ca o umbră și când intră în chilia lui răsufle lung. Nu era să întreprindă un lucru extraordinar? — Întunecul îngreuiat cu miros de reșină a chiliei lui era pătruns numai de punctul roș al unei candelă, care ardea pe o policoară încărcată cu busuioc uscat și flori de supticoana îmbrăcată cu argint a Mîntuitorului. Un greer răgușit cînta în sobă. El aprinse o lampă neagră, umplută cu untdelemn; lumina ei fumega pîlpîind. Încet, încet ochiul luminei se roși... el se așeză la masă... deschise cartea cea veche cu buchile neclare și cu înțeles întunecat. Tăcerea e atît de mare încît pare că aude gîndirea, mirosul, creșterea chiar a unei garoafe roșii și frumoase, ce creștea într'o oală între perdelele ferestrei lui. Privea în păretele afumat la umbra sa proprie, mare și fantastică. Lampa filfiia lungă, ca și când ar fi vrut să ajungă tavanul, iar umbra lui... ca o mreajă neagră cu nasul lungit, cu căciula lăsată pe ochi, părea că începuse o vorbire intimă cu el. Părea c'o întreabă cugetînd... părea că ea-i răspunde în cugetări deșirate... un dialog și cu toate astea, dacă voia să cuprin-

dă realitatea lui, nu era decît un dialog al cugetărilor lui proprii, el cu sine însuși. Cui, dat! Această despărțire a individualității lui se făcù izvorul unei cugetări ciudate. El fixă aspru și lung umbra sa... ea, supărată de această căutătură, prinse încet-încet conture pe pãrete și deveni clară, ca un vechiu portret zugrăvit în oloiu. El clipi cu ochii—ea redevenise umbră simplă.

E un moment mare; să mă cuget mai în-tîiu — gîndi el — dorit-am, de cînd sînt, ceva pentru mine, numai pentru mine?... Nu. Din rugăciunile mele am lăsat-o vreodată pe ea? Din gîndirea mea a lipsit ea? Maria? O nu! — De cîte ori am dorit vreo putere extraordinară, numai pentru ea am dorit. Oh! — s'o duc într'un pustiu, unde să nu fie nimeni — nimeni decît eu și ea; să cobor stelele cerului în întinderea albă, ca să semene cu oștiri de flori de aur și de argint; să sãdesc dumbrăvi de dafin cu întunecoase cărări, cu lacuri albastre și limpezi ca lacrima; ea să alerge prin cărările tănuite, prefăcînd-se a fugi de amorul meu și eu s'o urmăresc... Nu! fără ea ar fi raiul pustiu.

Și cine era ea, Maria?

Era fiica spătarului Tudor Mesteacăn, un înger blond ca o lacrimă de aur, mlădioasă ca un crin de ceară, cu ochi albaștri și cuvioși, precum albastru și cuvios e adîncul ceru-

INTRODUCERE

Ediția de față a Povestirilor lui Eminescu deși e făcută, nu cu gând de erudiție, ci cu scopul de a înlesni cât mai mult citirea lor, este în realitate, dintre edițiile câte s'au publicat pînă acum, cea mai îngrijită, atît prin bogăția explicărilor literare și bibliografice, de care e însoțită, cît și — mai cu seamă — prin *exactitatea* textului.

În adevăr, ediția de față s'a ferit de toate greșelile, pe cari le-a făcut chiar cei mai gălăgioși editori ai lui Eminescu. Ultima ediție din „Biblioteca Minervei“ datorită unuia dintre aceștia, și publicată sub numele nepotrivit de *Proza literară* (ca și cînd celelalte lucrări în proză ale lui Eminescu ar fi neliterare!), deși se dă ca „ediție îngrijită după izvoare“, este de fapt tot atîta de neîngrijită¹⁾ ca și edițiile pe cari vrea să le înlocuiască. În adevăr, exceptînd nenumeroasele greșeli de tipar („vine“, în loc de „vinate“, „al curții“ în loc de „al cărții“, „s'ascunseseră“, în loc de „ascunseră“, „fir tort“, în loc de „fir de tort“,

¹⁾ Vezi și *Post-scriptum* dela sfîrșit.

„pod de găvăună“, în loc de „pod, în găvăună“, „lumina“ în loc de „luna“, „trîndafirie“, „păsuri“ în loc de „pasuri“, și altele multe, această ediție a făcut o nenumărată mulțime de omisiuni de expresii, de rînduri întregi chiar, și a repetat numeroasele greșeli de tipar din vechile ediții, cari falsifică înțelesul textului și strică fizionomia stilului eminescian. Astfel, pentru a nu cita decît cîteva din ele, „Biblioteca Minervei“ editează ca și edițiile anterioare, „cerdac multicolor“ în loc de „cerdac multicolon“, „femeile“, în loc de „femelele“, „cutie“ în loc de „cute“ (gresie), „peșteră“ în loc de „insulă“, și suprimă replică ca „Mă mir cine te-a călugărit pe tine, blestematele Ieronime“ falsificînd astfel înțelesul replicelor următoare, — sau fraze ca „Vă veți învoi amîndoi asupra prețului, ca doi...“ păstrînd numai sfîrșitul ei „oameni de onoare ș. a. m. d. Asemenea neiertate neglijențe — în afară poate de unele rari greșeli, strecurate cine știe cum la tipărire, — nu se găsesc în ediția de față.

Ținînd însă să publicăm textul cel mai exact din punctul de vedere al înțelesului și stilului marelui nostru poet, n'am împins pedanteria pînă a respecta formele provinciale ne caracteristice ale unor cuvinte. Găsind, spre pildă, forme ca „sede“ „șapte“ „a“ în loc de „al“, „ai“, „ale“, pe cari Eminescu

însuși, chiar în aceeași scriere sau în scrieri ulterioare, le înlocuiește cu adevăratele forme literare—noi am adoptat — pe cele corecte fără nici-o șovăire. Am păstrat însă pe cele ce ni s'au părut în adevăr caracteristice stilului (ca, bunioară, „oloiu“, în loc de „uleiu“).

Fiindcă cel dintîi lucru ce se cere dela o bibliotecă de popularizare, e să ușureze munca cititorului, și fiindcă unele din aceste povestiri sînt foarte greu de urmărit chiar pentru un cititor experimentat, am căutat, pe deoparte, să însoțim fiecare din aceste povestiri, de cîte un studiu literar, iar pe de alta, am împărțit narațiunea cea mai mare și cea mai grea din toată literatura română, — „Sărmanul Dionis“ — în capitole, însoțind-o de o tablă în care se rezumează pe scurt succesiunea evenimentelor și se accentuiază, explicîndu-se, unele din ideile adînci ce constituiesc temeiul ei.

Dacă mai adăogăm, că ediția e îmbogățită cu cel mai bun portret al lui Eminescu, și că fiecare bucată este însoțită de notițe bibliografice în vederea celor ce vor voi să se adreseze la izvoare,—am spus tot ceea ce distinge această ediție de edițiile similare. O biografie a lui Eminescu își va găsi locul mai bine în volumul său de Poezii care nu va întîrzia să apară, firește, după alt plan decît acela ce s'a urmat pînă acum.

Făt-Frumos din Lacrimă

(Poveste)

NOTIȚĂ CRITICĂ

Făt-frumos din lacrimă, cea mai ușor de citit dintre povestirile lui Eminescu, este un basm alcătuit astfel ca să cuprindă cât mai multe din elementele basmelor noastre și, pe lângă acestea, și unele elemente streine, pline de o bolnăvicioasă strălucire, datorite în deosebi literaturii romantice germane.

Această poveste nu e, cum s'a zis, un *model* de basm românesc *literar*,—fiindcă are multe lipsuri. Astfel mai întâi, în ce privește fondul, concepțiunea acestui basm nu este destul de încheșată, nici destul de echilibrată. „Făt-frumos“ pleacă să răsbune pe tatăl său, ajunge la împăratul vrăjmaș, dar, în loc să se lupte cu el, se prinde cu el frate de cruce. Făt-frumos omoară pe Muma-pădurii, ce pustiă împărăția împăratului cu care se împrietenise, și tot pentru acesta pleacă să răpească pe fata Ghenarului cu care pățește multe și de toate, pînă aduce la îndeplinire fapta. Basmul se sfârșește cu nunta împăratului cu fata

răpită, dar de bătrînul împărat și de împărăteasa, cu a cărui răsburare tocmai se însărcinase Făt-frumos, fiul lor din lacrimă, nu ni se mai spune nimic și astfel ne simțim nemulțumiți ca în fața unui lucru nedus pînă la sfîrșit! — Ne jicnește iarăși faptul că Făt-frumos își ia mireasă chiar dela începutul basmului și că Ghenarul, care e înfățișat ca bun creștin, face lucruri necreștinești (ca, bunioară, momirea calului lui Făt-frumos).

Desechilibrul povestirii se vede din faptul că unele părți ale ei sînt dezvoltate prea mult în paguba altora. Ajutorul ce-l dă Făt-frumos, țînțarul și racului, și serviciile ce aceștia îi sunt la rîndul lor povestite ca în *rezumat*, pe cînd descrierea fugii lui Făt-frumos dela Miază-noapte — unul din cele mai puternice pasaje — este dezvoltată cu toată bogăția de imagini ale unei extraordinare închipuiri.

Dar concepțiunea acestui basm nu e numai cam deslînată și cam dezechilibrată: ea mai are și defectul de a conține elemente prea streine de geniul poporului nostru, și pe cari Eminescu le datorește influenței romantismului german asupra mării sale imaginațiuni. Astfel e, bunioară, căderea lui Făt-frumos în mijlocul pustiului, după ce l-au ars fulgerele norilor unde l-asvîrlise Ghenarul, și mai cu seamă călătoria în lună a sufletelor moarte împreună cu fata pe care o desrobise din stăpînirea Mizeinopti.

În ce privește forma, nici limba nici stilul acestui basm nu sînt lipsite de pete: ele conțin unele neologisme și unele comparațiuni și întorsături de frază cam melodramatice și umflate.

Dar făcînd aceste rezerve, *Făt-frumos din lacrimă* are înalte calități literare. Precum Creangă în basmele sale, a pus în cel mai mare relief elementul *realist*, Eminescu, în aceasta povestire, a făcut acelaș lucru cu elementul *idealist*. Nicăiri în literatura noastră nu găsim imagini *fantastice*, imagini ce par'că fac parte dintr'o lume extraordinară și neexistentă, cu o viață mai strălucită și mai puternică decît în această povestire. Din acest punct de vedere descrierea palatului Ghenarului și mai cu seamă amănunțita fugă a lui Făt-frumos, urmărit de Miază-noapte, sînt niște bucăți a căror originalitate și măreție extralumească nu va scăpa nimănui.

A doua mare calitate este aceea a formei. Limba și stilul lui Eminescu din această povestire se deosebesc printr'o rară energie: ea e lapidară și totuși în același timp plină de mișcare — însușire ce asigură cea mai mare dăinuire unei bucăți literare. Iar această energie este realizată cu cea mai colorată și cea mai bogată limbă românească cu putință, și într'un stil care, afară de rari cazuri, e plin de firese și de farmec luminos.

Cine vrea să-și dea seama de cîtă culoare,

vioiciune și bogăție poate să aibă limba românească, și cine vrea să știe ce însemnează o adevărată fantezie care construiește din nimicul câtorva imagini cunoscute, o lume cu altă lumină, cu alte contururi, cu altă atmosferă, decît lumea reală, — citească *Făt-frumos din lacrimă*, și va avea una din cele mai strălucite pilde.

Notiță bibliografică

Făt-Frumos din lacrimă, poveste tipărită după „Convorbiri Literare“ Anul IV, — N-rele 17 și 18 din 1 și 15 Noemvrie 1870, pag. 277 și 298. În 1890, povestea „Făt-Frumos din lacrimă“ apare, foarte îngrijită, în volumul: *M. Eminescu: „Proză și Versuri“*, editat de d. V. G. Morțun. Ea se află și în *culegerăa Șaraga*.

FĂT-FRUMOS DIN LACRIMĂ

(POVESTE)

În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sînt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului, pe cînd Dumnezeu călea încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor ca miazănoaptea și avea o împărăteasă tînără și zîmbitoare ca miezul luminos al zilei.

Cincizeci de ani de cînd împăratul purta războiu c'un vecin al lui. Murise vecinul și lăsase de moștenire fiilor și nepoților ura și vrajba de sînge. Cincizeci de ani, și numai împăratul trăia singur, ca un leu îmbătrînit, slăbit de lupte și suferințe, — împărat, ce'n viața lui nu rîsese niciodată, care nu zimbea nici la cîntecul nevinovat al copilului, nici la surîsul plin de amor al soției lui tinere, nici la poveștile bătrîne și glumețe ale ostașilor înălbiți în bătălie și nevoi. Se simțea slab,

se simțea murind și n'avea cui să lese moștenirea urii lui. Trist se scula din patul împărătesc, de lângă împărăteasa tânără — pat aurit, însă pustiu și nebinecuvîntat — trist mergea în războiu cu inima neîmblînzită, — și împărăteasa, rămasă singură, plîngea cu lacrimi de văduvie singurătatea ei. Părul ei cel galben, ca aurul cel mai frumos, cădea pe sîinii ei albi și rotunzi — și cîin ochii ei albaștri și mari curgeau șiroaie de mărgăritare apoase pe o față mai albă ca argintul crinului. Lungi cearcăne vinete se trăgeau împrejurul ochilor, și vine albastre se trăgeau pe fața ei albă ca o marmură vie.

Sculată din patul ei, ea se aruncă pe treptele de piatră ale unei bolte în zid, în care veghea, de-asupra unei candelă fumegînde, icoana îmbrăcată în argint a Maicii durerilor. Înduplecată de rugăciunile împărătesei îngenunchiate, pleoapele icoanei reci se umeziră și o lacrimă curse din ochiul cel negru al mamei lui Dumnezeu. Împărăteasa se ridică în toată măreața ei statură, atinse cu buza ei seacă lacrima cea rece și o supse în adîncul sufletului său. Din momentul acela ea purcese îngreunată.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă, și împărăteasa făcu un fecior alb ca spuma laptelui, cu părul bălaiu ca razele lunei.

Împăratul surîse, soarele surîse și el în înfocata lui împărăție, chiar stătù pe loc, încît trei zile n'a fost noapte, ci numai senin și veselie, — vinul curgea din butii sparte și chiotele despiceau bolta cerului.

— Și-i puse mama numele: Făt-Frumos din lacrimă.

Și crescù și se făcù mare ca brazii codrilor. Creștea într'o lună cît alții într'un an.

Cînd era destul de mare, puse să-i facă un buzdugan de fier, îl aruncă în sus de despică bolta cerului, îl prinse pe degetul cel mic, și buzduganul se rupse 'n două. Atunci puse să-i facă altul mai greu — îl aruncă în sus aproape de palatul de nori al lunei; căzînd din nori, nu se rupse de degetul voinicului.

Atunci Făt-Frumos își luă ziua bună dela părinți, ca să se ducă, să se bată el singur cu oștile împăratului ce-l dușmănea pe tată-său. Puse pe trupul său împărătesc haine de păstor, cămeșă de borangie, țesută în lacrimile mamei sale, mîndră pălărie cu flori, cu cordèle și cu mărgelile rupte dela gîturile fetelor de împărați, își puse 'n brîul verde un fluer de doine și altul de hore, și, cînd era soarele de două sulite pe cer, a plecat în lumea largă și 'n toiul lui de voinic.

Pe drum horea și doinea, iar buzduganul, și-l arunca să spintece nourii de cădea departe tot cale de-o zi. Văile și munții se uimeau

auzindu-i cîntecele, apele-și ridicau valurile mai sus ca să-l asculte, izvoarele își turburau adîncul, ca să-și azvîrle afară undele lor, pentruca fiecare din unde să-l audă, fiecare din ele să poată cînta ca dînsul cînd vor șopti văilor și florilor.

Rîurile ce ciorăiau mai în jos de brîiele melancolicelor stînce, învățau dela păstorul împărat doina iubirilor, iar vulturii, ce stau amuțiți pe creștetele seci și sure ale stîncelor 'nalte, învățau dela el țipetul cel plîns al jalei.

Stăteau toate uimite pe cînd trecea păstorușul împărat, doinind și horind; ochii cei negri ai fetelor se umpleau de lacrimi de dor; și'n piepturile păstorilor tineri, rezimați cu'n cot de-o stîncă și c'o mîină pe bîită, încolțea un dor mai adînc, mai întunecos, mai mare — dorul voiniciei!

Toate stăteau în loc, numai Făt-Frumos mergea mereu, urmărind cu cîntecul dorul inimei lui, și cu ochii buzduganul, ce sclipea prin nouri și prin aer ca un vultur de oțel, ca o stea năzdrăvană.

Cînd era 'n spre seara zilei a treia, buzduganul căzînd, se izbî de o poartă de aramă, și făcù un vuiet puternic și lung. Poarta era sfărîmată și voinicul intră. (Luna răsărise dintre munți și se oglindea într'un lac mare și limpede, ca seninul cerului. În fundul lui

se vedea sclipind, de limpede ce era, un nisip de aur; iar în mijlocul lui, pe o insulă de smarand, încunjurat de un crîng de arbori verzi și stufoși, se ridica un mîndru palat de o marmură ca laptele, lucie și albă,— atît de lucie, încît în ziduri răsfrîngea, ca'ntr'o oglindă de argint, duminică și lună, lac și țărături. O luntre aurită veghea pe unele limpezi ale lacului lîngă poartă; și'n aerul cel curat al serii tremurau din palat cîntece mîndre și senine. Făt-Frumos se suî în luntre și, vîslind, ajunse pînă la scările de marmură ale palatului. Pătruns acolo, el văzù în boltele scărilor candelabre cu sute de brațe, și'n fiecare braț ardea cîte o stea de foc. Pătrunse în sală. Sala era 'naltă, susținută de stîlpi și de ^(arcade) arcuți, toate de aur, iar în mijlocul ei stătea o mîndră masă, acoperită cu alb, talgerele toate săpate din cîte-un singur mărgăritar mare; — iar boerii ce ședeau la masă în haine aurite, pe scaune de catifea roșie, erau frumoși ca zilele tinereții și voiși ca horele. Dar mai ales unul din ei, cu fruntea 'ntr'un cerc de aur, bătut cu diamante, și cu hainele strălucite era frumos ca luna unei nopți de vară. Dar mai mîndru era Făt-Frumos.

— Bine-ai venit Făt-Frumos! — zise 'mpăratul; am auzit de tine, da' de văzut nu te-am văzut.

7406

BIBLIOTECA
Centrale
Universitare
București

— Bine te-am găsit, împărate, deși mă tem că nu te-oiu lăsa cu bine, pentru că am venit să ne luptăm greu, că destul ai violenit asupra tatălui meu.

— Ba n'am violenit asupra tatălui tău, ci totdeauna m'am luptat în luptă dreaptă. Dar cu tine nu m'oiu bate. Ci mai bine-oiu spune lăutarilor să zică și cuparilor să umple cupele cu vin, și-om lega frăție de cruce pe cît om fi și-om trăi.

Și se sărutară feciorii de împărați în urările boerilor, și băură, și se sfătuiră.

Zise împăratul lui Făt-Frumos: De cine'n lume te temi tu mai mult?

— De nime 'n lumea asta, afară de Dumnezeu. Dar tu?

— Eu iar de nimeni, afară numai de Dumnezeu și de mama pădurilor: o babă bătrînă și urită, care umblă prin împărăția mea de mîna cu furtuna. Pe unde trece ea, fața pămîntului se usucă, satele se risipesc, tîrgurile cad năruite. Mers-am eu asupra ei cu bătălie, dar n'am isprăvit nimica. Ca să nu-mi prăpădească toată împărăția, am fost silit să stau la'nvoială cu ea și să-i dau ca bir tot al zecelea din copiii supușilor mei. Și azi vine ca să-și iee birul.

Cînd sună miază-noaptea, fețele mesenilor se posomorîră; căci pe miazănoapte călare cu aripi vîntoase, cu fața sbîrcită ca o stîncă pu-

havă și scobită de păraie, c'o pădure'n loc de păr, urla prin aerul cernit Mama-pădurilor cea nebună. Ochii ei — două nopți turburi, gura ei — un hău căscat, dinții ei — șiruri de pietre de mori.

Cum venea vuind, Făt-Frumos o apucă de mijloc și o trânti cu toată puterea într'o piuă mare de piatră; peste piuă prăvăli o bucată de stîncă, pe care o legă din toate părțile cu șapte lanțuri de fer. Înnăuntru baba șuera și se smulgea ca vîntul închis — dar nu-i folosì nimica.

Veni iar la ospăț; cînd, prin bolțile feres-trelor la lumina lunei, văzură două dealuri lungi de apă. Ce era? Mama-pădurilor, neputînd să iasă, trecea peste apă cu piuă cu tot, și-i brăzda fața în două dealuri. Și fugea mereu, o stîncă de piatră îndrăcită, rupîndu-și cale prin păduri, brăzdînd pămîntul cu diră lungă, până ce se făcù nevăzută în depărtarea nopții.

Făt-Frumos ospătă ce ospătă, dar apoi, luîndu-și buzduganul dea-umăr, merse mereu pe diră trasă de piuă, până ce ajunse lîng'o casă frumoasă, albă, care steclea la lumina lunei în mijlocul unei grădini de flori. Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșie-închise și albe, iar printre ele roiau fluturi ușori, ca sclipitoare stele de aur. Miros, lumină și un cîntec nesfîrșit, încet, dulce

ieșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa. Lîngă prispă stăteau două butii cu apă,— iar pe prispă torcea o fată frumoasă. Haina ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsate pe spate, pe cînd o cunună de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei netedă. Luminată de razele lunii, ea părea muiată într'un aer de aur. Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr'o furcă de aur și dintr'un fuior de lînă ca argintul torcea un fir de o mătase albă, subțire, strălucită, ce semăna mai mult a o vie rază de lună ce cutreera aerul, decît a fir de tort.

La sgomotul ușor al pașilor lui Făt-Frumos, fata-și ridică ochii albaștri ca undele lacului.

— Bine-ai venit Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi și pe jumătate închiși — cît e de mult de cînd te-am visat.— Pe cînd degetele mele torceau un fir, gîndurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care eu mă iubeam cu tine; Făt-Frumos din fuior de argint torceam și eram să-ți țes o haină urzită în descîntece, bătută'n fericire; s'o porți... să te iubești cu mine. Din tortul meu ți-ăș face o haină, din zilele mele o viață plină de desmierdări.

Astfel, cum privea umilită la el, fusul îi scăpă din mîină, și furca căzù alături cu ea.

Ea se sculă — și ca rușinată de cele ce zisese, mâinele ei spînzurau în jos ca la un copil vinovat, și ochii ei cei mari se plecară. — El se apropiă de ea, c'o mîină îi cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă îi desmierdă încet fruntea și părul, și-i șopti: „Ce frumoasă ești tu, ce dragă-mi ești! A cui ești tu, fata mea?”

— A Mamei-pădurilor — răspunse ea suspinînd; — mă vei iubi tu acuma, cînd știi a cui sînt? Ea înconjură cu amîndouă brațele ei goale grumazul lui, și se uită lung la el, în ochii lui.

— Ce-mi pasă a cui ești, zise el, destul că te iubesc.

— Dacă mă iubești, să fugim atuncea — zise ea lipindu-se mai tare de pieptul lui; — dacă te-ar găsi mama, ea te-ar omori, și dacă ai muri tu, eu aș nebuni, ori aș muri și eu.

— N'aibi frică, zise el zîmbind și desfăcîndu-se din brațele ei. — Unde-i mună-ta?

— De cînd a venit, se sbuciumă în piua în care-ai încuiat-o tu, și roade cu colții la lanțurile ce-o închid.

— Ce-mi pasă, zise el repezindu-se să vadă unde-i.

— Făt-Frumos, zise fata — și două lacrimi mari străluciră în ochii ei — nu te duce încă. Să te învăț eu ce să facem ca să învingi tu pe mama. Vezi tu buțile aste două? Una-i

cu apă, alta cu *putere*. Să le mutăm una'n locul alteia. Mama, cînd se luptă cu vrăjmașii ei, strigă cînd obosește: „Stăi, să mai bem cîte-o leacă de apă!“ Apoi ea bea *putere*, în vreme ce dușmanul ei numai apă. De-aceea noi le mutăm din loc, ea nu va ști și va bea numai apă în vremea luptei cu tine. — Precum au zis, așa au și făcut.

El se răpezì după casă. „Ce faci, babă?“ strigă el.

Baba de venin se smulse odată din piau'n sus și rupse lanțurile, lungindu-se slabă și mare până'n nori.

— A! bine că mi-ai venit Făt-frumos! zise ea, făcîndu-se iar scurtă... Ei, acum hai la luptă, acù om vedea cine-i mai tare.

— Hai! zise Făt-Frumos.

Baba l-apucă de mijloc, se lungì răpezindu-se cu el până'n nori, apoi îl izbi de pămînt și-l băgă în țărna până'n glezne.

Făt-Frumos o izbi pe ea și o băgă 'n pămînt până în genunchi.

— Stăi, să mai bem apă, zise Mama-pădurilor ostenită.

Stătură și se răsufară. Baba bău apă, Făt-Frumos bău *putere*, și-un fel de foc nestins îi cutreeră cu fiori de răcoare toți mușchii și toate vinele lui cele slăbite.

C'o *putere* îndoită, cu brațe de fier o smunci pe baba de mijloc și-o băgă'n pămînt până'n

gît. Apoi o izbî cu buzduganul în cap și-i risipî creerii. — Cerul încărunți de nouri, vîntul începû a geme rece și a scutura casa cea mică în toate încheieturile căpriorilor ei. Șerpi roșii rupeau trăsînd poala neagră a norilor, apele păreau că latră, numai tunetul cînta adînc, ca un prooroc al pierzării. Prin acel întunec des și nepătruns, Făt-Frumos vedea albind o umbră de argint, cu păr de aur despletit, rătăcind, cu mînile ridicate și palidă. El se apropiâ de ea și-o cuprinse cu brațele lui. Ea căzû ca moartă de groază pe pieptul lui, și mînile ei reci s'ascuseră în sînul lui. Ca să se trezească, el îi sărută ochii. Norii se rupeau bucăți pe cer — luna roșie ca focul se ivea prin spărturile lor risipite; — iar pe sînul lui Făt-Frumos vedea cum înfloreau două stele albastre, limpezi și uimite, ochii miresei lui. El o luă pe brațe și începû să fugă cu ea prin furtună. Ea-și culcase capul în sînul lui și părea că adormise. Ajuns lîngă grădina împăratului, el o puse'n luntre ducînd-o ca'ntr'un leagăn peste lac, smulse iarbă, fin cu miros și flori din grădină și-i clădi un pat, în care-o așeză ca'ntr'un cuib.

Soarele, ieșînd din răsărit, privea la ei cu drag. Hainele ei umede de ploaie se lipise de membrele dulci și rotunde, fața ei de-o paloare umedă ca ceara cea albă, mînele mici și unite pe piept, părul despletit și resfirat pe fin,

ochii mari, închiși și adînciți în frunte, astfel ea era frumoasă, dar părea moartă. Pe acea frunte netedă și albă, Făt-Frumos presăra cîteva flori albastre, apoi șezù alături cu ea și ncepù a doini încet. Cerul limpede — o mare, soarele — o față de foc, ierburile înprospătate, mirosul cel umed al florilor învioșate o făceau sa doarmă mult și lin, însoțită în calea visurilor ei de glasul cel plîns al fluerului. Cînd era soarele'n amieazi, firea tăcea, și Făt-Frumos asculta liniștita ei răsufare, caldă și umedă. Încet se plecâ la obrazul ei și-o sărutâ. Atunci ea deschise ochii încă plini de visuri, și ntinzîndu-se somnoroasă zise încet și zîbind: „Tu aici ești?“

— Ba nu sînt aici, nu vezi că nu sînt aici? — zise el mai lăcrămînd de fericire. Cum ședea el lîngă ea, ea își întinse un braț și-i cuprinse mijlocul.

— Hai scoală, zise el desmierdînd-o — e ziua 'namiaza-mare. Ea se sculâ, își netezi părul de pe frunte și-l dete pe spate, el îi cuprinse mijlocul — ea-i încunjurâ grumazul — și astfel trecură printre straturile de flori, și intrară în palatul de marmură al împăratului.

El o duse la împăratul și i-o arătă spundu-i că-i mireasa lui. Împăratul zimbî, apoi îl luă de mînă pe Făt-Frumos, ca și cînd ar fi vrut să-i spuie ceva în taină, și-l trase la

o fereastră mare, pe care vedea lacul cel întins. Ci el nu-i spuse nimica, ci numai se uită uimit pe luciul lacului și ochii i se umplură de lacrimi. O lebădă își înălțase aripele ca pe niște pânze de argint și cu capul eufundat în apă sfășia fața senină a lacului.

— Plîngi, împărate? zise Făt-Frumos; — de ce?

— Făt-Frumos, zise împăratul — binele ce mi l-ai făcut mie, nu ți-l pot plăti nici cu lumina ochilor, or' cît de scumpă mi-ar fi, și cu toate astea vin să-ți cer și mai mult.

— Ce, împărate?

— Vezi tu lebăda ceea îndrăgită de unde? Tinăr fiind, aș trebui să fiu îndrăgît de viață, și cu toate astea de cîte ori am vrut să-mi fac seamă! Iubesc o fată frumoasă cu ochii gînditori, dulce ca visele mării — fata Ghenarului, om mîndru și sălbatec ce-și petrece viața vîînd prin păduri bătrîne. O, cît e de aspru el, cît e de frumoasă fata lui! Or' ce încercare de-a o răpi a fost deșartă. Încercă-te tu!

Ar fi stat Făt-Frumos locului, dar scumpă-i era frăția de cruce, ca or' cărui voinic, mai scumpă decît zilele, mai scumpă decît mireasa.

— Împărate prea luminate, din cîte noroace ai avut, unul a fost mai mare decît toate: acela că Făt-Frumos ți-i frate de cruce. Hai, că mă duc eu să răpesc pe fata Ghenarului!

Și-și luă cai ageri, cai cu suflet de vînt Făt-Frumos, și era să plece. Atunci mireasa lui — Ileana o chema — îi zise încet la ureche, sărutîndu-l cu dulce: „Nu uita Făt-Frumos, că pe cît vei fi tu departe, eu oiu tot plînge“.

El se uită cu milă la ea, o mîngîiă — dar apoi, desfăcîndu-se de îmbrăçoșerile ei, se avîntă pe șeaua calului și plecă în lume.

Trecea prin codri pustii, prin munți cu fruntea ninsă, și cînd răsărea dintre stînci bătrîne luna cea palidă ca fața unei fete moarte, atunci vedea din cînd în cînd cîte-o sdreanță uriașă atîrnată de cer, ce încunjura cu poalele ei vîrfurile vreunui munte — o noapte sfîrticată, un trecut în ruină, un castel numai pietre și ziduri sparte.

Cînd se lumină de ziuă, Făt-Frumos vede că șirul munților dă într'o mare verde și întinsă, ce trăiește în mii de valuri senine, strălucite, cari treeră aria mării încet și melodios, până unde ochiul se pierde în albastru cerului și în verdele mării. În capătul șirului de munți, drept asupra mării se oglindea în fundul ei o măreață stîncă de granit, din care răsărea, ca un cuib alb, o cetate frumoasă, care, de albă ce era, părea poleită cu argint. Din zidurile arcate răsăreau ferestre strălucite, iar dintr'o fereastră deschisă se zărea, printre oale de flori, un cap de fată

oacheș și visător, ca o noapte de vară. Era fata Ghenarului.

— Bine-ai venit Făt-Frumos, zise ea, sărind dela fereastră și deschizînd porțile mărețului castel, unde ea locuia singură ca un geniu într'un pustiu; — astă noapte mi se părea că vorbesc c'o stea, și steaua mi-a spus că vii din partea împăratului ce mă iubește.

În sala cea mare a castelului, în cenușa vetrei, veghea un motan cu șapte capete, care cînd urla dintr'un cap s'auzea cale de-o zi, iar cînd urla din cîte șapte, s'auzea cale de șapte zile.

Ghenarul, pierdut în sălbaticile sale vînători se depărtase cale de-o zi.

Făt-Frumos luă fata'n brațe și, punînd-o pe cal, sburau amîndoi prin pustiu lungului mării ca două abia văzute închegări ale văzduhului.

Dar Ghenarul, om 'nalt și puternic, avea un cal năzdrăvan cu două inimi. Motanul din castel mieună dintr'un cap, iar calul Ghenarului necheză cu vocea lui de bronz.

— Ce e? — îl întrebă Ghenarul pe calul năzdrăvan — ți s'a urît cu binele?

— Nu mi s'a urît mie cu binele, ci de tine-i rău. Făt-Frumos ți-a furat fata.

— Trebuie să ne grăbim mult ca să-i ajungem?

— Să ne grăbim și nu prea, pentru că-i

putem ajunge. — Ghenarul încălecă și sbură ca spaima cea bătrână în urma fugiților. În curînd îi și ajunse. — Să se bată el cu Făt-Frumos nu putea, pentru că Ghenarul era creștin și puterea lui nu era în duhurile întinericului, ci în Dumnezeu.

— Făt-Frumos! zise Ghenarul, — mult ești frumos, și mi-e milă de tine. De astădată nu-ți fac nimica, dar de altădată... ține minte! — Și, luîndu-și fata alături cu el, pieri în vînt, ca și cînd nu mai fusese.

Dar Făt-Frumos era voinic și știa drumul înapoi. El se reîntoarce și găsi pe fată iar singură, însă mai palidă și mai plînsă, ea părea și mai frumoasă. Ghenarul era dus iar la vînătoare cale de două zile. — Făt-Frumos luă alți cai din chiar grajdul Ghenarului.

Astădată plecară noaptea. Ei fugeau cum fug razele lunii peste adîncele valuri ale mării, fugeau prin noaptea pustie și rece ca două visuri dragi; ei prin fuga lor auzeau miautele lungi și îndoite ale motanului din vatra castelului. Apoi li se părù că nu mai pot merge, asemenea celor ce vor să fugă în vis și cu toate acestea nu pot. Apoi un nor de colb îi cuprinse, căci Ghenarul venea în fuga calului de rupea pămîntul.

Fața lui era înfricoșată, privirea cruntă. Fără de-a zice o vorbă, el apucă pe Făt-Frumos și-l azvîrlî în nourii cei negri și plini

de furtună ai cerului. Apoi dispărù cu față cu tot.

Făt-Frumos, ars de fulgere, nu căzù din el decît o mînă de cenușă în nisipul cel fierbinte și sec al pustiului. Dar din cenușa lui se făcù un izvor limpede ce curgea pe un nisip de diamant; pe lingă el arbori, nalți, verzi, stufoși, răspîdeau o umbră răcorită și mirositoare. Dacă cineva ar fi priceput glasul izvorului, ar fi înțeles că jlea într'o lungă doină — pe Ileana, împărăteasa cea bălaie a lui Făt-Frumos. Dar cine să înțeleagă glasul izvorului într'un pusti, unde până atunci nu călcasè picior de om?

Dar pe vremea aceea Domnul umbla încă pe pămînt. Într'o zi se vedeau doi oameni călătorind prin pusti. Hainele și fața unuia strălucea ca alba lumină a soarelui; celălalt, mai umilit, nu părea decît umbra celui luminat. Erau Domnul și Sfîntul Petrea. Picioarele lor înfierbîntate de nisipul pustiului călcară atunci în răcoarele și limpedele pîrau ce curgea din izvor. Prin cursul apei, cu gleznelor stîșiau valurile până la umbritul lor izvor. Acolo Domnul bău din apă, și-și spălă fața sa cea sfîntă și luminată și mînele sale făcătoare de minuni. Apoi șezură amîndoi în umbră, Domnul cugetînd la Tatăl său din cer, și Sfîntul Petrea ascultînd pe cugete doina izvorului plîngător. Cînd se sculară spre a merge

mai departe, zise Sfîntul Petrea: „Doamne, fă ca acest izvor să fie ce-a fost mai înainte.“ — „Amin!“ zise Domnul ridicînd mîna sa cea sfîntă, după care apoi se depărtară în spre mare fără a mai privi înapoi.

Ca prin farmec pierî izvorul și copacii, și Făt-Frumos, trezit ca dintr'un somn lung, se uită împrejur. Atunci văzî chipul cel luminat al Domnului, ce mergea pe valurile mării, cari se plecau înaintea lui, întocmai ca pe uscat; și pe Sfîntul Petrea, care mergînd în urma lui și învins de firea lui cea omenească se uita înapoia sa și-i făcea lui Făt-Frumos din cap. — Făt-Frumos îi urmări cu ochii până ce chipul lui Sfîntul Petrea se risipi în depărtare, și nu se vedea decît chipul strălucit al Domnului, aruncînd o dungă de lumină pe luciul apei, astfel încît, dacă soarele n'ar fi fost în amiază, ai fi crezut că soarele apune! — El înțelese minunea învierii sale și îngenunchiă înspre apusul acelu soare dumnezeesc.

Dar apoi își aduse aminte că făgăduise a răpi pe fata Ghenarului, și ceeace făgăduiește voinicul, anevoie o lasă nefăcută.

Deci se pornî și în spre seară ajunse la castelul Ghenarului ce strălucea în întunericul serei ca o uriașă umbră. El intră în casă.. fata Ghenarului plîngea. Dar cînd îl văzî, fața ei se 'nsenină, cum se 'nsenină o undă

de o rază. El îi povestì, cum înviase, atunci ea-i zise: „De răpit nu mă poți răpi până ce nu-i avea un cal asemenea cu acela ce-l are tatăl meu, pentru c'acela are două inimi; dar eu am să-l întreb în astă seară de unde-și are calul, ca să poți și tu să capeți unul ca acela. Până atunci însă, pentru ca să nu te afle tatăl meu, eu te voiu preface într'o floare“. El șezù pe un scaun, iar ea șoptì o vrajă dulce, și cum îl sărutâ pe frunte, el se prefacù într'o floare roșie închisă ca vișina coaptă. Ea-l puse între florile din fereastră și cînta de veselie, de răsuna castelul tatălui ei.

Atunci intrâ și Ghenarul.

— Veselă fata mea?... Și de ce ești veselă? — întrebă el.

— Pentru că nu mai este Făt-Frumos ca să mă răpească, răspunse ea rîzînd.

Se puseră la cină.

— Tată, întrebă fata, de unde ai calul d-tale, cu care umbli la vînat?

— La ce-ți trebuie s'o știi? zise el încrun-tînd sprîncenile.

— Știi prea bine, răspunse fata, — că nu vreau ca s'o știu, decît numai ia-așa ca s'o știu, pentru c'acum nu mai e Făt-Frumos să mă răpească.

— Știi tu că nu mă împotrivesc ție nici odată — zise Ghenarul:

Departe de-aicea lângă mare, șade o babă care are șapte iepe. Ea ține oameni, cari să i le păzească un an (cu toate că anul ei nu e decît de trei zile) și dacă cineva i le păzește bine, ea-l pune să-și aleagă drept răsplată un mînz, iar de nu, îl omoară și-i pune capul într'un par. Chiar însă dacă păzește cineva bine iepele, totuși ea-l viclenește pe om, căci scoate inimile din caii toți și le pune într'unul singur, încît cel ce-a păzit alege mai totdeauna un cal fără inimă, care-i mai rău decît unul de rînd... Ești mulțumită, fata mea?

— Mulțumită, răspuse ea zîbind.

Totodată însă Ghenarul îi aruncă în față o batistă roșie, ușoară, mirositoare. Fata se uită mult în ochii tatălui său, ca un om care se deșteaptă dintr'un vis, de care nu-și poate aduce aminte. Ea uitase tot ce-i spusese tată-său. Însă floarea din fereastră veghea printre frunzele ei, ca o stea roșie prin încrețiturile unui nor.

A doua zi Ghenarul plecă iarăș des dimineață la vînătoare.

Fata sărută murmurînd floarea roșie și Făt-Frumos născu ca din nimica înaintea ei.

— Ei, știi ceva? o întrebă el.

— Nu știu nimica, zise ea tristă și punînd dosul mînei pe fruntea ei; — am uitat tot.

— Însă eu am auzit tot, zise el. Rămîi

cu bine, fata mea; în curînd ne vom vedea iar.

El încălecă pe un cal și dispărù în pustii.

În arșița cea dogoritoare a zilei văzù aproape de pădure un țînțar svîrcolindu-se în nisipul cel ferbinte. Făt-Frumos, — zise țînțarul, — ia-mă de mă du până'n pădure, că ți-oiu prinde și eu bine. Sînt împăratul țînțarilor. — Făt-Frumos îl duse până în pădurea prin care era să treacă.

Ieșind din pădure trecù iar prin pustiu, dea-lungul mării, și văzù un rac atît de ars de soare, încît nu mai avea nici putere să se mai întoarcă înapoi... „Făt-Frumos, — zise el — aruncă-mă'n mare, că ți-oiu prinde și eu bine. Sînt împăratul racilor!“ Făt-Frumos îl aruncă în mare și-și urmâ calea.

Cînd în spre seară ajunse la un bordeiu urît și acoperit cu gunoiu de cal. Împrejur gard nu era, ci numai niște lungi țăruse ascuțite, din cari șase aveau fiecare'n vîrf cîte-un cap, iar al șaptelea fără, se clătina mereu în vînt și zicea: cap! cap! cap! cap!

Pe prispă o babă bătrînă și sbîrcită, culcată pe un cojoc vechiu, sta cu capul ei sur ca cenușa în poalele unei roabe tinere și frumoase, care-i căuta în cap.

— Bine v'am găsit, zise Făt-Frumos.

— Bine-ai venit, flăcăule, zise baba sculîn-

du-se. Ce-ai venit? Ce cauți? Vrei să-mi paști iepele poate.

— Da.

— Iepele mele pasc numai noaptea... Uite, chiar de-acu poți să pornești cu ele la păscut... Fată hăi! ia dă tu flăcăului de mîncatul ce i-am făcut eu, și pornește-l.

Alături cu bordeiul era supt pămînt o pivniță. El intră în ea, și acolo văzù șapte iepe negre strălucite, — șapte nopți, cari, de cînd erau, nu zărise încă lumina soarelui. Ele nechezeau și băteau din picioare.

Nemîncat toată ziua, el cinâ ce-i dăduse baba, și-apoi încălecînd pe una din iepe, mînă pe celelalte în aerul întunecos și răcoare al nopții. Dar încet-încet, simți cum se strecoară un somn de plumb prin toate vinele lui, ochii i se painjeniră și el căzù ca mort în iarba pajiștei. El se trezi pe cînd mijeaa de ziuă. Cînd colo — iepele nicăieri. El își credea capul pus în țepă, cînd vede ieșind dintr'o pădure, în depărtare, cele șapte iepe alungate de un roiu nemărgenit de țînțari și un glas subțire îi zise: „Mi-ai făcut un bine, și l-am făcut și eu.“

Cînd se întoarse cu caii, baba începù să turbe, să răstoarne casa cu susu 'n jos, și să bată fata, care nu era de vină.

— Ce ai, mamă? întrebă Făt-Frumos.

— Nimica,—zise ea;— mi-a venit și mie toane. Asupra ta n'am nimica... sînt foarte mul-

țămită. Apoi, intrînd în grajd, începù să bată — caii țipînd: „Ascundeți-vă mai bine, bată-v'ar mama lui Dumnezeu, ca să nu vă mai găscă, ucigă-l crucea și mînînce-l moartea!“

A doua zi pornì cu caii, dar iar căzù jos și dormì pînă ce mijea de ziuă. Desperat era să ia lumea 'n cap cînd deodată vede răsărind dinfundul mării cei șapte cai, mușcați de o mulțime de raci. — „Mi-ai făcut un bine, — zise un glas; — ți l-am făcut și eu.“ Era împăratul racilor. — El mînâ caii 'n spre casă, și vede iar o privesiște ca'n ziua trecută.

Însă în cursul zilei roaba babei s'apropiâ de el și-i zise încet strîngîndu-l de mînă: „Eu știu, că tu ești Făt-Frumos. Să nu mai mînîci din bucatele ce-ți fierbe baba, pentru că-s făcute cu somnoroase... Ți-oiu face eu altfel de bucate“.

Fata într'ascuns îi făcù merinde, și'n spre sară, cînd era să plece cu caii, își simți ca prin minune capul treaz. Spre miezul nopții se'n-toarse a casă, mînâ caii în grajd, îi încuiâ și intrâ în odaie. Pe vatra cuptorului în cenușă mai licăreau cîtiva cărbuni. Baba sta întinsă pe laiță și întepenită ca moartă. El gîndi c'a murit și-o scutură. Ea era ca trunchiul și nu se mișca de loc. El trezi fata ce dormea pe cuptor.

— Uite, zise el, ți-a murit baba.

— Aș! asta să moară! — răspunse ea su-

spinînd. Adevărat că acum e ca și moartă. Acu-i miazănoaptea . . . un somn amorțit îi cuprinde trupul . . . dar sufletul ei cine știe pe la cîte respinteni stă, cine știe pe cîte căi a vrăjilor umblă. Până ce cîntă cucoșul, ea sugere inimele celor ce mor, ori pustiește sufletul celor nenorociți. — Da, bădică, mîne ți se'mplinește anul, ia-mă și pe mine cu d-ta, că ți-oiu fi de mare folos. Eu te voiu scăpa din multe primejdii, pe cari ți le gătește baba.

Ea scoase din fundul unei lăzi hîrbuite și vechi o cute, o perie și o năframă.

A doua zi de dimineață i se împlinise lui Făt-Frumos. Baba trebuia să-î dea unul din cai și apoi să-l lase să plece cu Dumnezeu. Pe cînd prînzeau, baba ieși până în grajd, scoase inimele din cîte-și șapte caii, spre a le pune pe toate într'un tretin slab, căruia-i priveai prin coaste. Făt-Frumos se sculă dela masă, și după îndemnarea babei se duse să-și aleagă calul ce trebuia să și-l ia. Caii cei fără inimi erau de un negru stălucit; tretinul cel cu inimele sta culcat într'un colț pe-o movilă de gunoi.

— Pe acesta-l aleg eu, zise Făt-Frumos, arătînd la calul cel slab.

— Da' cum, Doamne iartă-mă, să slujești tu de geaba? — zise baba cea vicleană; cum să nu-ți iei tu dreptul tău? Alege-ți unul din caii iști frumoși . . . or' care ar fi, ți-l dau.

— Nu, pe acesta-l voi, zise Făt-Frumos, fiind la vorba lui.

Baba scârșni din dinți ca apucată, dar apoi își strînse moara cea hîrbuită de gură, ca să nu iasă prin ea veninul ce-i răscolea inima pestriță. — Hai, ia-ți-l zise 'n sfîrșit.

El se urcî pe cal cu buzduganul de-a umere. Părea că fața pustiiului se ia după urmele lui, și sbura ca un gînd, ca o vijelie printre volburele de nisip ce se ridicau în urmă-i.

Într'o pădure îl aștepta fata fugită. El o urcă pe cal după dînsul și fugea mereu.

Noaptea inundase pămîntul cu aerul ei cel negru și răcoare.

— „Mă arde 'n spate zise fata.“ Făt-Frumos se uită înapoi. Dintr'o volbură 'naltă, verde, se vedeau nemișcați doi ochi de jăratec, ale căror raze roșii ca focul ars pătrundeau în rărunchii fetei.

— Aruncă peria! zise fata.

Făt-Frumos o ascultă. Și de o dată 'n urmă-le văzură că se ridică o pădure neagră, deasă, mare, înfiorată de un lung freamăt de frunze și de un urlet flămînd de lupi.

— Înainte! strigă Făt-Frumos calului, care sbura asemenea unui demon urmărit de nu blăstem prin negura nopții. Luna palidă trecea prin nouri suri ca o față limpede prin mijlocul unor vise turburi și seci.

Făt-Frumos sbura... sbura necontentit.

— Mă arde 'n spate! — zise fata c'un gemăt apăsător, ca și cînd s'ar fi silit mult ca să nu spuie încă.

Făt-Frumos se uită și văzù o bufniță mare și sură, din care nu străluceau decît ochii roșii, ca două fulgere lănțuite de un nor.

— Aruncă cutea—zise fata. Făt-Frumos o aruncă.

Și deodată se ridică din pămînt un colț sur, drept, neclintit, un uriaș împietrit ca spaima, cu capul atingînd de nori.

Făt-Frumos vîjîia prin aer așa de iute, încît i se părea că nu fuge, ci cade din înaltul cerului într'un adînc nevăzut.

— Mă arde! zise fata.

Baba găurise stîncea într'un loc și trecea prin ea prefăcută într'o funie de fum, al cărei capăt dinainte ardea ca un cărbune.

— Aruncă năframa! zise fata. Făt-Frumos o ascultă.

Și deodată văzură în urmă-le un luciul întins, limpede, adînc, în a cărui oglindă bălaie se scâldea în fund luna de argint și stelele de foc.

Făt-Frumos auzi o vrajă lungă prin aer și se uită prin nori. Cale de două ceasuri—perdută în înaltul cerului—plutea încet, încet prin albastrul tăriei Miazănoaptea bătrînă cu aripele de aramă.

Cînd baba înnota smintită pe la jumătatea

lacului alb, Făt-Frumos aruncă buzduganu 'n nori și lovî Miazănoaptea în aripi. Ea căzù ca plumbul la pămînt și croncănî jalnic de douăsprezece ori.

Luna s'ascunse într'un nor, și baba cuprinsă de somnul ei de fier se afundă în adîncul cel vrăjit și necunoscut al lacului. Iar în mijlocul lui se ridică o iarbă lungă și neagră. Era sufletul cel osîndit al babei.

— Am scăpat ! zise fata.

— Am scăpat — zise calul cel cu șapte inimi.

— Stăpîne, adăogî calul, — tu ai izbit Miazănoaptea, de a căzut la pămînt cu două ceasuri înainte de vreme, și eu simt supt picioarele mele răscolindu-se năsipul. Schelete înmormîntate de volburele nisipului arzător al pustiiilor au să se scoale, spre a se sui în lună la benchetele lor. E primejdios ca să umbli acuma. Aerul cel înveninat și rece al sufletelor lor moarte v'ar putea omorî. Ci mai bine voi culcați-vă, și eu păn' atuncea m'oiu întoarce la mama, ca să mai sug înc'o dată laptele cel de văpaie albă al țîțelor ei, pentruca să mă fac iar frumos și strălucit.

Făt-Frumos îl ascultă. Se dete jos de pe cal și-și așternù mantaua pe nisipul încă fierbinte.

Dar ciudat... ochii fetei se înfundase în cap, oasele și închieturile feței îi ieșise afară,

pelița din oacheșă se făcuse vînată, mîna grea ca plumbul și rece ca un sloiu de ghiață.

— Ce ți-i? o întrebă Făt-Frumos.

— Nimica, nu mi-e nimica, zise ea cu glasul stins; și se culcă în nisip tremurînd ca apucată. Făt-Frumos dădù drumul calului, apoi se culcă pe mantaua ce și-o așternuse.

El adormi; cu toate acestea-i părea că nu adormise. Pelițele de pe lumina ochiului i se roșise ca focul și prin el părea că vede, cum luna se cobora încet, mărindu-se spre pămînt, până ce părea ca o cetate sfîntă și argintie, spînzurată din cer, ce tremura strălucită... cu mii de ferestre trandafirii; și din lună se scobora la pămînt un drum împărătesc, acoperit cu prund de argint și bătut cu pulbere de raze.

Iară din întinsele pustii se răscoleau din nisip schelete înalte... cu capete seci de oase... învălite în lungi mantale albe, țesute rar din fire de argint, încît prin mantale se zăreau oasele albite de secăciune. Pe frunțile lor purtau coroane făcute din fire de raze și din spini aurii și lungi... și încălecați pe schelete de cai, mergeau încet-încet... în lungi șiruri... dungii mișcătoare de umbre argintii... și urcau drumul lunei și se perdeau în palatele înmărmurite ale cetăței din lună, prin a căroră ferești se auzea o muzică lunatecă... o muzică de vis.

Atunci i se părù că și fata de lângă el se ridica încet... că trupul ei se risipea în aer, de nu rămîneau decît oasele, că, inundată de-o manta argintie, apucâ și ea calea luminoasă ce ducea în lună. Se ducea în turburea împărăție a umbrelor, de unde venise pe pămînt, momită de vrajele babei.

Apoi pielița ochilor lui se înverzî... se înnegri—și nu mai văzù nimica.

Cînd deschise ochii, soarele era sus de tot. Fata lipsea și aevea. Dar în pustiul arid nechezea calul frumos, strălucit, îmbătat de lumina aurită a soarelui, pe care el acù o vedea pentru întăia dată.

Făt-Frumos se avîntă pe el și în răstîmpul cîtorva gînduri fericite ajunse la castelul încolțit al Ghenarului.

De astădată, Ghenarul vîna departe cale de șapte zile.

El o luă pe fată pe cal dinaitea lui. Ea-i cuprinsese gîtul cu brațele ei și-și ascunsese capul în sînul lui, pe cînd poalele lungi ale hainei ei albe atingeau din sbor nisipul pustiei. Mergeau așa de iute, încît i se părea că pustiul și valurile mării fug, iar ei stau pe loc. Și numai încet se auzea motanul miunînd din cîte șapte capetele.

Pierdut în păduri, Ghenarul își aude calul nechezînd.

— Ce e? îl întrebă.

— Făt-Frumos îți fură fata răspunse calul năzdrăvan.

— Putea-l'om ajunge? întrebă* Ghenarul mirat, pentrucă știa, că-l omorîse pe Făt-Frumos.

— Nu zău, răspunse calul pentru c'a încălecat pe un frate al meu, care are șapte inimi, pe cînd eu n'am decît două.

Ghenarul își înfipse pintenii adînc în coastele calului, care fugea scuturîndu-se... ca o vijelie. Cînd îl văzù pe Făt-Frumos în pustiù, zise calului său: „Spune frăține-tău să-și arunce stăpînul în porii și să vină la mine, că l'oiu hrăni cu miez de nucă și l'oiu adăpa cu lapte dulce“.

Calul Ghenarului îi necheză frăține-său, ceea ce-i spusese; dar frate-său i-o spuse lui Făt-Frumos:

— Zi, frăține-tău, — zise Făt-Frumos calului său — să-și arunce stăpînu'n nori, și l'oiu hrăni cu jăratec și l'oiu adăpa cu pară de foc.

Calul lui Făt-Frumos o necheză asta frăține-său, și acesta zvîrlì pe Ghenarul până în nouri. Nourii cerului înmărmuriră și se făcură palat sur și frumos — iar din două gene de nouri se vedeau doi ochi albaștri ca cerul, ce răpezeau fulgere lungi. — Erau ochii Ghenarului exilat în împărăția aerului.

Făt-Frumos domolì pasul calului, și așeză pe fată pe acela al tătine-său. O zi încă —

și ajunseră în mîndra cetate a împăratului.

Lumea-l crezuse mort pe Făt-Frumos, și de aceea, cînd se împrăștia faima venirii lui, ziua-și muia aerul în lumină de sărbătoare, și oamenii așteptau murmurînd la faima venirii lui, cum vuiuște un lan de grîu la suflarea unui vînt.

Dar ce făcuse oare în vremea aceea Ileana împărăteasa?

Ea, cum plecase Făt-Frumos, s'a închis într'o grădină cu 'nalte ziduri de fier și acolo culcîndu-se pe pietre reci, cu capul pe un bolovan de cremene, plînsese într'o scaldă de aur, așezată lîngă ea, lacrimi curate ca diamantul.

În grădina cu multe straturi, ne-udată și ne-căutată de nimeni, născură din pietriș sterp, din arșița zilei și din secăciunea nopții flori cu frunze galbene și c'o culoare stinsă și turbure ca turburii ochi ai morților, — florile durerii.

Ochii împrătesei Ilenei, orbiți de plîns, nu mai vedeau nemica; de cît i se părea numai că'n luciul băii, plioă de lacrimele ei, vedea ca'n vis chipul mirelui ei iubit. Ci ochii ei, două izvoare secate, încetase de-a mai vărsa lacrimi. Cine o vedea cu părul ei galben și lung, despletit, și împrăștiat ca creșii unei mantii de aur pe sînul ei rece, cine-ar fi văzut fața ei de-o durere mută,

săpată parcă cu dalta în trăsăturile ei, ar fi gândit că-i o înmărmurită zină a undelor, culcată pe un mormînt de prund.

Dar cum auzi vuetul venirii lui, fața ei se înseninâ; ea luă o mîină de lacrimi din baie și stropi grădina. Ca prin farmec foile galbene ale aleelor de arbori și ale straturilor se'nverzîră ca smarandul. Florile triste și turbure se'nălbîră ca mărăgăritarul cel strălucit, — și din botezul de lacrimi luară numele lăcrămioare.

Împărăteasa cea oarbă și albă umblă încet prin straturi, și culese în poale o mulțime de lăcrămioare, pe cari apoi, așternîndu-le lîngă baia de aur, făcù un pat de flori.

Atunci intră Făt-Frumos.

.Ea s'aruncă la gîtul lui, însă, amuțită de bucurie, ea nu putù de cît să îndrepte asupra-i ochii săi stinși și orbi, cu cari ar fi vrut să-l soarbă în sufletul ei. Apoi ea îl luă de mîină și-i arătă baia de lacrimi.

Luna limpede înfloreă ca o față de aur pe seninul cel adînc al cerului. În aerul nopții Făt-Frumos își spală fața în baia de lacrimi, apoi, învîlindu-se în mantaua, ce i-o țesuse din raze de lună, se culcă să doarmă în patul de flori. Împărăteasa se culcă și ea lîngă el și visă în vis, că maica Domnului desprinsese din cer două vinete stele ale demineții și i le așezase pe frunte.

A doua zi deșteptată, ea vedea. — —

A treia zi se cunună Impăratul cu fata Ghenarului.

A patra zi era să fie nunta lui Făt-Frumos.

Un roiu de raze, venind din cer, a spus lăutarilor cum horesc îngerii cînd se sfințește un sfînt — și roiuri de unde, răsărind din inima pămîntului, le-a spus cum cîntă urzitorile cînd urzesc binele oamenilor. Astfel lăutarii măiestriră hore, 'nalte și urări adînci.

Trandafirul cel înfocat, crinii de argint, lăcrimioarele sure ca mărgăritarul, mironosițele viorele și florile toate s'adunară vorbind fiecare în mirosul ei, și ținură sfat lung, cum să fie luminile hainei de mireasă; apoi încredințară taina lor unui curtenitor flutur albastru stropit cu aur. Acesta se duse și flutură în cercuri multe asupra feței miresei, cînd ea dormea, și-o făcù să vadă într'un vis luciu ca oglinda, cum trebuia să fie'mbrăcătă. Ea zîmbì, cînd se visă atît de frumoasă.

Mirele-și puse cămașă de tort de raze de lună, brîu de mărgăritare, manta albă ca ninsoarea.

Și se făcù nuntă mîndră și frumoasă, cum n'a fost alta pe fața pămîntului.

Și-au trăit apoi în pace și în liniște ani

mulți și fericiți, iar dac'a fi adevărat ce zice lumea: că pentru Feții-Frumoși vremea nu vremuiește, apoi poate c'or fi trăind și astăzi.

La aniversara

NOTIȚĂ CRITICĂ

În *La aniversară*, Eminesceu se vădește cu aceiași *ironică umoristică*, pe care o întâlnim în bucata poetică din *Sărmanul Dionis*, sau din *Între pasări*. Această distinsă însușire literară este împreunată aci cu o gingășie, care în desnodământ e păcat că ajunge pînă la manieră. Gestul Cleopatrei, care după ce își destăinuiește dragostea către Ermil, se duce în casă ca să-i aducă și să-i dea înapoi păpușele ce-i le promise dela el dar de ziua ei, are hazul său drăgălaș, dar e ceva cam calculat, cam lipsit de naturalul mișcărilor primitive ale inimei. Oricum ar fi, analiza stărilor sufletești ale acestor copii ce năzuiesc să devină oameni (sub adierea mării și veșnicei simțiri a dragostei — descrierea acestei *îmbobociri* a sufletului, — este de un adevăr, pe care îl deformează prea puțin atitudinea ironic-umoristică a scriitorului. E în micimea ei, o bucată puternică prin fermitatea și unitatea farmecului stilistic, și prin adevărul sufletesc ce cuprinde: ea arată și mai bine una din fețele geniului literar al lui Eminescu.

NOTIȚĂ BIBLIOGRAFICĂ

„La Aniversară“ a fost publicată mai întâi în „Curierul de Iași“, ca „Narațiune originală“, în foiletonul N-rului 76 din Iulie 9, anul 1876. „La Aniversară“ a fost cuprinsă apoi, pentru întâiași dată în volum, în culegerea *Șaraga*.

LA ANIVERSARA

Ea se numea Cleopatra, iar el Gajus Iulius Caesar Octavian August. Adecă ea citise un roman ș'ar fi voit să fie de douăzecișisase de ani și nu era decît de paisprezece; el, istoria Romanilor și voia să fie de patruzeci de ani. Era numai de optsprezece și umbla la școală. Cu toate acestea, astăzi, în ziua sfîntului Ęrmil, el uitase pe Octavian August și aștepta feli-citări de ziua lui. Tata i-a dat un ceasornic frumos, mama — o besacțè de toaletă, sora — o pereche de papuci. Elis nimic. Elis—adecă Cleo-patra, vara sa. El se retrăsese în odaia lui, unde clasicii erau așezați pe un scrin în religioasă regulă și neviolabilitate, și se plimba cu pași mari prin casă. Era brunet și cam poetic. Avea ochi albaștri, ceea ce vrea să zică mult, și era frumos băiat. Acum stătù cu mirare în-naintea oglinzii, se uită cu mirare în ochii lui proprii și părea că-i întreabă ceva. — „Tolla mi-a făcut-o“. Era o vreme în care, în urma unui roman spaniol, regina de astăzi a Egiptului

se numea Tolla. El se numea pe atunci Bertrand... *tempi passati*:

„Nimic! nimic! — Și eu i-am dat de ziua ei o păpușă. Adecă ce? *eu* i-am dat? Dacă n'am știut ce să-i dau! mama mi-a spus să-i dau o păpușă. Tolla! Tolla! zise el rîzînd — tare-mi ești dragă“. Apoi șezù la masă și gîndi adînc... asupra egalității a două ipotenuze. Luă o coală mare de hîrtie albă și scrisese drept în mijloc: „Regină! Te iubesc“! Iscălit: „Gajus Iulius Caesar Octavian August, *manu propria*“.

Sara era petrecere. Era invitată și verișoara Elis și — mare minune — a venit. Părinții ei au lepădat-o acolo și s'au dus într'alt loc, unde de asemenea erau așteptați. Octavian August imperatorul o petrecea sara păn'acasă, dacă-l iertau ocupațiunile Statului Roman, și astăzi îl iertau acele ocupațiuni ale Statului Roman. Toată sara el nu vorbi un cuvînt cu domnișoara. Ea își încrêțise sprîncenile între ochi, pe cari îi ridicâ subt frunte; cu brațele încrucișate, picior peste picior, ședea îndărătnică într'un colț, cu buzele strîns lipite. Dar pe furiș se strecura cîte-o rază drept în ochii lui. Era mînioasă. De doi ani, se mînia foarte ușor și se desmînia tot atît de ușor. Odinioară nu se mînia de loc.

S'apropiase miezul nopții. El veni foarte serios: „Îmi veți da voie, domnișoară, să vă

petrec pân'acasă?“ Ea se uită în ochii lui și începù să rîdă. — Ce râzi? Ce-i de rîs aicea?

— Bine, — haidem!

Era o noapte frumoasă, lună, un ger aspru, fără pic de vînt. Ninsoarea se lăsase pe garduri și zaplazuri de amîndouă părțile ulicioarei. Zăpada încărcase crengile de copaci și acoperemintele caselor. Ghețușul troznea subt pași și el trecea cu dînsa de braț... Ea, în scurteică cu guler de blană, roșie la față; capușonul alb, de lînă, îi încunjura fața, fruntea. Ea era blondă, foarte blondă, cu părul ca un caer de cînepă și scurteica — or' cît de groasă ar fi fost — accentua totuși, liniile unei talii fine și mlădioase. O broască. Rîdeau vorbind, — adecă mai mult rîs decît vorbă. Cine nu-și aduce aminte de tinerețea sa — și fiecare a avut una — de acele hotărîri de a fi serioși în amor, că-i pe viață, de acea defensiune în paragrafe a copilei, ca să nu-i zică pe nume, să n'o tutuiască — să n'o sărute? Celălalte calea valea, dar o guriță? cît lumea. Așa erau și ei. De vorbit despre... istorie, geografie și alte lucruri folositoare, da! Se'nțelege, cît vrei — dar o guriță, *tu!* pe nume? — niciodată!

Așa ar fi și rămas, — dar luna, — luna!

Luna lumina fața ei albă ca laptele, cu obraji roșii și părul ei blond, *foarte* blond, care încunjura cu lux și finețe o față plină și rîzătoare. Pe cînd el perora o temă de astronomie —

indiferentă atît lui, cît și ei — adecă pe cînd se necăjeau unul pe altul, ea se uita la el fără să-l asculte; i-ar fi sărit în gît, l-ar fi sărutat de o mie de ori — așa număra ea cel puțin, dacă ... dacă s'ar fi căzut.

„Ah! că prostu-i, gîndi ea — nu poate vorbi și el de altceva, azi cel puțin, adaoase uitîndu-se timid în sus, la el. Ce frumosu-i ș'asa cînd spune prostii, îmi place ș'asa“ — gîndi tot ea. Apoi nu mai gîndi nimic, sau Dumnezeu știe ce — destul că, după ce tăcù mult fără să-l asculte, zise cam întins și cam ea și cînd n'ar fi băgat de seamă:

— *Tu*, Ermil. — Și, speriată de ceea ce spusese, nu mai zise nimic. Fața ei era roșie de rușine.

El stătù pe loc, îi strînse mîna și zise încet: „Mai zi odată!“

— Nu.

— Nu? Mă supăr... s'o știi!

— *Tu*... repetă ea încet, cu ochii pe jumătate închiși, cu glas tremurător. Era un *tu* singuratic, fără de a fi pus în legătură cu vreo frază — și cu toate acestea, ce *tu*? Din gura ei venise mai întăi.

Vorbiră mai departe — de astă dată mai intim — nu despre amor, însă totuși despre lucru serios — despre căsătorie: cum ea fondează statele, care-i originea căsătoriei la Indieni, tot lucruri adînci. Fiecare *tu* era controversat.

Cînd își propuneau să-și zică *tu*, mureau de rușine și-și ziceau serios, după lungi lupte sufletești: „Dumneata“. Cînd stabileau diplomaticește să-și zică „Dumneata“ — atunci *tu-tu* din greșeală și iar din greșală, ș’ așa mai departe.

În fine ajunseră la portită.

— Elis, *tu* nu știi că te iubesc — nici poți ști, căci... căci nu ai inimă.

— Pe nume și *tu*? Vezi — gîndi ea, dar nu zise nimic...

— Decînd te-am văzut, decînd știi tu — căci tu știi că eu te iubesc — și totdeauna această răceală, cînd ești singură cu mine. Totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe cari nici nu le ascuți... Ești rea la inimă, Elis!

— Domnule! zice ea, stăpînindu-se și stînd băț înaintea lui — vrei să mă înveți cum trebuie să mă port?

— „Și cu toate astea — zise el încet și dureros — luna înfrumusețează lumea pentru amorul nostru“. Ea se uită sus și ochii ei, umezi de dulci lacrimi, străluceau în lună. El îi cuprinsese talia și se uitau amîndoi — nu gîndeau nimic. Era ceva atît de dureros, atît de fericit în fața, în tot sufletul lor, — ai fi rîs ș’ ai fi plîns, dacă i-ai fi văzut asftel.

În fine, începură a rîde — doi copii — rîdeau cu lacrimile’n ochi. Și era atît de argintos

rîsul ei și gurița atît de frumoasă! — i-ai fi băut apă din gură.

— Domnule, zise ea deodată cu o serioșitate mare, astăzi ne-am permis o mulțime de lucruri foarte nepermise — numai astăzi, și-mi pare rău... că trebuie să... să...

— Ei, să...? Iar această mină de povățuitor...! Eu nu sînt copil, Elis... să știi că nu sînt... Iacă de exemplu...

— De exemplu...?

— Nu te voiu mai strînge de mîină, nu ți-oiu mai spune pe nume de-azi înainte.

— O! gîndi ea în sine cu părere de rău, dar ce era să zică. Șezură pe banca de piatră, de lîngă portiță... Ea-i întoarse spatele și-și mușcă unghiile, el se uita în omăt. Prost lucru!

Ar fi putut sta multă vreme așa. Nu știu... în sfîrșit — ea — în sfîrșit... dumneai a fost aceea care — așa încet — c'un pic de mînie și nu prea...:

— Ermil!

— Aud!

— Eu să-ți spun drept, și să nu zici că nu ți-am spus-o... dar... eu nu te mai iubesc de fel. Și tu mi-ai spus-o azi, că eu nu te iubesc. — Așaaa! Ea-și pusese ceva în cap azi: o idee... și aceasta era modul, cu care căuta pretext de ceartă și aceste certe, știa ea cum se sfîrșesc oare?

— Da! Nu mă iubești... repet'o, spune-o...

te cred, fiindcă tu nu m'ai iubit niciodată, zise el cu amărăciune. Negri vor trece anii mei... În toate chipurile voiu căuta să te uit. Tu ai o inimă de marmură.. Nici zîmbiri, nici lacrimi, nici rugăciuni, nici îndărătnicie n'o înmoaie.

„Lasă, lasă“ gîndi ea și zîmbi cu mîndrie, că poate fi atît de aspră. — Eu ți-am spus-o, domnul meu, de atîtea-ori, că numai amiciția adevărată poate să fie legătura dintre noi. Ce ceri mai mult?... Ce vrei dela mine? adăogă repede.

— Ce vreau? zise el c'o tristă blîndeță, — ce vreau? Dar nu vezi tu cum sufer? spune-mi numai că mă iubești — spune-o! dar nu cu două înțelesuri, nu ca atunci la bal... drept!... spune, spune!

— Da! zise ea foarte rece, — d-ta știi, că eu te iubesc, sigur. Da.

— O, astă răceală! Tu mă omori, Elis! — vorbește-mi, zise el rugător, cum știi tu cîte odată să vorbești, c'o blîndețe uimitoare, c'o dulceață de soră, — de iubită.

— Bine, bine! știu eu!

— Ce știi tu? Iată că nu mă mai supăr... îți vorbește blînd. Îmi dai mîna? Așa — spune.

— Vezi tu Ermil? zise ea c'o serioșitate copilărească și tristă, — tu crezi că eu am apă în vine... că eu nu te iubesc? Dar să-ți spun fie... eu nu sînt aspră... Ce-ai zice tu

dacă... dar, te rog să nu spui nimănui... dacă...
zău să nu spui...

— Ce?

— Vezi tu, formal te-am oprit... am făgăduința ta, că nu mă vei săruta niciodată.
Așa-i?

— Așa!

— ...Ca să nu mai zici, că eu nu te iubesc —
zise supărată — ci să zici că eu te iubesc —
repetă c'o rușinoasă grație — astăzi... astăzi...
Își simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsa
capul pe umărul lui și era aproape să moară.
— O! te iubesc... n'ai știut niciodată cât te iu-
besc... Glasul ei era dulce, slab, plin de la-
crimi, sfințit de cea dintâi sărutare.

— Tu ești un înger... îndărătnic... dar un
înger...

Surîsul obraznic, ochiul curios, cochetăria
veselă se 'ntorc pe rînd după acea sărutare...
chiar liniștea. Ea-și ținea brațul după gîtul lui

— Mă duc... Și tu ești un măgar.

— Las'să fiu... Nu te duce...

— Trebuie *tu*....! Așa-i că tu nu vei uita
niciodată această noapte, — zise încet, așa
de încet și totuși așa de clar.

— Ah! niciodată.

— Și acuma... am să-ți aduc ceva din casă...
Un dar de ziua ta.... Așa-i?....

Ea intră iute, se întoarse, și-i aduse o cutie

mare.... Ei o scăpară jos, dar nu făcea nimic....
era înc'o sărutare.

Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse
acasă. Se așeză dinaintea focului și-și zise zîm-
bind. „Tu ești un măgar!“ Deschise cutia.
Deasupra era un desemn. El era... lăsat în-
tr'un jeț; o femeie... ea, de dinapoia jețului,
îi ținea ochii cu mînile. El își ridică ochii
s'o vadă... și un momnet i se părù e'o vede.
Dar ce mai era în cutie? Păpușile ce i le
dăduse de ziua ei în doi ani dea-rîndul. Pe
fruntea celei întăi era: „Bertrand e un mă-
gar“. Pe fruntea cele de-a doua: „Gajus nu-și
are mințile toate“. Apoi mai era ceva. O mică
carte de notiți... impresii din romane, din poezii,
scrise în fiecare zi, și la sfîrșitul fiecărei notițe,
ca o încheere, ca o cugetare asupra adormirii:
„Ermil te iubesc“!

Cezara

CEZARA

I.

Notița bibliografică

Cezara a fost publicată întâi în „*Curierul de Iași*“, No. 87 și urm. din August 1876. A fost tipărită supt rubrica „Foileton“, în 5 numere, și fără iscălitură; jos, într'o notă, se arată că e: „*Novelă originală*“.

Poate că lipsa iscăliturii e pricina că'n 1890, cînd apare volumul *Versuri și proză* de *Mihail Eminescu*, editat de d. V. G. Morțun, Cezara lipsește de lîngă cele două bucăți de căpetenie ale prozei marelui poet: „*Făt-Frumos din lacrimă*“ și „*Sărmanul Dionis*“. Cezara apare deci pentru întâiași dată în volumul „*Proză*“, din colecția Șaraga, care cuprinde mai multe bucăți, dar în care nuvela e publicată cu nenumărate greșeli, datorite, firește, nebăgării de seamă a celui ce o copiase sau o corectase. Și de atunci încoace aceste greșeli s'au păstrat,—căci *Proza* lui Eminescu a

urmat să apară—și în bibliotecile populare, cum spre pildă e „Biblioteca pentru toți“. „Curierul de Iași“ nepăstrându-se decît în biblioteca Universității din Iași, controlul a fost greu de făcut, și toți au luat de bază ediția Șaraga, în care lipsesc fraze întregi, limba e schimbată, încărcată de cuvinte cari nici într'un chip nu-și pot avea rostul lor acolo: „multicolor“ în loc de „*multicolor*“ (cu multe coloane) „femeile“ în loc de „*femelele*“ (e vorba cu aluzie la animale) „talentul“, în loc de forma veche „*talantul*“, pe care autorul o repetă, de două ori, păstrînd-o într'adins; „minori“ în loc de „*minoreni*“... etc. fără a mai însemna lipsurile cari fură textului tot înțelesul lui.

În „Biblioteca Românească“ cititorii vor putea ceti pentru întâiași dată nuvela „*Cezara*“ în adevărata ei formă.

II.

Notiță critică

Deși publicată cea din urmă, *Cezara* este, în privința unității tonului și corectitudinii stilistice, inferioară lui *Făt-frumos din lacrimă* și chiar lui *Sărmanul Dionis*. Urmele de melodramatism („Dumnezeul meu, dacă m'ar fi văzut cineva!“... „Acum Castelmare are jocul liber“),—unele forme și expresii ne-

sigure de limbă („soțial“, „idil“, „amicabil“, „ea rămas într-o confuzie“), — unele teorii filozofice asupra amorului, nu destul de mistuite, și mai mult puse pentruca să arate știința autorului decît ca să ajute dezvoltarea concepției. — întrebuițarea unor imagini întrebuițate în versuri publicate mai înainte, — precum și neîngrijirea compoziției și coloritul prea juvenil al fondului, parcă dau dovada că ea a fost scrisă de *Eminescu* mai înainte de celelalte două și anume îndată după neizbutitul „*Geniu pustiu*“. Cu toate defectele ei de formă, *Cezara* este o lucrare ce merită să rămînă în literatura română, nu numai pentrucă se datorește celui mai adînc și mai plin de caldură poet al nostru, ci chiar pentru meritele ei proprii literare.

În adevăr, *Cezara*, în deosebire de *Făt frumos din lacrimă* și de *Sărmanul Dionis*, are un fond mai *realist*, cu tot cadrul romantic în care se desfășoară acțiunea. Chiar farmecul ei special dintre acest contrast, între realismul concepțiunii și între romanticismul cadrului. — provine.

Maturul conte Castelmare vrea să ia în căsătorie pe Cezara Bianchi, fata unui nobil desfrînat, ce are neapărată trebuință de bani. Cezara, fire aprinsă, se bucură de prietenia pictorului Francesco, care, bătrîn și indulgent, este gata s'o ajute, să-și îndeplinească toate

dorințele ascunse ale tinerei sale i-au rănit
de îngrozite de gândul că va fi a Cezarei și
atît de sbuciumată de patimă înăbușită. Ea
zărește un călugăr tînăr și frumos, Ieronim,
care, în tovărășia mucalitului Onufreiu, trecea
pe stradă, și începe să-l iubească. Francesco
i-l găsește și-l aduce în casa lui, ca să-i po-
zeze pentru demonul din „Căderea îngerilor”.
Cezara îl vede dintr'o ascunzătoare în toate
grațiile lui bărbătești și se împătimește de
dînsul pînă la erotism.

Îi scrie că-l iubește, și i-o spune cu căldură
și devotament, prin viu graiu, pînă ce Iero-
nim, care ca și bătrînul său unchiu, pustnicul
Euthanasius, disprețuește din convingere filo-
zofică schopenhauriană dragostea femeilor, —
își înmoaie inima, se înduplecă să-i îndure
mîngîierile, și sfîrșește prin a se simți îna-
morat și el la rîndul său de ea. Cezara, sim-
țind că Ieronim e urmărit de Castelmare, dă
iubitului său o sabie, cu care acesta în ade-
văr și rănește greu pe acest personajiu, ru-
bedenia cea mai apropiată a stăpînitorului
țării.

Ieronim e în primejdie de moarte. Cezara
o știe și-l îndeamnă să fugă. Francesco îi în-
lesnește mijloacele dîndu-i o barcă, în care
Ieronim, nepăsător de viață, se avîntă pe mare
asvîrlind vîslele și lăsîndu-se în voia valurilor.
Norocul îl duce tocmai la insula pustie, unde

într'un raiu al naturii trăise unchiul său Euthanasius, trecut acum în lumea celor drepti. Acolo îl găsește Cezara, care, scăpînd prin moartea tatălui său, de Castelmare, fuge la o mînăstire de călugărițe de pe aceeași insulă, și, obișnuind să se scalde cu patimă în valurile calde ale mării, pătrunde din întîmplare în locașul fermecat al lui Ieronim, unde se împlinește visul de dragoste al amîndorora.

Această desfășurare de fapte, nefirească, în or'ce caz extraordinară, care se petrece într'o țară depărtată între niște oameni, cari cu greu ne fac impresia realității și în legătură cu scene ciudate din viața schimnică, este caracteristică apucăturii romantice.

Romantismul, în adevăr, prin esență nu ține seama îndestul de relațiile reale dintre lucruri, și caută să ne izbească imaginația prin combinații extraordinare și neașteptate. Nu însă această parte romantică ne interesează în această povestire, ci realismul unor amănunte în prezentarea lucrurilor și faptelor. Astfel, ceea ce ne încălzește cu deosebire fantazia și ne încîntă, sînt admirabilele descrieri ale mînăstirii, în care trăiesc Ieronim și Onufreiu, sau ale insulei pline de verdeață și flori, de fluturi și albine, de izvoare repezi și limpezi, de parfumul vieții ce se desfășoară în toată binecuvîntata libertate a sălbăticiiei.

Dar, în afară de aceste elemente ale cadru-

lui, ne interesează însăși ideia fundamentală a întregii povestiri. Eminescu are îndrăzneala, cam antică, de a ne arăta amorul aproape sensual al unei tinere fete, de altfel nevinovate, față de un tânăr nesimțitor pe care ea caută, cu orice preț, să-l seducă. Această idee care e departe de a avea o valoare educativă, are o însemnătate psihologică netăgăduită. Cîteva momente ale acestui amor fără frîu sînt redată cu curaj, dar și cu adevăr, ca buunioară scena în care Cezara vede pe Ieronim pozînd în fața pictorului, sau scena de beție amoroasă din grădină, dar cu deosebire analiza exaltării Cezarei gîndindu-se la Ieronim în iatacul ei. E păcat însă că aceste descrieri sînt mai mult sau mai puțin falsificate prin tendința lirică a poetului, de a zugrăvi în amorul Cezarei, idealul său omenesc de dragoste femeiască. Acest ideal, îl face să vadă în erotismul Cezarei, o dragoste îngerească și-l silește să arunce un văl de exaltată simpatie peste fapte, cari, în mod normal, ne impresionează antipatic. Și e cu putință, dacă ar fi să cercetăm cu ochii interasați și antiestetici ai criticei științifice, să găsim în Cezara, icoana idealizată al vreunei cunoscute iubite a poetului. Această cercetare însă ne-ar depărta tocmai de la înțelegerea adevărată a acestei cutezătoare creațiuni poetice.

Interesul literar al „Cezarei“ mai stă și în faptul că în această povestire, Eminescu, cu tot lirismul său ireductibil, a izbutit să schițeze, dacă nu să adâncească ca un adevărat poet epic, mai multe personaje în care descoperim un anume caracter. Cel mai izbutit este șagalnicul călugăr Onufreiu, a cărui destrăbălare nevinovată și umoristică e minunat redată. Cezara, cu restricțiile de mai sus, este tipul nevinovăției erotice; iar Ieronim, acest demon romantic cinstit pînă la poză, nu e lipsit cu desăvîrșire de realism, cu totă ciudățenia lui. De-altminteri neputința de a da lui Ieronim o caracteristică adîncă, omenească, se pare că provine din faptul că precum Cezara nu e decît idealizarea uneia din iubitele lui Eminescu, Ieronim este idealul prea idealizat al propriei sale personalități. Din acest punct de vedere, istoricii literari ar putea să găsească în unele mărturisiri și în unele idei ale acestui personaj, propria psihologie a lui Eminescu. Pasagiul în care Ieronim face mărturisirea că lucrurile nu-i fac impresie nemijlocit, ci după ce amintirea a prins rădăcini în sufletul său, concordă cu relațiile unora dintre amicii poetului, care, deși era un atît de admirabil descriitor al naturii, făcea, în viața de toate zilele, impresiunea că nu vede nimic și nu este mișcat de nimic din frumusețile ei. — Tot astfel teoriile filozofice, ale lui Ie-

ronim, cari sînt, însă mai amplificate, și ale lui Euthanasius, și în care descoperim ideile din Satira I și din Satira IV, — precum și mîndria desprețuitor-byroniană, dar blîndă, cu care Ieronim întîmpină dragostea Cezarei, sînt de-a-dreptul trăsături sufletești proprii poetului.

Aceste calități — puterea realistă a descripțiilor, analiza sufletească a cîtorva momente pasionale, și trăsăturile de caracter, unice în opera lui Eminescu, — fac din Cezara una din cele mai interesante — dacă nu și cele mai morale — producțiuni literare.

Această valoare se pune în relief prin limba și prin stilul în care e scrisă. Ele sînt, cu deosebire în pasagiile descriptive, de-o bogăție și-o strălucire fără seamă în literatura noastră. Cei ce citesc aceasta novelă — facă dar abstracție de defectele de fond și formă și îndrepteze-și cu deosebire atențiunea asupra calităților pe care le-am relevat.

C E Z A R A

I

Era într'o dimineață de vară. Marea își ntindea nesfârșita-i albăstrime, soarele se ridică încet în seninătatea adînc-albastră a cerului, florile se trezeau proaspete după somnul lung al nopții, stîncile negre de rouă abureau și se făceau sure, numai pe ici pe colea cădeau din ele, lenevite de căldură, mici bucăți de nisip și piatră.

Din niște colți de stînci despre apus se ridică o mănăstire veche înconjurată cu muri, asemenea unei cetățui, și, de după muri, vedeai pe ici pe colea cîte-un vîrf verde de plop ori de castan. Acoperemintele țuguiete de olane mucegăite, bolta neagră a bisericei, zidurile împrejmuitoare risipite și năpustite în risipa lor de plante grase, de furnici ce-și fondau state, de procesii lungi de gîze roșii, cari se soreau cu nespūsă lene, poarta de stejar de o vechime seculară, scările de piatră tocite și

mîncate de mult umblet, toate astea la olaltă te făceau a crede, că este mai mult o ruină oprită curiozității decît locuință.

În dreapta mănăstirii se ridicau dealuri cu păduri, grădini, vii, sătucene cu căsuțe albe presărate prin dungile văilor, în stînga un drum trecea ca o cordea prin o nemărginire de lanuri verzi, cari se pierdeau în depărtarea orizontului, în dreptul ei, marea, a cărei suprafață era ruptă pe ici pe colea de cîte un colț de stîncă, ce ieșea de supt apă.

Dealungul zidurilor împrejmuitoare, mergeau cărărușe pe coasta dealului, curmate în cursul lor de mușunoaie de cîrțițe. Pe una din cărări vedem un călugăr bătrîn mergînd spre poarta mănăstirii, cu mîinile unite după spate. Rasa-i e de șiac, e încins cu găitan alb, mătăniile de lînă spînzură c'un colț din sîn, papucii de lemn se tîrîie și clăpăiesc la fiecare pas. Barba albă-i e cam rară, ochii ca zerul, neexpresivi și cam tîmpiți; nimic resignat sau ascetic în el.

Ajuns la poartă, trage clopoțelul, un frate îi deschide, el intră în curtea, ce semăna a părăsită, a mănăstirii, cu pardoseala ei de pietre pătrate, printre cari creșteau în voie fire de iarbă înaltă, și în mijlocu-i c'un iaz, ale cărui maluri erau sălbăticitе de fel de fel de buruiene. Brusturi mari, luminărele, sulcină și mazărică, care-și țese păturile ei de

flori asupra întregii vegetații pe care o sugrumă cu încâlțiturile ramurilor. Un cerdac lung, umbrit și multicolon răspunde c'o scară, ce dă în curte. Bătrînul deschide ușa tinzii și se face nevăzut înăuntru clădirii.

În zidul lung și înalt al mănăstirii, privit din grădină, se văd ferești cu gratii negre, ca ferestrele de chilii părăsite, numai una e toată întreșută cu ederă și în dosul acelei mreje de frunze întunecoase se văd în oale roze albe, ce par a căuta soarele cu capetele lor. Acea fereastră dădea într'o chilie, pe părții căreia erau aruncate cu creionul fel de fel de schițe ciudate — ici un sfînt, colo un cățel svîrcolindu-se în iarbă, colo icoana foarte bine executată a unei rudaste, flori, tufe, capete de femei, bonete, papuci, în fine, o carte de schițe, risipită pe părete. Un dulap cu cărți bisericești, un scaun cu spata 'naltă, haine călugărești, spînzurate într'un cuiu, o ladă zugrăvită cu fel de fel de flori, un pat simplu, de supt care se vedea o pereche de papuci și un motan negru, iată toată îmbrăcămîntea. Prin mreaja vie și tremurătoare a ferestrei pătrundeau razele soarelui și umpleau semi-întunericul chiliei cu dungi de lumină, în care se vedeau mii de firicele mișcătoare, cari toate jucau în imperiul unei raze și dispar din vedere deodată cu ea.

Pe scaun șade un călugăr tînăr. El se află

în acele momente de trîndăvie plăcută, pe cari le are un dulău, cînd își întinde toți mușchii în soare, leneș, somnoros, fără dorințe. O frunte 'naltă și egal de largă asupra căreia părul formează un cadru luciu și negru stă așezată deasupra unor ochi, adînciți în boltele lor și de-asupra nasului fin, o gură cu buze subțiri, o bărbie rotunzită, ochii mulțumiți cum am zice de ei înșii — privesc cu un fel de conștiință de sine care ar putea deveni cutezare — expresia lor e un ciudat amestec de vis și rațiune rece.

S'apropiâ de fereastră și se uită în grădină jos, la iarba moale, crescută în umbra virgină a copacilor, la portocalele, ce luceau prin frunze, apoi luă creionul și desemnă pe perete o portocală. Luă un papuc, îl puse pe masă și se uită la el — apoi deschise o carte bisericească și pe un colț de pagină zugrăvi papucul.

Și ce profanație a cărților bisericești! Toate marginile erau profile de femei, popi, cavaleri, cerșetori, comediantii.. în sfîrșit, viața, în realitatea ei, măsgalită în fiecare colț disponibil.

Deodată intră, bătrînul!

— Bine cuvintează, părinte!

— Domnul.

— Ei, Ieronime, zise bătrînul vesel și într'o ureche, ce mai lucrezi, ștregarule?

— Eu? Dar cînd am mai lucrat eu ceva?

această presupunere jignește caracterul meu, părinte... Eu nu lucrez nimica; mă joc desemnînd cai verzi pe păreți: dar să lucrez...? Sînt mai înțelept, de cum arăt.

— Faci rău, că nu înveți pictura.

— Eu nu fac nici rău, nici bine, căci nu fac nimic. Mă joc.

— Îngropi talanțul, fiule, îngropi talanțul.

— Îngrop pe dracul, părinte.

— *Apaga Satana!* zise bătrînul, sărînd într'un picior și aruncîndu-i-se în brațe.

Ieronim începù să rîdă.

— Dumnezeu știe, tată, de unde iei atîta veselie. Eu am momente cînd sînt trist, tu... nu cred.

— Eu trist, Ieronime? Să mă ia dracul, fătul meu, dacă am fost trist vreodată. Tris-teța fugе de mine ca cumătru-meu de tămîie. Dar lasă asta... hai în oraș cu mine! Azi, intrînd la starișul tău, am făcut o față cătrănită și turcească... am spus că-mi trebuiești tu pentru o comîndare, am minșit ca totdeauna, — în sfîrșit îți concede societatea mea serioasă de ciocli.

Noi, Ieronim, ne-om duce în oraș... știu într'un loc vin bun, știi colea, phiu! om juca cărți cu alți frățiori, om fuma din lulele lungi cît ziua de azi și ne-om uita pe ferești la duduци! se înțelege că fără...

— Se înțelege.

— Mă mir cine te-a călugărit pe tine, blestematele Ieronime?

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte?

— Cine? Dracul.

S'ar înșela cineva crezînd, că toate ușurințele călugărilor aveau vreo însemnătate. Așa numitele lor blestemății erau niște copilării, cu toată libertatea vorbelor cu cari le îmbrăcau. Un pahar de vin, un joc de cărți, o lulea de tutun, din cînd în cînd o privire repezită asupra profilului unei copile zîmbitoare — astea erau în faptă și în totdeauna toate renumitele lor desfrînări. Tot farmecul consista în misterul, cu care îmbrăcau fățarnic micile lor pasuri lumești.

Ieronim își aruncă rasa pe el, tăia o față sinistră, mucalitul bătrîn tăia una smintită de tot, spre a face efect asupra speriatului portar, și amîndoi ieșiră repede din mănăstire spre a-și stîmpăra graba mersului abia în drumul mare, ce ducea la oraș.

II

— Contesă, voi face pe părintele d-tale să te silească ca să fii a mea.

— Cine se îndoiește c'o poți face aceasta; cine, că ești în stare s'o faci? Tatăl meu îți datorește bani și d-ta vrei fata lui. Nimic mai

27

natural. Vă veți învoi amîndoi asupra prețului, ca doi oameni de onoare ce sînteți... dară pînă nu-ți sînt femeie, am dreptul de a te ruga să mă scutești... Vei avea destul timp să mă chinuiești, cînd îți voi fi femeie.

Frumoasa contesă îi întoarse spatele și se uită din fereastră pe uliță. Ea începuse să rîdă, căci văzuse pe un bătrîn mucalit silindu-se a tăia mutre evlavioase, pentru a impune trecătorilor; Ieronim și Onufreiu stăteau în uliță: Onufreiu, numărînd mătăniile, ce le ținea în minile unite pe pîntece; Ieronim cu o față de o adîncă și nobilă seriozitate.

Marchizul Castelmare se uită lung și sălbatic asupra acelei copile, ce-i disprețuia amorul, apoi ieși iute, trîntind ușa după sine.

— Ce frumuseț e călugărul acela. — șopti contesa zîmbind. Și ce mucalit bătrîn... pare un *paiazzo* într'o rolă de intrigant. Ce nobile trăsături are tînărul... pare un demon... frumos, serios, nepăsător. Tot îi trebuie lui Francesco un model pentru demonul lui în „Căderea îngerilor...“, dacă am putea pune mîna pe călugăr...

— Maeistre — strigă ea tare, apropiînd două scaune de fereastră. Intră un bătrîn, c'o bluză de catifea, cu fața înaltă și senină, c'o barbă sură, s'apropiă de copilă c'o întrebare pe buze.

— Vino lîngă mine... Șezi aici... Ia te uită la acel călugăr tînăr! Ce frumos demon în „Căderea îngerilor“? nu-i așa?

— Ce frumos Adonis în Venus și Adonis, zise pictorul surîzînd, d-ta Venus, el Adonis.

— Ei! Asta-i prea tare.

Francesco îi apucă mîna într'a sa și apropiă gura de fruntea ei frumoasă.

— Ești copilă, zise el încet, și de ce nu? Tu vrei să iubești... toată fibra inimei tale tremură la această vorbă... Vrei dar ca un bărbat pe care nu-l iubești, acel Castelmare să te ia de soție? Știi că sînt bogat... știi că te iubesc ca pe fiica mea... știi că tatăl tău te-ar vinde dacă i s'ar plăti prețul ce-l cere, căci e sărac, desfrînat, jucător... și că nu-i o altă cale ca să scapi de nenorocire, decît fugînd de această casă. Vrei un părinte?.. Iată-mă... Vrei o casă? A mea îți stă deschisă! Vrei un amant, Cezara?.. Iată-l. Și eu am iubit... Cunosc din tinerețe această dulce turbare... Tu ești însetată după ea... Și cu toate astea ai fi în stare să scapi din mîna cel mai frumos model de pictură... Un înger de geniu, căci demonii sînt îngeri de geniu... ceilalți cari au rămas în cer sînt cam prostuți.

— Dar bine, tată, n'o să alerg eu după el, zise ea roșie ca focul.

— Vrei s'alerg eu după el?

— Ei, nu...

— Ei, da... Complimentele mele domnișoară, zise Francesco, repezindu-se spre ușă.

L-ar fi oprit... nu-i venea la socoteală... să

nu-l oprească... nu se cădea. Ea nu făcù nimica, ceea ce era mai cuminte în cazul de față. Pictorul ieși zîmbind cu răutate, dar cu deosebire încîntat de mutrele ce le tăia Cezara... contrazicătoare; turburi,perate...

Ea rămase într'o confuzie. Privea la Ieronim. Ce frumos era... inima tremura în ea... l-ar fi omorît, dacă ar fi fost al ei... Era nebună.

Dar ce frumoasă, ce plină, ce amabilă era ea! Fața ei era de o albeață chilimbarie, întunecată numai de o viorie umbră, transparațiunea aceluia fin sistem vînos, ce concentrează idealele artei în boltită frunte și în acei ochi de un albastru întuneric, cari selipesc în umbra genelor lungi, și devin prin asta mai dulci, mai întunecoși, mai demonici. Părul ei blond părea o brumă aurită, gura dulce cu buza dedesupt puțin mai plină părea că cere săruturi, nasul fin și bărbia rotundă și dulce ca la femeile lui Giacomo Palma. Atît de nobilă, atît de frumoasă, capul ei se ridică cu un fel de copilăroasă mîndrie, astfel cum și-i ridică caii de rasă arabă, și atunci gîtul nalt lua acea energie marmoree și doritoare totodată ca gîtul lui Antinous.

Ea își culcă capul într'o mîna și privi la acel tînăr călugăr cu o indefinibilă, rezignată dorință. Toate vorbele lui Francesco ea nu le lua decît de glumă, a cărei realitate, ce-i drept, i-ar fi și plăcut. Ce întunecoase bucurii simțea

inima ei în acea privire... cum ar fi dorit... ce ar fi dorit...? Ah! cine o spune, cine o poate spune și care limbă e în destul de bogată ca să poată exprima acea nemărginire de simțiri, cari se grămădesc, nu în amor însuși, ci în setea de amor. Ea visează în fereastră... să viseze numai... n'ar fi un păcat analiza simțirilor ei?...

III

Onufreiu și Ieronim, trecînd pe strade, nu vedeau că erau urmăriți de un om. Era pictorul.

Ieronim avea să caute la poștă, unde și află o scrisoare dela un unchiu al lui, un bătrîn sihastru. Iată ce scria:

„Iubite în Cristos, nepoate,

„Este o frumusețe de zi acum cînd îți scriu și sînt atît de plin de dulceața cea proaspătă a zilei, de mirosul cîmpiilor, de gurile înmiite ale naturii, încît pare că-mi vine să spun și eu naturii ceea ce gîndesc, ce simt, ce trăiește în mine. Lumea mea este o vale, înconjurată din toate părțile de stînci nepătrunse, cari stau ca un zid dinspre mare, astfel încît suflet de om nu poate ști acest raiu pămîntesc, unde trăiește eu. Un singur loc de intrare este — o stîncă mișcătoare ce acopere maiestru gura

unei peștere, care duce până înnăuntru insulei. Astfel cine nu pătrunde prin acea peșteră, crede că această insulă este o grămadă de stînci sterpe înălțate în mare, fără vegetație și fără viață. Dar cum este inima? De jur împrejur stau stîncile urieșești de granit ca niște păzitori negri, pe cînd valea insulei, adîncă și de sigur sub oglinda mării, e acoperită de snopuri de flori, de vițe sălbatice, de ierburi înalte și mirositoare, în cari coasa n'a intrat niciodată. Și deasupra păturii așinate de lume vegetală se mișcă o lume întregă de animale. Mii de albine cutremură florile lipindu-se de gura lor, bondarii îmbrăcați în catifea, fluturii albaștri umplu o regiune anumită de aer deasupra căreia vezi tremurînd lumina soarelui. Stîncile înalte fac ca orizontul meu să fie îngust. O bucată de cer am numai, dar ce bucată! Un azur întunecos, limpede, transparent, și numai din cînd în cînd cîte un nouel alb, ca și cînd s'ar fi vărsat lapte pe cer. În mijlocul văii e un lac, în care curg patru izvoare cari ropotesc, se sfădesc, murmură, răstoarnă petricile toată ziua și toată noaptea. E o muzică eternă în tăcerea vărătică a văii și prin depărtare, prin iarbă verde, pe costișe de prund, le vezi mișcîndu-se și șerpuid cu argintul lor fluid, transparent și viu, aruncîndu-se în brațele bulboanelor, în cari se învîrtesc nebune, a-

poi repezindu-se mai departe, până ce, suspinînd de satisfacere, s'adincesc în lac. În mijlocul acestui lac, care apare negru de oglindirea stuhului, ierbăriei și răchitelor din jurul lui, este o nouă insulă mică cu o dumbravă de portocale. În acea dumbravă este peștera, ce am prefăcut-o în casă, și prisaca mea. Toată această insulă în insulă este o florărie sădită de mine anume pentru albine. Lucrez toată ziua cîte ceva. Știi că în tinerețea mea am fost la un sculptor. De aceea, după ce am netezit granitul peșterii mele, am umplut suprafața pereților cu ornamente și basreliefuri cum le umpli tu cu schițe. Deosebirea-i că sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu, asemenea. Pe un perete e Adam și Eva... Am cercat a prinde în aceste forme înocența primitivă... Nici unul din ei nu știe încă ce însemnează iubirea... ei se iubesc fără s'o știe... formele sînt virgine și necoapte... în expresia feței am pus duioșie și nu pasiune, este un idil liniștit și candid între doi oameni, ce n'au conștiința frumuseții nici a goliciunii lor. Ei umblă îmbrățișați sub umbra unui șir de arbori, dinaintea lor o turmă de miei.

„Cu totul altfel e Venus și Adonis. Venus e numai amor. Ea își pleacă capul ei îmbătat de pasiune pe umărul aceluia tînăr femeiește frumos, timid și înamorat în sine, și el se

uită furiș la formele perfecte ale Zeitei ce-l fericește, căci îi e rușine să se uite de-a dreptul.

„El joacă rolul unei fete naive, pe care amantul ar fi descoperit-o.

În genere, îmi place a reprezînta pe femeia agresivă. Bărbatul e firește agresiv, va să zică natura se repetă în fiecă exemplar în astă privință, și excepțiile ei sînt tocmai femeile agresive. Este o nespusă gentileță în modul cum o femeie ce iubește și care e totodată inocentă, timidă, trebuie să se apropie de un bărbat sau ursuz cine știe prin ce, sau și mai pudic și mai copil decît ea.

„Cum vezi, nu vorbesc de curtezane, de femei a căror experiență este călăuza amorului, ci tocmai de agresiunea inocenței femeiești. De aceea, sculpez acuma tocmai pe peretele cel mai alb pe Aurora și Orion. Știi că tînăra Aurora răpește pe Orion, de care se înamorase însăși cruda și virgina Diana și-l dusese în insula Delos. În fața lui Orion exprim acel fond de întuneric și mîndrie, care-l vezi mai în fața tuturor tinerilor, în Aurora cea veselie nestingibilă a fetelor tinere, — a sculpta agresiunea în o asemenea față este greu. . . Un lucru îmi pare ciudat. După orele cari în amor se numesc păstorești, rămîne în om o profundă descurajare și tristeță, ba, susțin chiar, că în acele momente omul e mai

capabil de sinucidere, ba mai nepăsător față cu moartea decît ori și cînd. Găsesc pe de altă parte că un tînăr nesusus e mai greu de a fi susus decît o fată, și că biata Venus trebuie să-și fi avut chinul ei cu Adonis. Este un mister în această aversiune înainte, în tristeță după plăcere. Dar eu nu-l pricep.

„Umblu la școală. Știi la cine: la albinele mele. Am părerea cum că toate ideile ce plutesc pe suprafața vieții oamenilor sînt creții ce aruncă o manta pe un corp ce se mișcă. Ele nu sînt altceva decît mișcarea corpului însuși, deși atîrnă dela ea. Mai întîi statul albinelor. Ce ordine, măiestrie, armonie în lucrare. De-ar avea cărți, jurnale, universități, ai vedea pe literați făcînd combinații geniale asupra acestei ordine, și ar gîndi că-i făptura inteligenței, pe cînd vezi că nu inteligența, ci ceva mai adînc aranjează totul cu o simțire sigură, fără greș. Apoi coloniile. În toată vara vedem cîte două sau trei generații colonizîndu-se din statul matern, și ceea ce ne bucură este lipsa de fraze și rezonamente cu cari la oameni se îmbracă această emigrare a superfluentei locuitorilor. Apoi revoluțiile. În tot anul o revoluțiune contra aristocrației, a curtizanilor reginei — minus contractul soțial, orațiunile parlamentelor, argumente pentru dreptul divin și dreptul natural. *Cinis et umbra sumus*

„Dar — vei răspunde — părinte, duci idei și
cugetări în natură după analogia împrejură-
rilor omenesti, judeci așa dară organizațiunile
de stat ale animalelor numai întru cât le vezi
asemănătoare cu cele omenesti, și încifrezi lumea
noastră în lumea lor. Nu. Oamenii însși duc
o viață instinctivă. De obiceiuri și institu-
țiuni, crescute pe temeiul naturii, se lipesc
regiuni subiective, fapte rele și mizerabile,
însă foarte cu scop și tocmai acomodată cu strîm-
toarea de minte a celor mai mulți oameni.
Asta merge multă vreme astfel. Te naști, te
însori, faci copii, mori, tocmai așa ca la ani-
male, numai că în loc de ulița satului unde
paradează Don Juanii patrupezi, există la
oameni sala de bal, jocul, muzica, unde vezi
asemenea junele maimuțe cu monoclu miro-
sind femèlele. Și astfel trec multe bucăți de
vreme, crezi ori nu crezi ceeace ți se argu-
mentează despre excelența acestei lumi, și
mori apoi, fără ca cineva să mai întrebe după
acea muscă, care ca învățat a produs macu-
latură științifică, ori după împrejurări, a pre-
dicat, a agitat republica ș. a. m. d. Și poate
că, din cînd în cînd, îți vin momente de luci-
ditate, în care privești ca trezit din somn,
și vezi deodată cu mirare că ai trăit într'o
ordine de lucruri strict organizată, fără ca
s'o știi sau s'o vrei aceasta. Și această minte,
care în turburea și pustia împingere și luptă

a istoriei oamenilor, a istoriei unui ce elementar, are din cînd în cînd cîte o fulgurațiune de luciditate, această lecuță de nonsens să vorbească și ea? să aibă vreo influență, să însemneze ceva, să încifreze ceva în natură, ea care nu-i decît o incifrațiune a aceleiași naturi? Nici vorbă măcar.

„Astfel vedem în marele migrațiuni ale popoarelor, unde fiii minoreni ieșeau din țară pe cînd stupul matern sta locului, o analogie cu roiurile albinelor. Nu explicările ce se dau faptelor, ci faptele înșile sînt adevărul.

„Doctrinile pozitive, fie religioase, filozofice, de drept ori de stat, nu sînt decît tot atîtea pleduării ingenioase ale minții, ale acestui *advocatus diaboli* care e silit de voință ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil avocat e silit să puie toate într'o lumină strălucită, și fiindcă existența este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori și c'o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței, pentru a înșela în școală și în biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieții reale. Pentru lucrătorii statului — onoarea, pentru soldați — gloria, pentru principii, — strălucirea, pentru învățați, — renumele, pentru proști, — cerul, și astfel o generațiune înșeală pe cealaltă prin acest *advocatus diaboli* moștenit, prin acest selav silit la șireție și sofizme, care aicea se

vaeră ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca avocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșetor. Acest din urmă o face pentru un pahar de vin ce-l are *in petto*, altul pentru un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toți în esență, este aceeași, un moment de beție.

„Iată ce învăț eu dela dascălii mei, dela albine. — În școală la ele văd că sîntem umbre fără voință, automați cari facem ceea ce trebuie să facem, și că, pentru ea jucăria să nu ne desguste, avem această mîină de creeri, care ar vrea să ne dovedească că într'adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu... Aceasta-i o înșelare de sine, în care mulțimea de probabilități e cufundată cu ceea ce sîntem siliți a face.

„Viața internă a istoriei e instinctivă; viața exterioară, regii, popii, învățații, sînt lustru și frază, și cum, de pe haina de mătase pusă pe un cadavru, nu poți cunoaște în ce stare se află, astfel, de pe aceste vestminte minci-noase, nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși.

„Eu, mulțumită naturii, m'am desbrăcat de haina deșertăciunii. Știu că tu până acum ești frate laic. Nu te călugări, copilul meu... nu te preface în rasă și comanac din ceea ce ești, un băiat cuminte. Am fost sihastru, nu călugăr. Aș vrea ca cineva să-mi iee locul în

această sihăstrie, căci sînt bătrîn și poate în curînd să-mi bată ora mîntuirii. Vino tu, dar numai după ce voi muri... Pe cît trăiește scutește-mă și tu, am trebuință de singurătate. Bătrînețea este o moarte înceată. Ce încet bate inima mea acum, ce iute bătea înainte de 60 de ani... Lume, lume! Și într'o zi va bate din ce în ce mai încet, apoi va înceta, căci s'a sfîrșit undelemnul candeliei. Știu că n'am să simt că am să mor. Va fi o trecere molcomă și firească, de care nu mă tem. Voiu adormi... de nu m'ași trezi numai iar...
 îți sărut fruntea, φιλὲ καλεε,

„Euthanasius“.

IV

Pe cînd Ieronim ieșea cu Onufreiu dintr'o veche zidire, îi văzù Francesco și intră în vorbă cu cel dintăi, ca să-i stee model pentru un tablou al său. Acesta, văzînd că n'avea ce găsi de împotrivit bătrînului maiestro, se învoui și plecară tustrei spre locuința lui. În drum, părintele Onufreu, dînd ca din întîmplare de mîna pictorului, care conținea vreo cîteva piese de aur, crezù că ce-i găsit îi bun găsit, și, strîngînd cu multă amicitie și intenție lăudătoare mîna acestuia, gîndi că are multă cauză de a se depărta, mai ales că tablele

dela crîsmă îl invitau cu dragoste—deci pretestă ce pretestă, și se duse.

În vremea asta Cezara, curioasă și neastîmpărată, cotrobăia prin odaia pictorului. Ea se apropiă de tabloul, acoperit c'o pînză, o ridică și se uită întru cît înaintase lucrarea „Căderii Îngerilor“. Cu fața de o senină seriozitate întindea Arhanghelul Mihail spada sa de foc în aer. Pletele lui blonde fluturau împrejurul capului său alb ca marmura și a frunții boltite, și ochii lui albaștri străluceau pare că de putere și energie. Brațul i se întindea spre haos... aripile lungi și albe păreau a se ajunge într'o elipsă deasupra umerilor lui, și deasupra frunții se încovăia un cerc de stele albastre. Fondalul era haos, în sus, străbătut pe ici pe colea de cîte o stea murind, jos — întunecos și rece. Dar în dreptul spadei îngerului era lăsată o dungă cenușie de loc gol pentru figura demonului urmărit.

Ea auzi pași în tindă. Un paravan ascundea patul artistului... ea se ascunse după el... Șezù pe pat... și se uită... Intră Francesco cu tînărul călugăr. Inima îi bătea în pereții pieptului de credea că voiește să i se spargă. Artistul îi arătă lui Ieronim tabloul și locul ce are să-l ocupe chipul său pe acea pînză; apoi intrară amîndoi într'un cabinét. Cezara nu se mișca din loc... tăcea ca pește.

Francesco reveni, își căută paleta, pensulele,

lăsă peste fereastră o perdea de mătase albastră, încît camera se umplu de un aer vioriu... așeză la un loc potrivit un pedestal negru de lemn, ușa cabinetului se deschise... și... Cezara era să răcnească... dar își astupă gura cu o mînuță și cu alta ochii. Să vorbim încet... cel puțin lectorii mei închipuiesc-și că le vorbesc la ureche... ia să vedem rămase mîna Cezarei tot la ochi? sîinii îi crescuse într'atîta de bătăile inimei, încît sărise un bumb dela pieptărașul cam îngust de catifea neagră... de ce și-l încheiase? dar cine știa că inima ei o să aibă asemenea turburări? Ea își desbumbă pieptarul, sîinii ei albi ca zăpada se eliberară din închisoarea lor de catifea, și ea răsufli adînc, deși încet. Apoi își puse iute mîna la ochi iar, pînă ce i se răcori sufletul... apoi ridică un degetel... cel mic, deasupra ochilor și se uită printre degete... Văzù un cap frumos pe niște umeri largi și albi, pe un bust ce părea lucrat în marmoră... Acum era să-i plesnească colanul... ea îl descheiă din sponci, și, răsufliînd din ce în ce mai liniștit, începù să privească întregul acel model frumos, din a căruia mușchi și forme respira mîndria și nobleța... Mînele ei căzură în jos, căci era obosită de emoțiune, dar nu sătulă de a privi. Tremura cu toate astea, ca varga, și i-ai fi auzit clănțănirea dinților, dacă n'ar fi ținut gura strîns încleștată.

Penelul pictorului sbura pe spațiul gol ce și-l lăsase pe pânză, și sub mână-i se născură formele lui Ieronim, din sus în jos, formă cu formă, până la umeri, pe cari pictorul schiță două lungi și strălucite aripi negre... Ședința era lungă. În vremea aceea Ieronim stetea pe pedestal drept, nemișcat, mîndru ca un antic Apollo, în semi-întunericul vînat al odăii, pe care pictorul îl făcuse anume, pentru a nemeri tonul fundamental al figurii.

— Ieronim! întrerupse Francesco tăcerea ce domina în sală. Cezara se speria la aceste sunete. Ii veni ideia ciudată, că pictorul are de gînd să dea paravanul într-o parte... atunci ea era descoperită... Cu toaleta ei dezordonată, cu părul vîlvoiu, cu ochii aprinși în cap și cu fața roșie ca sîngele... Dar nu era asta.

Pictorul zise:— „Am ajuns la cap. Trebuie să te fi îndoit vreodată în viața ta de ceva. Reamintește-ți acea situație, ca să văd ce expresie va lua fața ta“.

Ieronim își rechemă în minte scrisoarea bătrînului Euthanasius și o zîmbire ree, sceptică îi descleștă puțin buzele! O de-ar fi înmărmurit astfel! Era o durere mîndră în fața lui, și bieteii Cezare îi ieși o lacrimă în ochi.

Da! da! asta-i expresia, zise Francesco inspirat. Ochii lui se entusiasmară și penelul său schiță în fugă acele trăsături de o du-

reoroasă amărăciune în fața întunecatului său geniu infernal.

— Ce nenorocit trebuie să fi fost, cînd reamintirea îi schimbă astfel fața — gîndi Cezara — și o duioșie dulce și liniștită îi umplu sufletul... Ea nu mai era aceeași. Din tremurătoare deveni lină — acum îl iubea. În acea frumoasă statuă de marmoră albă, în acel Adonis încremenit, ea presupunea un suflet... Îi venea să plîngă acum... buzele ei se descleștară c'o dulce expresie de durere și de amor, ea își înclină capul în perini și-și închise ochii. Simțea că plînge fără să vree.

— Mi-ar trebui încă cîteva ședințe, zise Francesco. Cezara își deschise ochii, dar... Francesco trăsesse perdeaua, și ea îl văzù din nou pe Adonis al ei în lumina cea plină a soarelui.

Își astupă iar ochii, și auzi cum pictorul și Ieronim se depărtaseră în cabinetul alăturat.

Ea sări repede, tiptil. încet. se repezi pe uș'afară în buduarul ei, se aruncă pe pat, își ascunse fața în perini, și boțea tot ce-i încăpea în mîni. Cînd Francesco intră în odaia ei, ea se aruncă în gîtul lui, îl strînse spasmotic, îl desmierdă, îl sărută...

— Ce-i, copila mea?

— Nimic.

— Îți place?

Ea șopti ceva neînțeles, cu ochii plini de lacrimi și dorință.

V

Cezara către Ieronim

„Iartă dacă o femeie îți spune că te iubește. O femeie frumoasă și tânără căci știu că sînt frumoasă. Dar știu eu tu ești atîta de mîndru, știi a privi atîta de rece. . . Ah! cum aș topi gheața ochilor tăi cu gura mea — iubite! De ce să mai îmbrac amorul cu vălul rușinii? . . Cînd te iubesc, cînd aș primi să fiu sêrvitoarea ta, numai să mă suferi într'un colț al casei, în care vei locui tu, să suferi ca să sărut perna pe care va dormi capul tău. Vezi tu ce copil supus, umilit este amorul? Tu vezi că sînt o nerușinată, o rea, o femeie de defăimat; dară cugetă un lucru, că aș fi un miel, că n'aș vorbi un cuvînt, că aș tăcea privind-te, dacă m'ai iubi și tu pe mine. Știi eu cum e inima ta? Pot eu ști? Vin de-mi spune, cum este . . . ce se petrece în acea cămăruță unde-aș vrea să locuiesc eu . . . numai eu. Și știi tu cum mă cheamă ?

„Cezara“.

Ieronim către Cezara

„Că ești frumoasă, cred; că mă iubești, îți mulțămesc; că-mi oferi tot ceea ce tu crezi

că m'ar face fericit, mă face să fiu în stare de a-mi jertfi viața pentru tine. Îți sărut mîna pentru voința ce ai de a mă face fericit, deși te înșeli cînd crezi că amorul tău de femeie m'ar putea face. Amorul este o nenorocire, și fericirea ce mi-o oferi, venin. Că n'o știi aceasta, este împrejurarea care te face adorabilă. Dacă ai avea pentr'un moment ochii mei, ce altfel ți s'ar arăta această lume în care tu cauți și speri a găsi ce nu-i în ea — fericirea. Tu zici să te iubesc.

Dacă te-aș putea iubi ca pe-o stea din cer... da! Dar dacă suspin, dacă doare... n'aud eu din toate părțile aceleași suspine ordinare, aceleași doruri... ordinare? Căci care-i scopul lor? Plăcerea dobitocească, reproducerea în moșinoiul pămîntului de viermi noi, cu aceleași murdare dorințe în piept, pe cari le îmbracă cu lumina lunii și cu strălucirea lacurilor, aceleași sărutări grețoase, pe cari le aseamănă cu zuzurul zefirilor și cu aiurirea frunzelor de fag. Este așa, sau nu?

„Privește-ți-i, acei tineri, cu zîmbiri banale, cu simțiri mueratice, cu șoapte echivoce — vezi acele femei cari le răspund prin ochiri voluptoase și mișcîndu-și buzele, — vezi! împrejurul acestui instinct, se învîrtește viața omenirii... Mîncare și reproducere, reproducere și mîncare! Și eu să cad în rolul lor?... Să cerșesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului

tău, să trec... cînd îți vei descoperi sînul... sînul care mîne va fi un cadavru și care, după ființa sa, este și astăzi?... Să mă frizez ca să-ți plac, să-ți spun minciuni, ca să petrec mîntea ta ușoară; să mă fac o păpușă pentru... cine o și mai spune pentru ce? Nu! nu mă voi face comediantul aceluia rău care stăpînește lumea; mi-e milă de tine, de mine, mi-e milă de lumea întregă. Mai bine mi-aș stoarce tot focul din inimă, ca să se risipească în scînteii, decît să animez cu el o simțire pe care-o cred nu numai culpabilă, ci ordinară... Lasă-i să se mîngîie în simțirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit; eu voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun, — numai nu ca ei.

„Simburele vieții este egoismul, și hrana lui, minciuna.

„Nu sînt nici egoist, nici mincinos. Adesea cînd mă sui pe o piatră înaltă, îmi pare că în creșii mantalei, aruncate peste umăr, am încremenit și am devenit o statuă de bronz, pe lîngă care trece o lume, ce știe că acest bronz nu are nici o simțire comună cu ea... Lasă-mă în mîndria și răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s'o scap printr'o minciună, eu n'aș spune-o, ci aș lăsa lumea să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe pedestal și să mă amestec cu

mulțimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuii lui Apollo... fii steaua cea din cer, rece și luminoasă! ș'atunci ochii mei s'or uita etern la tine.

„I.“

.....

Ieronim părăsise mănăstirea după sfatul lui Euthanasius și trăia izolat într'o chiliuță din oraș, pe care și-o împodobise cu flori și cu schițe zugrăvite de ei. În această sihăstrie primea adesea vizitele lui Francesco. Într'o zi el îi arătă acestuia scrisoarea Cezarei.

— Ei, ai de gând să zici ba?

— Iată ce zic, răspunse arătînd pe a sa.

— Fă ce vrei, dar astăzi vino în atelierul meu, căci tabloul mi-e gata.

Plecară și veniră la Cezara acasă.

— Domnișoara Cezara, recomandă Francesco cînd intrară.

— Cezara? murmură Ieronim uimit și se uită lung și serios în fața rușinoasă și roșie a bieteii fete. Ieronim se așeză în colțul unui divan și părea rău dispus... Francesco ieși, iar Cezara... s'aruncă la picioarele tînărului cu mînele unite, tremurînd și aproape plîngînd.

— O! zise ea încet, ca și cînd s'ar fi temut de ceea ce zicea, și apucîndu-i o mîină o duse la buzele ei — poți suferi amorul meu? să-l

suferi numai... căci nu pretind să mă iubești, dar să te lași iubit... ca un copil... Am auzit, că ești urîtor de femei, singuratec, și am disperat iubindu-te...

El îi cuprinse talia, o ridică încetinel dela pământ, o așeză lângă el, apoi îi puse mîna după cap și se uită lung și drept în ochii ei... Îi era ciudat... nu-i venea să creadă ceea ce vedea cu ochii.

— Drept vorbești? întrebă el.

Ea-și plecă fruntea în jos. Văzuse zîmbetul lui, și văzuse destul pentru a nu spera nimic.

— Ah! gîndi în sine — ce plăcere poate găsi un om ca el, într'o păpușă ușoară, în această mască de ceară a mea? Se înțelege... Alt bărbat s'ar simți măgulit, el... nici măgulit nu-i... Știe că i se cuvine amor. și mă întrebă numai, precum un dascăl pe eleva lui amicabil, însă destul de rece: „Adevărat vorbești?”

O altă femeie mai mîndră de frumusețea ei, ar fi ieșit vînată de mînie și jignită de moarte din casă. Nu se oferă o femeie spre a fi refuzată. Ea? era tristă... ar fi plîns — ar fi plîns de-ar fi murit, dar nu putea fi supărată pe el.

Și el, cu cît o privea mai mult, cu atît o găsea mai frumoasă. Avea milă de ea, deși nu voia să-i inspire speranțe deșarte, precum ar fi făcut or'ce bărbat în locu-i.

— Nu că nu ești frumoasă, Cezara. Să vorbim încet... te voiu numi tu, căci îmi ești scumpă, deși nu te iubesc în felul în care aș dori eu însumi. Ascultă. Eu n'am iubit niciodată și poate că nici sînt în stare. Dar un lucru crede: nu iubesc pe nimeni, dar dacă aș iubi, sigur că tu ai trebui să fii amanta mea. Simt o adorare în inima mea pentru tine, care poate ar deveni amor... dacă... ei bine, dacă nu m'ai iubi tu pe mine. Eu singur nu știu cum să-ți descriu simțirea ciudată, care-mi răcește inima, adică nu mi-o răcește atîta, cît mi-o face somnolentă. Nu am dorințe și tu m'ai învățat de a le avea... Îți pare ciudat asta... dar și mie. Parcă te-aș săruta... dacă nu m'aș teme, că mi-ai da sărutarea înapoi; pare-că te-ași iubi... atunci cînd ai fi supărată pe mine.

— Nu pot fi.. nu mă pot preface... în nimic, zise ea. E trist, — adăose liniștită și cu glasul puțin adînc — căci dela amorul tău atîrnă fericirea vieții mele întregi... Acuma Castelmare are jocul liber... nu am cauze de a mă opune căsătoriei cu el, căci tu nu vrei să știi nimica de mine. Nu mai voiu să fug dela tatăl meu, căci trebuie să caut a-mi uita nenorocirea de se poate prin o altă nenorocire... Sînt femeie... am crezut, că sînt frumoasă... n'o mai pot crede... am

crezut că am dreptul de a disprețui amorul unui om ce mă iubește... mi s'a răsplătit cumplit acest dispreț cu aceeași măsură.

— Cezara, zise el încet și înduioșat... mă lași tu să cuget asupra acestui lucru? Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. O idee rămâne la mine zile întregi pe suprafața minții, nici m'atinge, nici mă interesează. Abia după multe zile, ea pătrunde în fundul capului, și atunci devine prin altele, ce le-a fi găsind acolo, adîncă și înrădăcinată. Cezara... simțirile mele sînt tot astfel. Pot vedea un om căzut mort pe uliță și momentul întăi nu-mi face nici o impresie... abia după ore reapare imagina lui și încep a plînge... plîng mult și urma rămîne neștearsă în inima mea. Tu spui să am milă de tine? Eu îți zic: ai milă de mine... căci, dacă vreo dată iubirea ar pătrunde în inima mea, aş muri de amor. Tu nu mă înțelegi, numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta. Ceea ce am nemijlocit este simpatia... aceasta o ai întreagă. Iubește-mă de voiești, dacă — lasă să-ți spun acest cuvînt — dacă ai îndurarea s'o voiești. Tu gîndești că eu nu te-aș putea iubi? Te înșeli... Lasă-mi numai timp... ca icoana ta să pătrundă adînc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n'am fost iubit, nici am iubit pe nimenea... și gîndesc cum că tot aş putea nebuni iubindu-te.

El o sărută pe frunte și ieși. . . Ea surîse, luă un joc de cărți și le menî, ca să vadă dac'a veni mîne, și zise lin înșirînd cărțile: Dac'a veni mîne l'oiu iubi, dacă n'a veni, atunci. . . atunci asemenea l'oin iubi.

Ieronim către Euthanasius

„Desmierd un chip de copilă în felul meu, adică umplu un album cu diferite expresii ale unui singur cap. E ciudat că ochii mei atît de clari, pot să zic de o cerească claritate, nu pot cuprinde nimic *deodată*. Mîsgălesc păreții. Am intrat la o copilă înamorată de mine, pe care însă n'o iubesc. . . Am văzut-o roșie, sfoasă, turburată. . . Am *zugrăvit* în cartea mea această expresie. A 'ngenunchiat lîngă mine. . . m'a rugat să-i sufăr iubirea. . . nu-ți pot descrie expresia de nevinovăție, candoare și amor din fața ei. . . dar am schițat-o. E de sărutat schița mea. Poate că e una din cele mai nimerite din cîte am zugrăvit. Am pus-o lîngă mine. Deconcertare și o dulce rezignație, un profil îngeresc. I-am spus cuvinte bune. O rază de speranță în acea amabilă mîhnire a feței. O adorabilă schiță. Dar simt că din ce în ce schițele se familiarizează cu inima. N'o iubesc. Nu. Adio, părinte“.

„O iubești fătul meu, fără s'o știi. *Cinis et umbra sumus*.

„*Euthanasius*“.

VI

Sînt oameni pe cari spirite de observație și femeile îi descoase dintr'o singură apucătură — oameni cu puțin spirit, dar de un caracter tare, expres, consecuent. Astfel era Castelmare. Dacă o femeie l-ar fi auzit trăgînd elopotețul — ar fi știut îndată cu ce față să-l primească; dacă un actor bun i-ar fi auzit pașii severi, apăsăți și de o aspră regularitate, răsunînd prin galeriile și coridoarele palatului Bianchi, ar fi știut, prin o acțiune reconstructivă, fără să-l vadă, să-și imagineze aproape caracterul omului în cestiune: o natură comună, consecuentă și puternică.

Puindu-și odată 'n minte de a lua pe Cezara, vrînd-nevrînd lui îi erau toate mijloacele bine venite, deși nu dispunea de multe, căci nu avea destul spirit pentru aceasta. Dar, întru cît îl servea inteligența, el cerca a descoperi, dacă nu cumva șireata copilă ar avea vreun amor.

Deși Ieronim nu știa ce fel e simțirea lui pentru Cezara, îi plăcea să asculte de ea, ca un copil de sora sa mai mare, și, drept vorbind, ea abuza într'un mod neiertat de această putere ce o avea asupra lui. El simțea în prezența ei un fel de duiosie în inimă, un fel de fior fără de înțeles, a cărui suvenire îl urmărea zile întregi. Nu se poate zice că era

amor, căci deși-i plăcea prezența ei, totuși îi plăcea și mai mult — ca, departe de ea, să eugete la dînsa. În asemenea resuveriri în care el se juca cu imagina-i, prezența ei a avea îi era chiar supărătoare. Simțea pare că un ghimpe în inimă, cînd ea era față — nu mai avea acea libertate de vis, care era esența vieții sale și singura fericire a unui caracter mulțumit, fără amor și fără ură. — Dacă mi-ar da pace — gîndi el în sine — totuși ar fi cum ar fi. Atunci aș ținea-o de mîna ei mică și ne-am uita în lună — în virgina lună — atunci o privesc ca pe o statuă de marmoră sau ca pe un tablou zugrăvit pe un fund luminos, într'o carte cu icoane ... Pare că părul ei e o spumă de aur, atît de moale-i ... Și fața ei se poleiește într'un mod ciudat. Dar, nu-mi dă cît lumea pace... mereu mă gîtuie... mă sărută — și zice c'o iubesc. Ba pe dracul. Altfel... e chiar frumoasă — să spun dreptul. Bărbia se rotunzește ca un măr galben... gurița cîteodată pare că-i o cireasă... și ochii... ah! ochii! Numai de nu i-ar apropia de ai mei... îmi atinge genele și mă înfioară până 'n tălpi. Atunci nu mai văd ce frumoasă e... o negură îmi întunecă ochii... atunci aș omorî-o... Asta nu-i traiu, asta-i chin! Dar biata copilă... să fiu drept... ce știe ea, că mă chinuie.

Si azi umbla prin grădina palatului Bianchi.

Asemenea unor aripi de vultur sălbatec cuprindea, ca un privaz, părul negru și uscat, acea frumoasă și ostenită față de marmură de Paros.

Pleoapele pe jumătate lăsate 'n jos trădau mărimea ochilor lui de un întunecos și demonic albastru, și cu toate acestea desgustați; buzele 'ntredeschise arătau o energică durere, și numai gîtul se 'ndoia cu mîndrie, ca și cînd nu și-ar fi perdut-o sub greutatea vieții.— Noaptea era lucie, aerul părea nins de razele lunii, cari se furișau prin întunecoasa verdeață a copacilor. El șezù pe o bancă, cu mînilor unite și lăsate peste genunchi, cu fruntea plecată și părul risipit peste ea, gîndea lucruri de cări nu-și da seamă și numai luna, lunecînd printre nouri, umplea noaptea de vis. S'auzi un foșnet ușor care-l trezi... Era ea. Cum se schimbase acum? Fața ei nu mai era trasă ci se rotunzea vădit, sîinii ei erau mai plini, numai roșeața din obraz dispăruse, făcînd loc unei palori care-i da un aer de nespusă blîndeță. Ochii nu mai avea acea sălbatică și noptoasă strălucire, în adîncimea căroră fulgera întunecosul amor și întunecoasa dorință... ei limpeziți, nespus de adînci, te-ai fi uitat zile întregi în ei. Liniște și o melancolică pace era în adîncimea lor... Și în acea față atît de palidă, plină dar tristă, surîdea suferitor oarecum gura de purpură... o roză a Ierihonului, a cărei frumuseță nu se trece. Ea s'apropia

încet prin aleele străbătute de seninul nopții, pe cărările albe zugrăvite cu umbrele mreжелor de frunze. Ea-l văzù, dar nu-și iuți pasul. Îi ghicise ea caracterul? Poate. El stetea locului și se uita lung la ea, cum s'apropia încet, asemenea unei lunatece, ca 'n somn.

El?.. răzămîndu-și cotul pe spata băncii, își lăsă bărbia pe mîină, mișcîndu-și încet degetele, și se uita uimit cu ochii strălucitori la strălucitorul ei chip ce s'apropia. Ea șezù alături cu el, dar drept în lună. Nu-i atinse mîina — nimic. Luna o poleia frumos, și ea era îndestul de vicleană spre a se lăsa muiată în întreg de această dulce și voluptoasă lumină. El o privea mereu. Apoi își întinse el mai întăi mîina și apucă încet mînuța ei fină și rece. Ah! gîndi, și un ce ne mai simțit îi trecù prin inimă... ah! cum îmi place acum. Acum se lipi cu încetul de chipul ei mlădios și ușor, și, aplecîndu-și gura la urechea ei îi șopti lin — deși cu glasul plin de înfocare: „Privește la lună, luna miezenopții — frumoasă ca un copil de patrusprezece zile și — rece... Nu simți tu, c'a încetat toată durerea vieței, or'ce dorință, or'ce aspirare în privirea acestui mîndru tablou din care faci și tu parte... Acum ești în capul meu înger, frumos cum nu te-am văzut niciodată... dulce... Nu știi tu, că eu te iubesc...?”

Ea se 'nfiară, dar tăcù.

„ . . Și apoi, privește asupra orașului întreg, pe acest amestec strălucit de palate și domuri, vezi cum, ajunse de lună, strălucesc asupra maselor întunecoase vârfulurile turnurilor și pânzele dela corăbii pe rîu. Și cu toate aceste centrul acestui tablou ești tu! tu! tu! . . Nu s'aude nimic . . decît departe 'n vr'o grădină privighitoarea, și s'aude vîind încet o roată pe apă. Și tu privești tăcută și nevinovată asupra acestei lumi . . Trandafirii înflorește pe fața ta . . Tu regină a sufletelor — nu ești curată ca izvorul? mlădioasă ca chiparosul? dulce ca filomela? tînără ca luna plină? copilăroasă ca un canar? iubită ca o Dumnezeire? Privește — zise el și mai încet — strada aceea strîmtă și întunecoasă: numai într'un singur colț îi taie umbra o dungă de lumină, dar în acel loc pare că a nins . . Vino cu mine . . vino cu mine acasă . . voi da într'o parte perdeaua din fereastra odăii mele și vom privi toată noaptea la cer . . Ah! te iubesc! . . țipă el apăsător . . te iubesc, — o vād prea bine că te iubesc!

El o strînse cu atîta putere, încît se înțeleștase amîndoi într'o îmbrățișare lungă și nervoasă. Apoi el recăzî obosit de o simțire ne mai cunoscută pe spata băncii, își închise ochii, și-și lăsă capul pe acea spată. Luna îl bătea drept în față. Cezara veni drept înainte-i, se inclină asupra-i, se ținu cu amîndouă mîinile

de spata băncii și-l sărută cu ochii pe jumătate închiși de neputerate ori. El nu simțea nimic . . . asemenea unui copil amețit de somn, pe care mama îl desmiardă. Se auzi o foșnire în frunzele unui tufar. D-zeul meu! — gândi ea speriată — dacă m'ar fi văzut cineva? Poate Castelmare. Sărmanul copil! Cum se va întoarce el acasă? Acest om poate să-l pîn-dească.

Ea îl lăsă un moment să se trezească din această beție . . . apoi îl întrebă lin, ca și când n'ar fi vrut să-i întrerupă decît încet gîndurile lui, somnul lui ce-l avea. — „Știi să mînuiești sabia?”

— Da! zise el.

— Să-ți aduc o sabie — nu-i așa?

— Da. . .

— Și mi-i da o sărutare pentru ea?

— Da.

Ea se urcă repede în palat și peste două minute veni c'o spadă, pe care i-o încinse, folosindu-se de ocazia de a-l strînge de mijloc.

— Dulcele meu sloiu de gheață! Tu marmoră, tu piatră, tu!

— Dă-mi pace, Cezara. Îmi vine să mor!

— Nu! nu! Îngerul meu . . . mergi acasă . . . să nu ți se întîmple nimica pe drum; gîndește-te la Cezara ta . . . măgăritarule! Nu se putu oprî de a-i lua capul între mîni și de a-l mai săruta odată . . . tare și cu sgomot.

— Acum mergi, mergi! Te rog.

— De ce mă rogi?

— Pentru că te-aș ucide, de ai mai rămînea.

— Cum?

— Știu eu cum, zise ea vicleană ca un copil.

Ea îl duse până la un hățiş și îl împinse afară din grădină. Apoi se întoarse și, îmbrățișînd un trunchiu, zise încet și cu un fel de ciudă; „Ieronim, te mușc!“ Ea bătù cu pumnii în trunchiul de copac; apoi se duse în odaia ei și, rupîndu-și cu furie pieptarul de catifea, încîlcîndu-și părul atît de blond, ea se nită în oglindă cu ochii înnecați de lacrimi și cu buzele tremurătoare.

Apoi se aruncă în pat și șoptea încet, foarte încet, și înneacă de suspinuri, cuvinte dulci, nepomenit de dulci și desmierdătoare, printre cari străbătea numai un nume pronunțat mai tare: „Ieronim.“

Nu-i merse însă tot astfel lui Ieronim. El se apropiă de strada strîmtă. Aerul lin al nopții îl trezise și, de o natură mult mai puțin sensuală decît porumbița lui, el rămase numai cu convingerea teoretică cum că o iubește. El trecù prin strada întunecoasă cu pasul lui ușor, la care se cunoștea, ca să zic așa, elastică greutate precum se simte la pasul unui cal de rasă; cînd, auzi în urmă-i un pas sever, regulat ca al unui soldat, și recunoscu că-i a lui

Castelmare. El se oprì și se întoarse spre partea dinspre care venea sunetul... Castelmare sosi... Tăcere. Ieronim plesni cu vârful săbiei într'un zid de granit și la scăpărare se recunoscură ambii rivali. În acelaș moment, fără să se fi schimbat vreo vorbă măcar, săbiile începură a se crucișă, apoi se auzi un gemet... o cădere grea pe pavagiul dur al stradei; una din cele două umbre dispărù într'o casă apropiată... cealaltă rămase mută.

VII

Ieronim se întinsese pe patu-i și dedese într'o parte perdeaua dela fereastră, spre a se uita cum luna apunea în rîu, făcînd par'că din suprafața lui un drum moale și luminos, cînd auzi bătînd încet în ușă. El se sculă și deschise. Era pictorul.

— Tinere, zise el, trebuie să fugi cît mai în grabă din oraș.

— De ce?

— Ai omorît pe Castelmare.

— Știu.

— Știi. Dar ceeace nu știi poate, e că el e nepotul și moștenitorul lui Podesta din acest oraș, că duelele sînt oprite și că poți ajunge la spînzurătoare.

— Ei și?

— Ei și? De unde ai învățat acest limbaj?

Ieronim, adaoase bătrînul molcom, copilul meu, mi-ar părea rău de capul tău atît de frumos, Afară de aceea mai ai o considerație... Iat'o.

El îi dete o hîrtie mîzgălită în linii strîmbe. Acesta o deschise.

Cezara către Ieronim.

„Fugi, te rog. Nu l-ai ucis pe Castelmare. Innăbușit de sînge, a zis oamenilor să-l aducă la noi. A povestit tot, cui îi datorește rana sa. Fugi... te rog! Pot să te urmăresc încă în astă noapte. Ce-i și mai trist: contele voiește să se logodească cu mine în starea în care se află, și nu am nici o putere de a rezista!... Dar te iubesc. Crede că nu voi supra-viețui nenorocirii mele. Rămîind aici, nu m'ai scăpa, ci m'ai face numai să mor de îngrijire... pasărea mea! Fugi, și poate că... ah! unde-i o speranță de care să mă țin? nu vezi că nu știu ce să-ți zic?... Ți-aș zice: vino la mine, și nu pot. Spune-mi: să te pierd, pentru a te mai vedea odată. Nu! Fugi, Ieronim: poate că vreo întîmplare neprevăzută să mă păstreze pentru tine... poate contele să moară... Îi doresc moartea... te iubesc! Nu, nu, nu crede că te iubesc într'atîta, încît să-ți zic să rămîi... Adio... drăguțul meu!

„Cezara“.

Ieronim își aruncă mantia pe umeri, și ei merșeră pe țărmul râului unde Francesco îi dădă barca lui. El îmbrățișă pe bătrînul amic, desprinse barca de țărm, se sui și pluti în josul râului, până ce, ajungînd pe luciul înalt al mării, el aruncă cîrmă și lopeți în apă, se culcă în barcă, sub cerul ce-și ridica înstelata sa măreție, și astfel — un grăunte plutitor pe aria nemărginită a apelor — adormi adînc.

A doua zi soarele era sus, cînd își deschise ochii... El văzù că barca lui se înțepenise între niște stînci de piatră... Soarele stăpînea cerul și umplea sînul mării cu lumină. La malul continental el văzù răsărind, din stînci pădurene, o mănăstire veche prin ale cărei colonade de piatră sură, în cerdac, umblau cu pas regulat și încet călugărițe. O grădină unită cu murii mănăstirii se întindea până jos la poarta mării, care se mișca urcîndu-și apele până lîngă un boschet de chiparos și roze, tăinuit în ponorierea unei stînci ca un azil de scăldătoare.

El se desculță și, sărind de pe o piatră pe alta, cercetă stîncosul său imperiu. El dădù de un izvor de apă vie și dulce, care se repezea cu mult sgomot din fundul unei peșteri. Intră în peșteră... o răcoreală binefăcătoare îl cuprinse pe el, pe care soarele îl arsesese în somnu-i... merse mereu înainte... peștera se lungea din ce în ce și devenea tot mai în-

tunecoasă. Deodată văzù ca o zare de senin, dar îi părù că-i scapără. Văzînd însă că ea nu pierea, el se apropiă și văzù o bortă cît ai băga mîna, care corespundea undeva... se uită pe ea... văzù tufișuri mari și-i veni un miros adormitor de iarbă. El cercă să mărească borta cu puterea mînilor, dar era un granit greu de înlăturat; numai un bolovan mare părù că se mișcă. El îl urni — bolovanul se întoarse ca în țîțîni și lăsă o mică intrare, pe care o putea trece tîrîndu-se. El intră repede, împinse bolovanul la loc, acoperi chiar zarea cea mică cu pietre și pămînt, și cînd întoarse privirea, ca să vadă unde intrase, rămase încremenit de frumusețea priveliștei.

Stînci urieșești și cenușii erau zidite de jur împrejur, una peste alta pînă în ceruri, și în mijlocul lor se adîncea o vale, o grădină de vale cu izvoare, în mijloc cu un lac, și în mijlocul lacului o insulă, pe care stăteau în șiruri lungi stupii unei prisăci mari.

E insula lui Euthanasius, gîndi el uimit, și păsea încet, minunîndu-se la fiecare pas. Până și insectele erau îmblînzite în acest raiu. Fluturii curioși, albaștri, auriți, roșii îi acoperiră părul lui lung și negru, încît capul lui părea presărat cu flori. Aerul acestei insule era plin de sărbători murmuitoare ale albinelor, bondarilor, fluturilor; iarba îi ajungea pînă la piept, măzărîchea punea lanțuri înflorite

picioarelor . . . o căldură, un miros voluptos pătrundea raiul. El se apropiâ de lac și, trecându-l pe unde era vad, veni în insulă. Albinelile înconjurară bîzîind pe noul și tînărul împărat al raiului. Se apropiâ de peștera, ce știa că trebuie să fie pe această insulă, o găsi într'adevăr sculptată în piatră, găsi dalta și unelte de sculptură, patul, un ulcior cu apă, dar bătrînul lipsea. Pe o mescioară era o foaie scrisă.

„Simt că măduva mea devine pămînt, că sîngele meu e înghețat și fără cuprins ca apa, că ochii mei abia mai reflectează lumea în care trăiesc. Mă sting. Și nu rămîne decît urciorul de lut, în care a ars lumina unei vieți bogate. Mă voiu așeza supt cascada unui pîrîu; liane și flori de apă să înconjure cu vegetația lor corpul meu și să-mi strățese părul și barba cu firele lor, și în palmele-mi întoarse spre izvorul etern al vieții, „Soarele“, viespii să-și zidească fagurii, cetatea lor de ceară. Rîul curgînd în veci proaspăt să mă dizolve și să mă unească cu întregul naturii, dar să mă ferească de putrejune.

Astfel cadavrul meu va sta ani întregi sub torentul curgător, ca un bătrîn rege din basme, adormit de sute de ani într'o insulă fermecată“.

Ieronim privi părății sculptați cu scene de amor, văzù cărți vechi și scrieri multe pe polițele unui dulap răzimat de un perete, și, mi-

rosind apa din urecior, văzînd că ea îi răsuflată și bîhnită, presupuse că bătrînul trebuia să fi murit. Astfel el, moștenitorul firesc al acestui locaș de pace, a acestei grădini închise ca o odaie, răscolî cărțile, cari erau toate alese și-i promiteau multă petrecere; scrierile moșneagului, în cari fiecare cugetare era un monogram al acestui cap adînc și fericit, și a căror rezonanță era atît de mare, încît fiecare construcție trezea o lume de cugetări și analogii în capul tînărului. Într'adevăr se familiariză în curînd cu micul lui imperiu, era ca acasă, îngrijea de straturile grădinei și de stupi, umbla ca o căprioară sălbatică prin tufăriile și ierburile insulei.

Adesea în nopțile calde se culca gol pe malurile lacului, acoperit numai cu o pînză de in, și atunci natura întreagă, murmurul izvoarelor albe, vuirea mării, măreția nopții, îl adînceau într'un somn atît de tare și fericit, în care trăia doar ca o plantă, fără durere, fără vis, fără dorință.

VIII

În ziua în care era să se serbeze cununia Cezarei cu Castelmare, tatăl ei, marchizul Bianchi, murî de apoplexie în mijlocul paharelor și a commesenilor săi. Cînd ea îl văzî întins pe pat, genele încă deschise peste ochii

sticloși, gura plină de spume, ea se răzima de bolta unei ferești și privi desgustată asupra acelu cadavru, care nu-și trăise decît sie-și, și care, spre a-și împlini patime, cari aveau să aibă acest sfîrșit, era s'o vîndă pe ea, chipul de Madonă, omului pe care îl ura mai mult în lume.

Cînd Castelmare se prezintă, începù s'o mîngîie. „Contesă, zise el, părintele d-tale a murit și ai rămas fără alt sprijin în lume decît mine, viitorul d-tale bărbat“.

— Ba și fără acesta, zise ea, căci d-ta ai încetat de a fi viitorul meu bărbat — sau cel puțin anul meu de doliu a depărtat această fericită perspectivă. Vei bate iar la ușa mea după un an.

Castelmare ieși nemulțumit, aruncîndu-i o ultimă privire de ură neîmpăcată. — Francesco o sfătui de a părăsi orașul, unde era expusă urmăririlor crudului ei adorator, și să se retragă la o mănăstire de călugărițe, în apropiere de cîteva ore — unde ea se și duse după înmormîntarea tatălui ei.

Ea slăbise de grijă, sărmana copilă. . . Despre Ieronim nu mai auzise nimic, numai cît că barca lui Francesco, în care el se pornise pe mare, se găsisse sfărîmată la țărături, astfel încît ea-l crezù înecat, mort de mult.

În murii liniștiți ai mănăstirii ea se rogăsi pe sine însăși. Chilia ce i se dedese era cu

fereastra 'n spre grădină și mare; și adesea, trăgînd zăvorul la ușă, ca să nu fie supărată de intrarea nimărui, ea privea ore întregi la înmiirea undelor depărtate, ce se perdeau în orizont, la prevălateca grădină, frumoasă și sălbătăcită, care-și înrădăcinase hățișurile și arborii până lîngă țarm — sau alte dăți, pierzîndu-se printre aleele umbroase, ea plivea firele de iarbă de pe cărare, sau se ascundea într'un boschet aproape de țarm, în care ședea ore întregi, adîncită în dorul ei fără de speranță.

În zile calde ea se desbrăca și, lăsîndu-și hainele în boschet, se cobora la mare. Chip minunat, arătare de zăpadă în care tînăra delicateță, dulcea moliciune a copilăriei, era întrunită cu frumusețea nobilă, coaptă, suavă, pronunțată a femeii. Prin transparența generală a unei peliți netede se vedeau par'că vinele viorii, și cînd piciorul ei atingea marea, cînd simțea apele muîndu-i corpul, surîsul său devenea iar nervos și sălbatec ca toată copilăria ei; în luptă cu oceanul bătrîn, ea se simte reîntinerind, ea surîde cu gura încheștată de energie, și se lasă îmbrătoșării sgomotoase a oceanului, tăind din cînd în cînd cu brațele albe undele albastre, înnotînd cînd pe o coastă, cînd pe spate, tologindu-se voluptos pe patul de valuri.

Începuse a însera, și ea iar se lăsă amorului

DACA RAȘII, 78

ei cu marea, iar surîdea în fața valurilor cu
acea intensivă și dulce voluptate. Își golî
gîtul ei de ninsoare, își despletî părul pe
umerii rotunzi și pe sînii creșcuți în sete de
amor, până rămase goală și frumoasă ca o statuă
antică, avînd înaintea acestei din urmă avan-
tajul vieții, acea peliță caldă, dulce, netedă,
care lăsa urme dac'o atingeai. S'aruncă în
mare și începù să 'noate, puindu-și drept țel
de ajuns niște stînci, ce le vedea un sfert de
ceas departe de țärm.

Undele liniștite o duceau și în curînd ajunse
la stîncile din mare. Ea merse încetinel de-
alungul lor, rezemîndu-și mînile de părății de
piatră, ajunse la o peșteră, din care curgea
sfîșiat și strălucind un izvor, intră mergînd
dealungul părăului, și deodată o panoramă ce-
rească se deschise ochilor ei...

„Dumnezeule, ce raiu!“ gîndi ea; „voiu sta
aici puțin“. Ea merse înainte prin iarbă, care
caldă și mirositoare îi gîdila corpul, s'aruncă
în lacul limpede ca lacrima, a cărui apă o
făcea mai să adoarmă, fugi apoi prin dum-
brava de portocale, gonită de fluturi și al-
bine... Era nebună, ca un copil, rătăcit în-
tr'o grădină fermecată de basme. În urmă,
văzînd că soarele se 'nelinase, ea se întoarse
pe calea, pe care venise. Dar care fu spaima
ei, cînd nu văzù nici o ieșire?

Ce să facă? cu gîndul că s'a rătăcit, își

DA, N. M. 21 August. P.

mai plimbă ochii de jur împrejur... nicăieri o ieșire...

„Ah!“ gîndi — „și ce-ar fi, de-aș petrece o noapte în acest raiu fermecat? Cine mă vede și cine mă știe?“

Se făcuse noapte. Stelele mari și albe tremurau pe cer, și argintul lunii trecea sfîșiind valurile transparente de nouri ce se încrețeau în drumu-i. Noaptea era caldă, îmbătată de mirosul snopurilor de flori; dealurile străluceau supt o pînză de neguri — apa molcomă a lacului, ce înconjura dumbrava, era poleită, și tremurînd își arunca din cînd în cînd undele sclipitoare spre țărmiile adormiți. Și'n mijlocul acestei feerii a nopții, lăsate asupra unui raiu înconjurat de mare, trecea Cezara ca o închipuire de zăpadă cu părul ei lung de aur, ce-i ajungea la călcîie... Ea mergea încet... Toate visele, toată încîntarea unei aromate nopți de vară îi cuprinsese sufletul ei virgin... ar fi plîns! Iși aducea aminte de amantul ei și-i părea că-i Eva în paradis, singură cu durerea ei. Ea veni lîngă lac și văzu cărare de prund pe sub apă. Incepù să treacă, și apa fugea rotind împrejurul glesnelor ei... Ea se uită l'acea dumbravă încîntată... o dorință de fericire îi cuprinsese sînul... erà atît de însetată de amor, ca copilul cel tînăr și fraged, buzele ei erau uscate de dorința unei

sărutări, cugetarea ei era împătimită, ca un strat cu florile pe jumătate veștejite de arșiță. Când ajunse în dumbravă, umbra mirositoare a arborilor 'nalți arunca un reflect albastru asupra peliței ei, — încît părea o statuă de marmoră, în lumina viorie... Deodată ea văzù prin arbori o figură de om... gîndea că-i o închipuire a ei, proiectată pe mrejele de frunze... și acel chip luă din ce în ce conture mai clare... era *el*.

— „Ah! gîndi ea zîmbind—ce nebună sînt... pretutindenea el, în frumusețea nopții, în tăcerea dumbrăvilor!“... El s'apropia... El credea asemenea, că are o închipuire aievea înaintea lui... O privi lung, se priviră lung.

Cînd îi luă mîna... ea țipă.

— Cezara! strigă el, cuprinzînd-o în brațele lui... Cezara! ești o închipuire, un vis, o umbră a nopții zugrăvită cu zăpada luminii de lună? sau ești tu? tu? Ea plîngea... nu putea răspunde. Se credea nebună, credea că-i vis, și-ar fi vrut numai ca veșnic să ție acel vis.

— Tu ești? *Chiar tu?* întrebă ea cu glasul înneecat, căci toată cugetarea ei se împrăstase, toate visele ei reveneau splendide și doritoare de viață. Ea nu se mai sătura privindu-l... și uitase starea în care era.

.

Sărmanul Dionis

NOTIȚĂ CRITICĂ

Sărmanul Dionis este, în literatura noastră și chiar în literatura universală, o povestire unică prin complexitatea și totuși relativa ei simplitate, prin bogăția și adâncimea ideilor filozofice și totuși rara lor strălucire fantastică, prin realismul puternic al unor elemente și totuși prin cea mai mare curățenie pasională.

Deși cu numele de *novelă*, ea nu poate merita acest nume, lipsindu-i cele două însușiri esențiale ale acestui gen literar: înlănțuirea verosimilă și totuși neprevăzută a momentelor, și caracterele. Dionis este un băiat sărac, fiu natural al unui tată de viță, mort nebun, și al unei fete de preot, care l-a crescut rău și care murind, l-a lăsat propriei lui sorți în tovărășia unui portret — portretul tatălui său. În sărăcia lui singuratică, de care singur își râde, în modestia sufletului său care nu dorește nimica, Dionis își frământă mintea cu una din

cele mai adînci și ademenitoare probleme. Dacă spațiul și timpul — după cum zice Kant — sînt simple forme ale minții noastre, niște simple modalități ale percepțiunii noastre, atunci spațiul și timpul nu există ca niște atribute ale lumii. Existența lucrurilor în timp și în spațiu este o simplă părere omească. În realitate, tot ceea ce a fost și tot ceea ce va mai fi. — *este*, poate fi, într'o singură clipă, în fiecare clipă, în care timpul se fărâmițește în desfășurarea veșniciei vremilor; și tot ceea ce vedem risipit în nemărginirea spațiului, *se află*, se poate *aduna*, într'un singur punct, în or'care punct al universului. Și, prin urmare, e cu putință ca omul să ajungă, prin oarecari mijloace — ca bunioară cele astrologice — să trăiască în alte timpuri trecute sau viitoare și să poată străbate toate unghiurile universului... Bântuit de aceste gînduri, Dionis plutește cu sufletul lui între două lumi reale: una — sărăcia odăii lui cu roiurile de insecte nocturne și alte animale, în viața cărora vede o repețire în mic a tuturor faptelor omenești, chiar cele mai înalte și mai sfînte, — și alta — frumusețea dumnezească a unei copile pe care o aude cîntînd și o zărește la fereastra unui palat de alături, și pe care simte că o iubește cu toată frica și fiorul unei inime aprinse dar curate. Dar gîndul metafizic rămîne biruitor. Cercetînd o carte de astrologie, Dionis

se pomenește în timpul lui Alexandru cel Bun, sub forma călugărului Dan, învațăcelul filozofului evreu Ruben și chinuitul de aceleași idei ale existenței transcendente, dar fără însă să mai aibă conștiința că e Dionis. Convins de puterea cărții magice a lui Ruben, care în realitate e Diavolul, Dan caută să treacă în altă existență, și în alte spații. Spunînd formulele magice, el izbutește să pună ca să-și țină locul în spațiu și în timp, propria sa umbră, iar el, împreună cu Maria, iubita lui, fata Spătarului Mesteacăn, se pomenește într'o clipă în lună, unde își clădește, doar gîndindu-se, cele mai fantastice palate, iar pămîntul întreg cu toată viața popoarelor de pe dînsul îl preface într'o simplă boabă de mărghăritar. Dar Dan, care ascultase sfaturile Diavolului, dorește și mai mult; ba, la un moment, văzînd că îngerii îi fac toate voile ce numai le cugetă își închipuie că el e însuși Dumnezeu. N'apucă însă să-și formuleze gîndul și este prăbușit în haos împreună cu Maria—și se deșteaptă ca Dionis înamorat de copila din palat, altă Marie, care-i ispitește gîndurile la nebunie. Îi scrie, o vede cînd îi citește scrisoare, i se pare că rîde de el, și cade fulgerat de emoțiune. Tatăl Mariei îl vizitează cu un doctor, descopere după portret că Dionis are dreptul la o mare moștenire, se învoiește să-și dea fata după el, dar în vremea aceasta tînărul nu e pe lume,

aiurează într'una, și, cînd vede pe evreul Riven dela care avea obiceiul să cumpere cărți vechi, el îl confundă cu Ruben, și toată viața lui de acum cu viața pe care a trăit-o ca Dan, călugărul de pe timpul lui Alexandru cel Bun. În sfîrșit sănătatea îi revine: deșteptarea este sfînta beție a dragostei. Maria, în haine băiețești, stă pe patul lui — e logodnica lui — va fi soția lui — și multă vreme, în viața lui de fericită căsnicie, își va aduce aminte împreună cu Maria, de momentul dumnezeiesc al acelei deșteptări.

Desbrăcată de toate întîmplările în legătură cu preocupările metafizice-magice ale lui Dionis, intriga se reduce la aceasta: un băiat sărac se înamorează de o fată bogată, îi serie că o iubește fără speranță, tatăl fetei află, cercetează și află că băiatul în realitate e bogat, și-i dă fata — atît. Aceasta însă nu e decît *cadrul* povestirii, nu e decît oarecum *prilejul* de care se folosește poetul-filozof, să-și pună povestirea sa magică-metafizică. Prefacerea lui Dionis în Dan și a lui Dan în Dionis — ea este sîmburul povestirii. Într'însa se vede intențiunea scriitorului de a ne sensibiliza nimicnicia timpului și spațiului, și de a ne lăsa la sfîrșit gîndul că existența noastră în această lume este trecătoare, fiindcă se petrece în timp și în spațiu, dar că în realitate, ea este și dăinuiește etern

și pretutindeni. Așa fiind, așa numita intrigă nu ne interesează de loc și, dacă n'ar fi legată de ea un personagiu atît de extraordinar ca Dionis, ne-ar face chiar neplăcere. În afară de elementele răslețe descriptive sau meditative (între cari trebuie să punem și minunata bucată în versuri a lui Dionis), ceea ce ne interesează în această povestire este acea trecere de la viața fenomenală la viața numenală, și de la cea numenală la cea fenomenală — cu a cărei realitate poetul are puterea uneori să ne înfioare și să ne pună pe gînduri. Nu intriga ne interesează, ci concepția căreia ea îi servește de cadru.

Așa fiind, în afară de cel ce reprezintă concepția — eroul Dionis-Dan, și care nu e altceineva decît însuși poetul, niciunul dintre deosebitele personaje ce întîlnim în această povestire, nu au viață, nu au caracter. Nici cele două Marii, nici Ruben, nici tatăl, nici doctorul nu trăiesc. Sînt fantasmagorii iscodite pentru ca să dea o aparență de seriozitate intrigei, nicidecum persoane în carne și oase. Eminescu se arată aci, ca mai pretutindeni, lipsit de puterea epică, lipsit de puterea de a crea ființe obiective, deosebite de caracterul și de stările sale proprii sufletești. Singurul personagiu care are viață — dar o viață mai mult împrumutată, decît reală, este Dionis: dorința lui de dragoste arzătoare și

pură, și timiditatea lui, — aspirațiunile de a pătrunde tainele lumii și nepăsarea față de mizeria în care trăiește, — umilirea și totuși îndrăsneala sa, reunite într'un suflet izolat de sine însuși și rezignat pînă la disperare — sînt tot atîtea note care se întrunesc fără greutate într'o figură puternică originală. Această figură însă n'are o viață proprie, obiectivă ; Dionis nu se mișcă înaintea noastră de sine stătător, departe de viața sufletească a povestitorului. Dionis este Eminescu însuși. Dionis este o creatură lirică, nu epică.

Negreșit, Dionis, fiind Eminescu însuși, devine foarte interesant, dar nu din punct de vedere poetic, ci din punct de vedere literar-istoric. El nu ne interesează prin el însuși, ci numai pentru că prin el, vedem pe Eminescu. Interesul nu e poetic, ci discursiv-științific.

Neavînd nici întrigă, nici caractere, noi o considerăm ca o povestire filozofică, iar nu ca o novelă. Defectuoasă fundamental ca novelă, ea își pastrează toată valoarea ca povestire filozofică. Scrisă sub influența lui Kant, a lui Goethe („Faust“) și a romantismului german, ea este una din cele mai stralucite probe a extraordinarei înțelepțe și imaginații ale marelui nostru poet. Căci dacă gîndirea abstractă dela care pornește Eminescu se găsește într'un sistem strein, — toate consecvențele și

modalitățile concrete ale realizării acestei gândiri, atît de adînci, se datoresc lui. Tot acel fermecator amestec de vis și realitate, de cer și de pămînt, — toată acea atmosferă de lumină dumnezească și extralumească — este opera lui. Așa fiind Eminescu se arată în proză de o vigoare și o adîncime pe care niciun alt prozator român n'a avut-o, afară poate de Caragiale într'unele din studiile sale estetice. Din acest punct de vedere, *Sărmanul Dionis* și întrucît o considerăm ca o povestire filozofică, este într'adevăr o operă clasică a literaturii noastre.

Notiță bibliografică.

Sărmanul Dionis, tipărită după „Convorbiri Literare“ Anul VI, unde a apărut întăi, în N-rele 9 și 10 din 1 Decembrie 1872 și 1 Ianuarie 1873, pag. 329 și 378. După „Convorbiri Literare“ „Sărmanul Dionis“ a apărut în volumul: *M. Eminescu: „Proză și Versuri“*, editat de către d. V. G. Morțun, în Iași 1890, — singura ediție bine îngrijită a nuvelilor lui Eminescu, cari, apărute și în Biblioteca Șaraga, cu greșeli și lipsuri, a dat prilej bibliotecilor următoare să le reproducă întocmai, deci fără controlul trebuitor.

SĂRMANUL DIONIS

I. . . și tot astfel dacă închid un ochiu văd mîna mea mai mică decît cu amîndoi. De aș avea trei ochi aș vedea-o și mai mare, și cu cît mai mulți ochi aș avea, cu atîta lucrurile toate dimprejurul meu ar părea mai mari. Cu toate astea, născut cu mii de ochi în mijlocul unor arătări colosale, ele toate în raport cu mine, păstrîndu-și proporțiunea, nu mi-ar părea nici mai mari, nici mai mici de cum îmi par azi. Să ne'nchipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, și toate celea din ea scăzute în analogie, locuitorii acestei lumi, presupunîndu-i dotați cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul și în proporțiunile, în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, *caeteris paribus* înmiit de mare — acelaș lucru. Cu proporțiuni neschimbate — o lume înmiit de mare și alta înmiit de mică ar fi pentru noi tot atît de mare. Și obiectele ce le văd, privite c'un ochiu, sînt mai

mici; cu amîndoi — mai mari; cît de mari sînt ele absolut? — Cine știe, dacă nu trăim într'o lume microscopică, și numai făptura ochilor noștri ne face s'o vedem în mărimea în care o vedem? Cine știe dacă nu vede fiecare din oameni toate celea într'altfel și nu aude fiecare sunet într'alt fel — și numai limba, numirea într'un fel a unui obiect, ce unul îl vede așa, altul altfel, îi unește în înțelegere. — Limba? — Nu. Poate fiecare vorbă sună diferit în urechile diferiților oameni — numai individul, acelaș rămîind, o aude într'un fel.

Și, într'un spațiu închîpuit ca fără margini, nu este o bucată a lui, or'cît de mare și or'cît de mică ar fi, numai o picătură în raport cu nemărgenirea? Asemenea, în eternitatea fără margini, nu este or'ce bucată de timp or'cît de mare sau or'cît de mică, numai o clipă suspendată? Și iată cum. Presupunind lumea redusă la un bob de rouă și raporturile de timp, la o picătură de vreme, seculii din istoria acestei lumi microscopice ar fi clipite, și în aceste clipite oamenii ar lucra tot atîta și ar cugeta tot atîta ca în evii noștri — evii lor pentru ei ar fi tot atît de lungi, ca pentru noi ai noștri. În ce nefinire microscopică s'ar pierde milioanele de infuzorii ale acelor cercetători, în ce înfinire de timp, clipa de bucurie — și toate acestea toate ar fi — tot astfel ca și azi.

~~X~~. În faptă, lumea-i visul sufletului nostru. ✓
— Nu există nici timp, nici spațiu — ele sînt
numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e
în sufletul meu, ca pădurea într'un sîmbure ✓
de ghindă, și infinitul asemenea, ca reflectarea
cerului înstelat într'un strop de rouă. ~~X~~ Dacă
am afla misterul prin care să ne punem în
legătură cu aceste două ordine de lucruri, cari
sînt ascunse în noi, mister pe care l-au posedat,
poate magii egipteni și asirieni, atuncea în a-
dîncurile sufletului coborîndu-ne, am putea
trăi aveau în trecut și am putea locui lumea
stelelor și a soarelui. Păcat că știința necro-
manției și cea a astrologiei s'au pierdut —
cine știe cîte mistere ne-ar fi descoperit în
această privință! Dacă lumea este un vis —
de ce n'am putea să coordonăm șirul feno-
menelor sale cum vom noi? Nu e adevărat
că există un trecut — consecutivitatea e în cu-
getarea noastră — cauzele fenomenelor, conse-
cutive pentru noi, aceleași întotdeauna, există
și lucrează simultan. Să trăiesc în vremea lui
Mircea cel mare sau a lui Alecsandru cel bun
— este oare absolut imposibil? — Un punct
matematic se pierde'n nemărgenirea dispozi-
țiunii lui, o clipă de timp în împărțibilitatea
sa infinitezimală care nu încetează în veci. —
În aceste atome de spațiu și timp, cît infinit! —
Dacăș putea și eu să mă pierd în infinitatea
sufletului meu, până în cea fază a emanațiunii

lui, care se numește epoca lui Alecsandru cel bun de exemplu — și cu toate acestea!

II. Cu drept cuvânt cetitorul va fi clătit din cap și va fi întrebat:— prin mintea cărui muritor treceau acestea idei? Existența ideală a acestor reflecțiuni avea de izvor de emanațiune un cap cu plete de o sălbătăcită neregularitate, înfundat într'o căciulă de miel. Era noapte și ploaia cădea mărunță pe stratele nepavate, strîmpte și noroioase, ce trec prin noianul de case mici și rău zidite, din care consistă partea cea mare a capitalei României și prin bălțile de noroiu, ce împrășeau pe cutezătorul, ce se încredea perfidelor unde, treceau niște ciubote mari, cărora nu le-ar fi păsat nici de potop — cu atît mai vîrtos că aveau tureci, cari îngropau în ele pantalonii individului conținut, îndată ce timpul devenea problematic. Umbra eroului nostru dispărea prin șiroaiele ploaii, cari deteră capului său aspectul unui berbecu plouat, și te mirai ce mai rezistă torentelor de ploaie — hainele lui ude — sau metafizica. De prin crîșme și prăvălii pătrundea prin ferestrele cu multe geamuri, mari și nespălate, o lumină murdară, mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. — Pe ici pe colo trecea cîte un romanțios fluerînd; cîte un mitocan cu capul lulea de vin își făcea de vorbă cu pă-

reții și cu vîntul; cîte-o femeie cu fața înfundată în capșon își desfășura trecătoarele umbre prin spațiul neguros, asemenea zeilor întunecați din epopeele nordice... Dintr'o crîsmă deschisă s'auzea o vioară schingiuită. Metafizicul nostru se apropiâ să se uite, și razele pătrunseră prin ușă și-i loviră fața. Nu era un cap urît acela al lui Dionis. Fața era de acea dulceăță vînată albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, și ochii tăiați în forma migdalei erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră. Ei înnotau în orbitele lor — un zîmbet fin și cu toate astea atît de inocent trecu peste fața lui la spectacolul ce-l privea. — Ce era adecă: un băiet de țigan cu capul mic într'o pălărie ale cărei margini erau simbolul nemerit al nemărginirii, cu ciubote în care ar fi încăput întreg, și într'un surtuc lung de-i ajungea la călcăie și care fără îndoială nu era al lui, schingiuia cu'n arcuș ce rămăsese în cîteva fire de păr și cu degetele uscate, mișca niște coarde false, care țîrliau nervos, iară împrejuru-i frămînta pămîntul un Ungur lung, cu picioarele goale băgate în papuci mari umpluți cu paie. Or'cît de neplăcut să fi fost spectacolul pentru simțul estetic al călătorului meu, el avu o influență salutară asupra eroului nostru, care, trezit din fantaziile sale meta-

fizice, băgă de samă că ploaia-l udase până la piele. El intră într'o cafenea de alături, ca să se usuce. Ridicîndu-și căciula cea mițoasă, vedem o frunte atît de netedă, albă, corect boltită, care coincide pe deplin cu fața într'adevăr plăcută a tînărului meu. Părul numai, cam prea lung, curgea în vițe până pe spate, dar uscăciunea neagră și sălbatecă a părului contrasta plăcut cu fața fină, dulce și copilărească a băietanului. Își puse în cuiu paltonul ud, și, la aroma îmbătătoare a unei cafele turcești, ochii lui cei moi și străluciți se pierdură iar în acea intensivă visătorie care stă cîteodată atît de bine băieților, pentru că seriozitatea contrastează totdeauna plăcut cu fața de copil. Între acești muri afumați, plini de mirosul tutunului, de trîncănirea jucătorilor de domino și de cadențata bătaie a unui orologiu de lemn, ardeau lămpi somnoroase, răspîndind dungi de galbenă lumină prin aerul apăsător. Dionis făcea cu'n creion un calcul matematic pe masa veche de lemn lustruit, și adesea surîdea. Surîsul său era foarte inocent, dulce l-am putea numi, și totuși de o profundă melancolie. Melancolia în vîrsta lui este semnul caracteristic al orfanilor; — el era orfan, o existență — cum sînt multe la noi — fără de speranță și, afară de aceea, determinat prin naștere la nepozitivism. În întroducerea acestor șiruri am surprins

unele din cugetările cari-l preocupau în genere — și cu'n asemenea cap omul nu ajunge departe și mai cu samă cel sărac — și Dionis era un băiat sărac.

Prin natura sa predispusă, el devenea și mai sărac. Era tânăr — poate nici optsprezece ani — cu atît mai rău... ce viață îl așteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultiva pe apurate, singur... și această libertate de alegere în elementele de cultură îl făcea să citească numai ceea ce se potrivea cu predispunerea sa sufletească atît de visătoare. Lucruri mistice, subtilități metafizice îi atrăgeau cugetarea ca un magnet — e minune oare, că pentru el visul era o viață și viața un vis? Era minune că devenea superstițios? Adesea își închipuise el însuși, cît de triști, cît de lungi, cît de monotoni vor trece anii vieții lui — o frunză pe apă. Lipsit de iubire — căci n'avea pe nimeni în lume, iubitor de singurătate, în neputință sufletească de a-și crea o soartă mai fericită, el știa că în „această ordine a realității“ cum o numea el, nu-l va întîlni nici un zîmbet și nici o lacrimă — ne iubit și ne urît de cineva, se va stinge asemenea unei scînteii, după care nu întrebă nimeni — nimenea în lume. Casa lui de pustnic, un colț întunecos și painjenit din arhiva unei cancelarii, și atmosfera leneșă și flegmatecă a cafenelei — asta era toată viața lui. Cine în-

treabă dacă și el are inimă, dacă și lui i-ar plăcea să umble frumos îmbrăcat, cum sînt întrebați atîția copii, dacă și el ar dori să iubească? Să iubească—ideia această fi strîngea adesea inima. — Cum ar fi știut el să iubească! Cum ar fi purtat pe mîni, cum s'ar fi închinat unei copile, care i-ar fi dat lui inima ei! Adesea și-o închipuia pe acea umbră argintie cu fața albă și păr de aur — căci toate idealele sînt blonde—și parcă simțea mînuțele-i calde și înguste în mînele lui, și parcă-i topea ochii sărutîndu-i, și parcă i se topea sufletul, ființa, viața, privind-o... veșnic privind-o.

III. Pe ici pe colo pe la mese se zăreau grupe de jucători de cărți, oameni cu părul în dezordine, ținînd cărțile într'o mîină ce tremura, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, mișcîndu-și buzele fără a zice o vorbă și trăgînd din cînd în cînd cu sorbituri sgomotoase cîte o gură din cafeaua și berea, ce le sta dinainte — semn de triumf! Dincolo, unul scria cu cridă pe postavul verde al biliardului; unul, cu pălăria înaltă pe ceafă și cu mînele unite pe spate, c'o țigară lungă în gură, a cărei independență era mărgenită numai de buzele individului, se uita—dracul știe cu interes ori așa numai, la un potret al lui Diebicz-Zabalkanski atîrnat în afumatul pă-

rete. Orologiul, fidel interpret al bătrînului timp, sună de 12 ori din limba sa de metal, spre a da lumii ce nu-l asculta, samă, că se scursesese a 12 oară a nopții. Dionis se porni spre casă.—Afară ploaia încetase și, prin mrejele și valurile de nori negri-vineți, luna trecea palidă și rece.—În mijlocul unei grădini pustii, unde lobodele și buruienile crescuse mari în tufe negre-verzi, se înălța ochii de fereastră spartă a unei case vechi, a cărei streșină de șindilă era putredă și acoperită cu un mușchiu, care strălucea ca bruma în lumina cea rece a lunei. Niște trepte de lemn duceau în catul de sus al ei. Ușa mare deschisă în balconul catului de sus se clătina scîrțîind în vînt și numai într'o țîțînă, treptele erau putrede și negre - - pe ici pe colo lipsea cîte una, așa încît trebuiai să treci două deodată și balconul de lemn se clătina supt pași. El trecu prin hățîșul grădinei și prin zaplazurele năruite și urcă iute scările.—Ușile toate erau deschise. El intră într'o cameră înaltă, spațioasă și goală. Păreții erau negri de șiroaiele de ploaie ce curgeau prin pod și un mucegaiu verde se prinsese de var; cercevelele ferestrelor se curmau supt presiunea zidurilor vechi și gratiile erau rupte, numai rădăcinile lor ruginite se iveau în lemnul putred. În colțurile tavanului cu grinzi lungi și mohorîte, painjenii își exercitau tă-

cuta și pașnica lor industrie; într'un colț al casei, la pământ, dormeau una peste alta vr'o cîteva sute de cărți vechi, multe din ele grecești, pline de învățătură bizantină; în alt colț, un pat, adică cîteva scînduri pe doi căpriori, acoperite cu un mindir de paie și c'o plapomă roșie. — Înaintea patului o masă murdară, al cărei lemn grunzuros de vechime era tăiat cu litere latine și gotice; pe ea, hîrtii, versuri, ziare rupte, broșuri efemere, din cîte se împart gratis, în fine, o neordine într'adevăr păgîneasă. Luna își vărsa lumina ei cea fantastică prin ferestrele mari, albînd podelele de păreau unse cu cridă; părreții posomorîți aveau, pe unde ajungea lumina lunii, două quadrate mari argintoase, ca reflectare a ferestelor; pînzele de painjen străluciau vioiu în lună și, deasupra cărților dorminde în colț, se ivea o îngerească umbră de om. Era aninat într'un cuiu bustul în mărime naturală al unui copil ca de vreo optsprezece ani—cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața fină și albă, ca tăiată în marmură, și cu niște ochi albaștri mari supt mari sprincene și gene lungi negre. Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atît de limpede și senin, încît păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască, asupra spectatorului. Cu toate că acel portret înfățișa

un chip îmbrăcat bărbătește, însă mânele cele dulci, mici, albe; trăsurile feței de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale; ochii de o adâncime nespusă; fruntea uscată și femeiește mică; părul undoind, cam prea lung, — te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite. Visătorul Dionis se oprî în dreptul acelu portret, care supt lumina plină a lunei părea viu—ochii lui erau plini de o superstițioasă nerozie, el șopti încet și cu glasul înneecat de lacrimi: „Bună seara, *papa!*“ umbra părea că-i surîde din cadrul ei de lemn—el s'apropiâ și sărutâ mîinile portretului, apoi fața, gura, ochii cei de foc vînat. Inneecat de iubire pentru o ființă ce nu mai exista, ar fi dorit ca etern să ție astă noapte cu aerul răcoare, limpezit de lumina lunei, veșnic ar fi dorit să ție dulcea, neînțeleasa, dar atît de fericita lui nebunie. Va să zică asupra acestui chip își concentrase el amorul lui — atîta formă avea, pustiita, sărmana lui viață—un portret!... Da, era tatăl său, cînd fusese în vîrsta lui de acum. Mumă-sa, o femeie palidă, înaltă, blondă cu ochi negri, îi vorbise adesea de tatăl său, de acel copil cine știe cum rătăcit în clasele poporului de jos. Misterios, fără să spuie cuiva secretul numelui lui, el ședea în casa preotului bătrîn, a cărui fiica era Maria. Ei se iubiră. În toată ziua el îi promîtea, că taina sufletului său își va

avea sfârșitul, că el o va lua de soție, că o soartă aurită o așteaptă. Dar într'o zi, el primì o scrisoare cu sigil negru, o deschise — o cetì, o rupse bucăți și cu ea mintea sa — o copie de pe un testament părea a fi după cît se putea pricepe din bucățelele rupte. El murì în spitalul de alienați — palid, mut până în ultimul moment, preocupat pare că de a ascunde un secret mare.

Fructul amorului acestor oameni fu Dionis. X

Văduvita sa mumă îl crescù pe el cum putù din lucrul mînilor ei — mîni delicate de Doamnă, fața ei palidă ca ceara, ochii ei de o întunecată blîndeță aveau numai pentru el grijă și înțelegere — pentru el — și pentru portret. De copil încă, el admira ochii cei frumoși ai portretului, ce luceau ca vii în orbitele lor. Ce frumos a fost *papa!* — zicea el surîzînd, și mumă-sa auzindu-l își ștergea într'ascuns lacrimile ei.

— Ochii? nu-i așa Dionis — ochii!

— Da, mamă!

— Acești ochi!... O dacă i-ai fi văzut tu acești ochi vr'odată în viața ta, ți s'ar fi părut că-i revezi în fiecare vînată stea a dimineței, în fiecare undă albastră, prin fiecare geană de nori. Cît era de frumos acest copil și ce tînăr a murit! Frumoși au înmărmurit ochii lui în negurile gîndirii mele, precum ar rămînea prin nouri, pe bolta întunecoasă două, numai două

stele vinete... Și apoi îl lua în brațele ei, îl dezmierda, îl săruta. — Afară de ochii negri, cari erau ai ei, era *el* întreg, el copilul din portret. Ea îl crescù rău — dar cum se putea altfel? — îl iubea așa de mult! Singura ei bucurie într'o viață fără speranță, fără viitor, fără mulțumire, ea nu mai avea dureri, nici bucurii decît acele ale copilului ei. Sufletul ei întreg era o reflectare umbroasă și tristă a sufletului său de copil. Ce gîndea copilul cu mintea lui naivă, o vorbă, un vis, o preocupa zile întregi — zile întregi putea medita asupra unui cuvînt ieșit din neburateca sa gură. Dară consumată de lipse — ea se stinse într'o zi. În delirul ei, trase mîna copilului și-o ascunse în sîn, lîngă inimă, s'o încălzească — un simbol al vieței ei întregi!

De-atunci fizionomia, surîsul lui căpătase acea umbră dulce de tristeță, care îl făcea atît de interesant — și irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuși nici nu-i trecea prin minte că pe el l-ar fi putut iubi cineva — pe el nu-l iubise nimeni în lume, afară de mamă-sa — cum l-ar mai fi putut iubi pe el, atît de singur, atît de sărac, atît de fără viitor! Nu-și are fiecare om, gîndea el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasă de mine? Cum trăiesc, voi și muri, de nimeni plîns, de nimeni iubit.

IV. Luna s'ascunse într'un nor negru spintecat în două rînduri de lungi fulgere roșii, casa se întunecă, și nu se mai văzù nici umbra din părete a portretului, nici umbra înaltă a lui Dionis. El aprinse lumina.

Să privim acum și la sărăcia iluminată de razele unei lumînări de seu, băgată în gîtul unui clondir ce ținea loc de sfeșnic. Ce viziună — și aici, aici petrecea el vara și iarna! — Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie, crîșcau lemnele și pietrele, vîntul lătra prin gardurile și ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheța pleoapele și-i painjenea ochii. Surtucul lui, pe lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bățatură, ros pe margini, fudul la coate, de rîdea pare că și vîntul în urma lui. — Oamenii căscau ironic gura, cînd îl vedeau . . . Și'n asemenea momente, în lungile și friguroasele nopți de iarnă, crede cineva, cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist? — Așa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creerii, care mai de care mai bizară și mai cu neputință. El băga de samă că gîndirile lui adesea se transformau în șiruri ritmice, în vorbe rimate și atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie . . . mai ales garafa goală era în stare de a-l umplea de cugetări melancolice . . .

Ah! garafa pîntecoasă doar de sfeșnic mai e bună,
 Și mucoasa lumînare sfîrîind seul și-l arde,
 Și'n această sărăcie te inspiră — cîntă barde,
 Bani n'am mai văzut de-un secol, vin n'am mai băut de-o
 [lună!

Un regat pentr'o țigară, s'umplu norii de zăpadă
 Cu himere!... Dar de unde? Scîrție de vînt fereasta,
 În pod miaună motanii — la cureani vîntă-i creasta
 Și cu pasuri melancolici meditînd umblă 'n ogradă.

Uh! ce frig... îmi văd suflarea — și căciula cea de oaie
 Pe urechi am tras-o sdravăn — iar de coate nici că-mi pasă,
 Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă
 De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se'nmoaie.

Cum nu sînt un șoarec, Doamne, — măcar totuși are blană:
 Mi-aș mîncea cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger. .
 Mi-ar părea superbă, dulce, o bucată din Omer,
 Un palat — borta 'n părete, și nevasta -- o icoană.

Pe părăți cu colb, pe podul cu lungi pînze de painjen,
 Roiesc ploșnițele roșii, de țî-i drag să te-uiti la ele!
 Greu li-i de mindir de paie și apoi, din biata-mi piele,
 Nici că au ce să mai sugă. — Intr'un roi mai de un stîngen

Au ieșitla promenadă — ce petrecere gentilă!
 Ploșnița ceea-i bătrînă, cuvios în mers pășește,
 Cea-i cavalier .. e iute... oare știe franțuzește. ?..
 Cea ce 'ncajunjură mulțimea i-o romantică copilă.

Bruh! mi-i frig — Iată pe mîină cum cotește-un negru purec,
 Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las' săracul!
 Pripășit la vr'o femeie, știu că ar vedea pe dracul,
 Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul 'ins! — la ce să-l purec?

Și motanul toarce 'n sobă—de blazat ce-i.—Măi motane,
 Vină 'ncoa să stăm de vorbă unice amic și ornice.
 De-ar fi 'n lume-un stat de mițe, zău! că'n el te-aș pune
 Ca să știi și tu o dată, boieria ce-i, sărmane! [vornic

Oare ce gîndește hîtrul de stă ghem și toarce 'ntr'una?
 Ce idei se'nșiră dulce în mițeasca-i fantazie?
 Vr'o cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în șură, ori în pod în găvăună?

De-ar fi 'n lume numai mițe — tot poet aș fi? Tot una
 Mieunînd în ode 'nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
 Ziua tologit în soare pîndind cozile de șoric,
 Noaptea 'n pod, cerdac și streșini hemizînd duios la lună.

Filozof de-aș fi—simțirea mî-ar fi veșnic la aman!
 În prelegeri populare idealele le apăr
 Și junimii generoase, domnișoarelor ce scapăr,
 Le arăt, că lumea vis e, un vis sarbăd—de motan.

Sau ca popă colo'n templul, închinat ființei, care
 După chip și-asemănare a creat mițescul neam,
 Aș striga: o motănime, motănime! Vai!... Haram
 De-al tău suflet, motănime, nepostind postul cel mare!

Ah! Sint pi'ntre voi de-aceia, carii nu cred tabla legii,
 Firea mai presus de fire, mîntea mai presus de mînte,
 Ce destinul motănimii îl desfășură 'nnainte!
 Ah! atei, nu tem ei iadul și-a lui Duhuri—liliecii?

Anatema sit!—Să-l scuipe or'care motan detreapă!
 Nu vedeți ce 'nțelepciune e 'n făptura voastră chiară?
 O motani fără de suflet!—La zgîriet el v'a dat ghiară
 Și la tors v'a dat mustețe,—vreți să-l pipăiți cu laba?

Ii! că în clondir se stinge căpețelul de lumină!
 Moșule, mergi de te culcă, nu vezi că s'a 'ntunecat?
 Să visăm favori și aur, tu 'n cotlon și eu în pat.
 De-aș putea să dorm înaltea,—somm, a gândului odină,

O acopere ființa-mi cu-a ta mută armonie,
 Vino somn—ori vino moarte! Pentru mine e tot una.
 De-oiu petrece 'nceă cu mițe și cu pureci și cu luna
 Ori de nu—cui ee-i aduce?—Poezie—sărăcie!

V. Dar în astăseară Dionis era vesel, fără să știe de ce. La căpețelul de lumînare ce sta în gîtul garafei, cu ochiul roș și bolnav, el deschise o carte veche legată cu piele și roasă de molii—un manuscript de zodii. El era un ateist superstițios — și sînt mulți de aceștia. Inițialele acestei cărți cu buchi erau scrise ciudat cu cerneală roșie ca sîngele, caractere slave de o evlavioasă, gheboasă, fantastică arătare. O astrologie mai mult de origină bizantină, bazată pe sistemul geocentrist, sistem care admite pămîntul de centrul arhitecturii lumesti și pe om de creatura pentru a cărei plăcere Dumnezeu ar fi făcut lumea. Titlul era scris și latinește: „*arhitectura cosmică sive astronomia geocentrică compendium*“ — învățătură despre a lumii orînduială dumnezeiască, dupre cum toate pentru pămînt a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu — de pe grece pe românie tîlcuită cu adăogire a înrîurîntei zodiilor asupra vieței omenești“. Și cu o

dedicațiune: „celui întru ființa sa nemărgenit, între făpturile mînurilor sale minunat Dumnezeu spre veșnică laudă afierosită“. Tablele erau pline de schemele unei sisteme lumești imagine, pe mărgeni cu portretele lui Platon și Pitagora și cu sentințe grecești. Două triunghiuri crucișe încunjurate de sentința: „Director cœli vigilat noctesque diesque, qui sistit fixas horas terrigenæ.“ Constelațiuni zugrăvite cu roș, calcule geometrice zidite după o închipuită și mistică sistemă—în urmă multe tălcuiri de visuri, coordonate alfabetice—o carte care nu lăsa nemic de dorit pentru a aprinde niște creeri superstițioși, dispuși la o asemenea hrană. La sfîrșitul cărții era zugrăvit Sf. Gheorghe în luptă cu bălaurul—dragă doamne, simbol ce înfățișa adevărul nimicind neștiința. Aurul de pe spata legăturii de piele se ștersese pe alocurea și licurea pe la altele ca stropit cu peteală. Cu coatele așezate pe masă și cu capul în mîni, Dionis descifra textul obscur de un interes deosebit, până ce căpețelul de lumină începù a agoniza fumegînd. Se stinse. El își apropiâ scaunul de fereastră, pe care o deschise, și, la lumina cea palidă a lunii, el întorcea foaie cu foaie, uitîndu-se la constelațiunile ciudate. Pe o pagină găsi o mulțime de cercuri ce se tăiau, atît de multe, încît părea un ghem de fire roș sau un pînjenis zugrăvit cu sînge. Apoi își ridică ochii și

privi visînd în fața cea blîndă a lunei — ea trecea frumoasă, clară pe un cer limpede, adînc, transparent, prin nouri de un fluid de argint, prin stelele mari de aur topit. Părea că deasupra mai sînt o mie de cercuri, părea că presupusa lor ființă transpare prin albastru-i adîncime. — — Cine știe — gîndi Dionis — dacă în cartea aceasta nu e semnul ce-i în stare de a te transpune în adîncimile sufletești, în lumi cari se formează aeva așa cum le dorești, în spații iluminate de un albastru splendid umed și curgător.

În fața locuinței lui Dionis se ridică o casă albă și frumoasă. Dintr'o fereastră deschisă din catul de sus, el auzi prin aerul nopții tremurînd notele dulci ale unui clavier și un tînar și tremurător glas de copilă adîind o rugăciune ușoară, pare că parfumată, fantastică. El își închise ochii ca să viseze în libertate. I se părù atunci că e într'un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta, deasupra căruia licărea o lună fantastică și palidă ca fața unei virgine murinde. — — E miazănoapte. — Pustiul tace, aerul e mort și numai suflarea lui e vie, numai ochiul lui e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint, în 'naltul cerului un înger alb, îngenunchiat, cu mîinile unite, care cînta o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: rugăciunea unei virgine. Întredeschise ochii și văzù prin fereasta arcată și deschisă.

în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată într'o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subțiri, lungi și dulci, clapele unui piano sonor și acompaniind sunetele ușoare a unor note dumnezeiești cu glasul ei dulce și moale. Părea că geniul divinului Brit, Shakspeare, respirase asupra pămîntului un nou înger lunatic, o nouă Ofelia. Închise iar ochii până ce, recăzut în pustiul cel lung, palatul alb se confundă cu nourul de argint și juna fată cu îngerul în genunchi. Apoi, strîngînd ochii silit și tare, a înnecat visul său în întunec — n'a mai văzut nimic — ci auzea dispărînd, ca o suvenire întunecată, rugăciunea unei vergine. — Muzica încetase de mult, și el cu totul în prada impresiunii sale, ținea încă ochii strîns-închiși. Cînd se deșteptă din reveria sa, fereasta de sus a palatului era deschisă, în salon întunec și sticlele ferestrei străluceau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul era blînd și vîratec, — iar razele lunei, pătrunzînd în camera lui Dionis, izbeau fața sa palidă și umpleau sufletu-i plin de lacrimi c'o nespūsă melancolie. „Da“ — repetă el încet ideia lui fixă — „supt fruntea noastră e lumea — acel pustiu întins — de ce numai spațiul, de ce nu timpul, trecutul.“ Privi din nou la pînjenîșul de linii roșii — și liniile începură a se mișca. El puse degetul în centrul lor — o voluptate sufletească îl

cuprinse—mai întâi i se părù c'aude șoptirea acelor moșnegi bătrîni, carii, pe cînd era mic, îi povesteau în timp de iarnă, ținîndu-l pe genunchi, povești fantastice despre zîne îmbrăcate în aur și lumină, cari duc limpedea lor vieață în palate de cristal;—și pare c'a fost erii, erii pare că-și încilcea degetele în barba lor albă și asculta la graiul lor înțelept și șoptitor, la cumînția trecutului, la acele povești din bătrîni. El nu se mai îndoia... de o mină nevăzută el era tras în trecut. Vedea răsărind domni în haine de aur și samur—îi asculta de pe tronurile lor, în învechitele casele, vedea divanul de oameni bătrîni, poporul entuziast și creștin, undoind ca valurile mării în curtea Domniei—dar toate erau încă amestecate.

Și liniile semnului astrologie se mișcau cumplit ca șerpi de jăratec. Tot mai mare și mai mare devenea painjenul. — „Unde să căm?“ auzi el un glas din centrul de jăratec al cărții.—„Alexandru cel Bun!“ putù el șopti un glasul apăsător, căci bucuria, uimirea, îi strîngea sufletul și.. încet, încet păinjenul cel roș se lărgi, se diafaniză și se prefăcù într'un cer rumenit de apunerea soarelui. El era lungit pe o cîmpie cosită, fînul clădit mirosea, cerul de înserare era de asupra-i albastru, limpede, adînc, nouri de jăratec și aur ampleau cu oștirile lor cerul, dealurile erau

încărcate cu sarcini de purpură, pasările în aer, oglinzile râurilor rumene, tremurătorul glas al clopotului umplea seara chemînd la vecernie și el? — el — ce îmbrăcăminte ciudată! O rasă de șiac, un comanac negru — — în mîna lui cartea astrologică. Și ce cunoscute îi păreau toate! El nu mai era el. I se părea atît de firesc că s'a trezit în această lume. Știa sigur cum că venise în cîmp, ca să citească, că cetind adormise. — Camera obscură, viața cea trecută a unui om, ce se numea Dionis, ciudat — el visase! Ah! gîndi el — cartea mi-a făcut șotia asta; în urma cetirii ei am visat atîtea lucruri extraordinare. Ce lume străină — ce oameni străini, ce limbă par'că era a noastră, dar totuși străină, alta. — — Ciudat! Călugărul Dan se visase mirean cu numele Dionis... pare că se făcuse în alte vremi, între alți oameni! Ciudat! „Ah! meștere Ruben, zise el zîmbind — cartea ta într'adevăr minunată este!... numai de n'ar ameți mintea; acum simt eu, călugărul, că sufletul călătorește din veac în veac, acelaș suflet, numai că moartea îl face să uite că a mai trăit...

VI „Bine zici, meștere Ruben, că Egiptenii aveau pe deplin dreptate cu metempsicoza lor. Bine zici, cum că în sufletul nostru este timpul și spațiul cel nemărginit, și nu ne lipsește decît varga magică de a ne transpune în or'

care punct al lor am voi. Trăiesc supt domnia lui Alexandru-Vodă și am fost tras de-o mină nevăzută în vremi ascunse în viitorul sufletului meu. Cîți oameni sînt într'un singur om? Tot atîția cîte stele sînt cuprinse într'o picătură de rouă sub cerul cel limpede al nopții. Și, dacă ai mări acea picătură, să te poți uita în adîncul ei, ai revedea toate miile de stele ale cerului, fiecare — o lume, fiecare cu țări și popoare, fiecare cu istoria evilor ei scrisă pe ea — un univers într'o picătură trecătoare. Ce adînc e Evreul acesta! — gîndi el în sine despre dascălul Ruben.

El se sculă din iarbă cu cartea cea veche în mîină. Departe, munții cu fruntea încununată de codri, cu poalele pierdute în văi, cu izvoare albe. Nouri mari rotunzi și plini pare-că de vijelie treceau pe cerul adînc albastru; prin ei munții ridicau adîncuri și coaste'n risipă, stanuri negre și trunchiete despica pe ici pe colo negurile, și un brad se înălța singur și detunat pe un vîrf de munte în fața soarelui ce apunea. Cînd soarele intră în nori, ei părură roșii și vineți tiviți cu aur ce lumina dinapoia lor. Îngropau în grămezi de arcuri înalte, de spelunci adînci suite una peste alta, lumina cerescului împărat, și numai din cînd în cînd, sfășiindu-se, se revărsau prin negrele lor ruine lacuri de purpură. Apoi încet se risipiră în creți vineți, soarele cădea la

vale și părea pe vârful bradului singuratec ca o frunte în raze pe umeri negri, apoi coborî printre crengi de părû un cuib de rubin între ramuri, apoi. după trunchiul gros aruncâ dungi rumene pe stanurile munților și făcea ca ei să-și aprindă jăratecul de argint al frunților lor—până ce se cufundâ cu totul după munte, care sta negru și 'nalt, zugrăvindu-și în aerul albastru mărginile lui tivite cu roșeață.—Înserează încet, stelele mari izvorâsc pe albastrele lanuri ale cerului și tremură voluptos în aerul moale și clar al serii, și armonia cîmpenească umple sara cu miile ei de glasuri, toate deosebite și toate contribuind la dulcea și voluptoasa somnoroșie a luni.

Prin lumea rumenă de apunerea frumoasă trece călugărul nostru, neluînd parte la fermecata stare a firii, plin încă de impresiunile ciudatei sale întîmplări. De departe se văd turnurile strălucitoare ale bisericilor Iașilor, casele frumos văruiate cu streșine vechi, peste care vărsa o viorie lumină răsăritoarea lună. El își grăbi pașii, până ce intrâ în târg. O uliță strîmtă, cu case vechi și hîrbuite, a căror caturi de sus erau mai largi decît cele de jos, așa încît jumătatea catului de sus se rezima pe stîlpi de lemn și numai jumătate pe cel de jos, cerdacuri înalte înaintate supt șandramale lungi, apăsate, pline de mușchiu ne-

gru-verde; iar în cerdacuri șed bătrînii vorbind de ale lor; fetele tinere ivesc fețele rumene ca mărul prin obloanele deschise ale ferestelor cu gratii, prin care vezi oale cu flori galbene ca de aur. Numai pe ici pe colo luna revarsă cîte-o dungă lungă și îngustă în umbra uliței; pe ici pe colo trece cîte-un om șuerînd; încet, încet ulițele adorm, obloanele se închid, lumînările se sting, paznicii de noapte trec cu capetele înfundate în mantale albe, și călugărul nostru trece ca o umbră aspru zugrăvită prin lungile și întunecoasele ulițe.

El se opri înaintea unei case, ce se ridica izolată în mijlocul unei ogrăzi pustii. Prin crăpăturile obloanelor închise se zărea lumină. Casa era c'un acoperămînt țuguiat — părății erau de piatră mică ca ceea cu care se pietruiesc fîntînele, și or'ce tencuială căzuse de pe ele, încît părea o bucată din ruina unei cetățui. Obloanele erau mult mai largi decît ferestele cele înguste și, la un cerdac ținut în aer de stîlpi de zid în patru muchi, duceau dintr'o lature niște scări înalte, care ajungeau la jumătatea întregii înălțimi a casei. Nici un copac, nici un acaret pe lîngă casă; — ograda cea mare cu iarba ei uscată se 'ntindea gălbuie în lună și numai o fîntînă își mișca gemînd cumpăna ei în vînt. El sui iute scările și bătù tare în ușa tinzii. În

tindă răsunară pași. — „Cine-i?“ întrebă un glas adânc, dar liniștit. „Eu, Dan.“ — Ușa se deschise și, drept în fața lui Dan, se ivi un om 'nalt, cu barba lungă și sură, cu fruntea mare, iar pe creștet avea un fes mic, asemenea iarmurcei jidovești. El întinse călugărului mâna și-l duse'n odaie. În dulapuri vechi de lemn simplu erau cărți vechi legate în piele, cranii de oameni și păsări împăietate pe polițele din părete, un pat și o masă pline cu pergamente și hîrtii; iar în atmosfera grea de mirosul substanțelor închise în fiole, făclia arunca o lumină turbure, roșie, galbenă și somnoroasă.

VII. Mastru Ruben era un bătrîn de o antică frumusețe. O frunte 'naltă, pleșuvă, încrețită de gândiri, ochii suri, boltiți adânc în capul cel înțelept și barba lungă, care curgea de supt adîncii umeri ai obrazului până pe pieptul în totdeauna cam plecat, îi dau arătarea unui înțelept din vechime. Arătarea lui era liniștită — dar nu blîndă; numai în împrejurul gurii musculoase se vedea o dulceață amărită de îndoieli. El este un Evreu învățat, pribegit din Spania în Polonia, unde însă, neputînd fi învățător public, pentru că rămăsese în legea lui, fusese chemat de Domnul Moldovei ca dascăl de matematică și filozofie la Academia din Socola. Călugărul Dan e unul din școlarii Academiei, iar cu deosebire

al maestrului Ruben, care-i împărtășește toate îndoielele, dar și toate descoperirile lui tănuite. înțeleptul Evreu se uită cu oarecare curiozitate la fața visătoare a lui Dan. — „Ei?”

— „Pe deplin așa cum mi-ai spus-o, dascăle!”, — zise Dan; azi sînt încredințat că vremea nemărgenită este făptură a nemuritorului nostru suflet. Am trăit în viitor. Îți spun acum: am doi oameni cu totul deosebiți în mine — unul, călugărul Dan, care vorbește cu tine și trăiește în vremile domniei lui Alexandru Vodă, altul cu alt nume, trăind peste cinci sute de ani de acum înainte.

in șir, răspunse Ruben, poți să te pui în viața tuturor inșilor, cari au pricinuit ființa ta și a tuturor, a căror ființă vei pricinui-o tu. De aceea, oamenii au o simțire întunecată pentru păstrarea și mărirea neamului lor. Sînt tot ei, cei cari renasc în strănepoți... Și asta-i deosebirea între D-zeu și om. Omul are'n el numai șir, ființa altora oameni viitori și trecuți. D-zeu le are deodată toate neamurile ce or veni și ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme. D-zeu e vremea însăși cu tot ce se întîmplă în ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor, ale cărui ape se întorc în el însuși, ori asemenea roții, ce deodată cuprinde toate spițele, ce se întorc veșnic. Și sufletul nostru are veșnicie în sine — dar numai bucată cu bucată. Închipuiește-ți că, pe o roată

mișcată în loc, s'ar lipi un fir de colb. Acest fir va trece, prin toate locurile prin cari trece roata învîrtindu-se, dar numai în șir, pe cînd roata chiar în aceea-și clipă e în toate locurile cuprinse de ea.

— Sînt încredințat, dascăle, în privința vremei, dar nemărginirea, spațiul?

— Tot ca vremea, bucată cu bucată poți fi în or'ce loc dorit, pe care n'o poți părăsi neumplută. Știi, că, în puterea unei legi, nu este spațiu deșert. Dar este un mijloc pentru a scăpa de această greutate... o greutate impusă de trecătorul corp omenesc. Ai văzut că în om e un șir nesfîrșit de oameni. Din acest șir, lasă pe unul să-ți ție locul, pe cîtă vreme vei lipsi din el. Se înțelege, că acesta nu va putea fi întreg, căci, întreg fiind, ți-ar nega existența ta. În faptă însă omul cel veșnic, din care răsare tot șirul de oameni trecători — îl are fiecare lîngă sine, în or'ce moment — îl vezi, deși nu-l poți prinde cu mîna — este umbra ta. Pe o vreme vă puteți schimba firile — tu poți să dai umbrei tale toată firea ta trecătoare de azi, ea-ți dă ție firea ei cea veșnică, și, ca umbră înzestrată cu veșnicie, capeți chiar o bucată din atotputernicia lui Dumnezeu, voințele ți se realizează după gîndirea ta... se înțelege împlinind formulele, căci formulele sînt veșnice, ca cuvintele lui Dumnezeu, pe care el le-a rostit

la facerea lumii, formule, pe care le ai toate scrise în cartea ce ți-am împrumutat-o.

— Meștere Ruben, oare cînd voi ajunge să pricep adîncimea ta?

— Adîncimea mea tu o ai în tine, numai încă nedescoperită. Crezi c'ai pricepe ceea ce zic, dacă n'ai fi de firea mea? Crezi că te-aș fi ales de discipul al meu, de nu te știam vrednic și adînc? Tu ești ca o vioară, în care sînt închise toate cîntările, numai ele trebuiesc trezite de-o mîna măiastră, și mîna ce te va trezi înăuntru tău, sînt eu.

— Dacă în această sară aș încerca să mă duc într'un spațiu zidit cu totul după voia mea?

— Vei putea-o, căci îl ai în tine, în sufletul tău nemuritor, nesfirșit în adîncirea lui. Pe fila a șaptea a cărții stau toate formulele ce-ți trebuiesc pentru asta. Și tot la a șaptea filă vei afla ce trebuie să faci mai departe. Se'nțelege că atunci trebuie să ne despărțim pentru totdeauna; căci în spații dorite, ziua va fi secol și cînd te vei întoarce nu vei mai găsi pe Ruben, ci un alt om, analog cu mine, pe care însă ușor îl vei găsi — numai poate el nu te va cunoaște, poate va fi pierdut tainele învățăturii lui și va fi om ca toți oamenii“.

„Învățături nu-ți mai dau, căci e de prisos; —cînd umbra ta, ca umbră încă, va începe a

vorbi, ea va fi atotștiutoare și-ți va spune, ce trebuie să faci; cînd te vei muta tu în firea ei, atunci vei fi tu atotștiutor și, în orice caz, nu mai ai nevoie de mine. Dar vei fi băgat de seamă o împrejurare: cartea mea cetind-o în șir rămîne neînțeleasă... dar ori de unde-i începe, răsfoind tot la a șaptea filă, o limpezime dumnezeiască e în fiecare șir. — Aceasta e o taină pe care nici eu n'o pricep, și se zice, că unui om încredințat despre ființa lui Dumnezeu nici nu-i poate veni în minte cugetul ascuns în această ciudată numărătoare. În zadar ți-i întreba și umbra... ea nu știe nimic despre această taină. Se zice, că Diavolului, înainte de cădere, i-ar fi plesnit în minte această obscură idee și de atunci a căzut. De ți-ar veni în minte, să știi, se risipesc toate dimprejuru-ți, timp și spațiu fug din sufletul tău și rămîi asemenea unei crengi uscate, din care vremea asemenea a fugit. Neștiind eu singur această taină, căci, cum am spus, nici nu sînt în stare să-mi treacă prin minte, nici nu te pot sfătui în această privire.

VIII. Ruben își netezî încet barba și o adîncă întristare era scrisă pe fața lui bătrînă și înțeleaptă. Dan îi sărută mîna. Nu erau să se despartă pentru totdeauna? Ruben rupse cu degetele mucul căzut al lumînării și se văzî în lumina vie, că ochii lui erau plini de lacrimi. Amîndoi se sculară, și Dan s'aruncă

la gîtul lui plîngînd ca un fiu, ce n'are să mai vadă pe tatăl său.

Dar îndată ce ieși Dan, îndată ce coborîse scările cu cartea subsuori, ridicînd cu mîna lungă poală a rasei de șiac — casa se prefăcî într'o pășteră cu păreții negri ca cerneala. lumînarea de ceară într'un cărbune plutitor în aer, cărțile în bășici mari de sticlă la gură legate cu pergament, în mijlocul cărora tremurau într'un fluid luminos și vioriu draci mici spînzurați de coarae, cari zupăiau din piciorușe. Ruben însuși se sbîrci, barba-i deveni lăptoasă și'n furculițe ca două bărbi de țap, ochii îi luceau ca jeratec, nasul i se strîmbă și se uscă ca un ciotur de copac și, scărpinîndu-se în capul lătos și cornut, începî a rîde hîd și strîmbîndu-se: „Hîhî! zise — încă un suflet nimicit cu totul!“ — Dracii se strîmbau rîzînd în bășicele lor și se dădeau peste cap, iar Satana își întinse picioarele lui de cal, răsufînd din greu.

— Mult a trebuit pîn' l-am prins în laț pe acest călugăr evlavios, dar în sfârșit!.. hîhî... totuși... totuși... are să-l nemicească bătrînul meu dușman. I-am spus, că nu-i poate veni în minte gîndirea tăinuită de numărătoarea cărții?... trebuie să-i vie... trebuie să-i vie... Mie de ce mi-a venit? Pentru c'a trebuit să-mi vie!.....

IX. Dan trecea iute printr'o parte de oraș, în

care locuia boierimea. Curțile albe ca argintul, cu cerdacuri și scări a căror scînduri curate și ceruite sclipeau în lună, perdute în mijlocul unor pomete; pe marginea uliței, de-asupra zaplazurilor, atîrnau cîte-o jumătate din ramurile arborilor grădinelor... șiruri de nuci, cu frunze late, gutăi și cireși... pe ici pe colo, se zărea prin verdele întuneric al grădinelor, cîte o zare galbenă prin obloanele închise... El mergea repede... numai din cînd în cînd trecea pe lîngă el cîte-un tînăr cavalier, cu căciula țurcănească, înfășurat în mantaua a cărei poală din dărăt se ridica de sabia, pe care-și lăsa mîna... Pe alte locuri vedea pe cavaleri sărind gardurile și pătruzînd prin grădine până pe supt vreo fereastă, care se deschidea apoi în fața lunii, lăsînd să se ivească vreo umbră albă, care-și pleca capul tînăr peste cercevele la umbra de supt fereastă. În alt loc, unul acățat de gratii făcea studii floristice unindu-și buzele cu ale celei ființe care-și scosese capul prin gratii. Numai pe ici pe colo auzea cîinii urlînd la lună, paznicii de noapte, cari strigau, ori grupe de cavaleri, cari veneau dela vreo petrecere nocturnă. Ei rupeau frunze din cren-gile atîrnate și le aruncau în urma călugărului spîn și palid... Stelele păzeau tăria, luna trecea ca un scut de argint prin întunericul nourilor, în aer era aur și 'n grădine miros și-o umbră adînc-viorie, ruptă de dungi de lumină albă,

lui și divina sa eternitate. Ades ea privise din cartea de închinăciune la fața adîncită și palidă a călugărului; o văzuse el ades răsărînd — o floare în fereastă — și, în nopți cu lună, el își lepăda rasa și-și punea mantie de cavalier, în care veghea supt sticlitoarele-i fereste... până ce se deschideau, până ce se ivea fețișoara ei palidă de veghere și de amor, până ce razele ochilor ei alunecau adînc în ochii lui cei negri. Cîteva vorbe, o strîngere de mîină și dispărea iar în parfumatul ei iatac, umplînd nopțile cu dulci și neuitate visuri. — Acuma se gîndi asemenea la ea.

X. Lampa sa filfîia mai fantastic, literele bătrîne ale cărții căpătau înțeles și se introduceau în visuri și'n cugete, ce-i umpleau capul fără de voință, umbra lui începù iar a prinde conturile unei icoane în oloiu, cu fruntea naltă, palidă, pleșuvă, cu buze vinete, cu părul de cîteva fire sure, cu privirea fixă și profundă, pe care și-o țintì lung asupra cărții deschise înaintea lui Dan. Umbra lui îi șoptea în gînduri lungi tocmai ceea ce voia el să i se răspundă.

„Tu știi — cugeta umbra și el îi auzea cugetările — știi bine că sufletul tău din începutul lumii și până acuma a făcut lungă călătorie prin mii de corpuri din cari azi n'a mai ramas decît praf. El singur n'o știe, pentrucă, decîte ori s'a întrupat din nou, de atîtea ori

a băut din apa fără gust și uitătoare a Letei; și nimeni nu l-a însoțit în uitita lui călătorie de cât eu -- umbra corpurilor, în care a trăit el, umbra ta cu fiecare ducere la mormînt, cu fiecare naștere am stat lîngă ele; am stat la leagănul, voiu sta la mormîntul tău. Sufletul tău, fără ca azi să și-o aducă aminte, a fost o dată în pieptul lui Zoroastru, care făcea ca stelele să se mute din loc, cu adîncul graiu și socoteala combinată a cifrelor lui. Acea carte a lui Zoroastru, care cuprinde toate tainele științei lui, stă deschisă înaintea ta.

Veacuri au stat s'o deslege și n'au putut pe deplin, numai eu pot s'o desleg, pentrucă vorbeam din părete cu Zoroastru, cum vorbesc astăzi cu tine“.

Dan văzù clar despărțirea ființei lui într'o parte eternă și una trecătoare. Cartea lui Zoroastru era proprietatea lui dreaptă. El întoarse șapte foi și umbra prinse conturile unui basrelief, mai întoarse încă șapte, și umbra se desprinse încet, ca dintr'un cadru, sărì jos de pe părete și sta diafană și zîmbitoare, rostind limpede și respectuos: „Bună sara! — “Lampa cu flacăra ei roșie sta între Dan și umbra închegată.

„Să urmăm — zise umbra torcînd mai departe firul gîndirii sale, gîndiri, pe cari Dan le auzea, ca și cînd ar fi fost propriile lui cugetări. — Apropriindu-ți prin vrajă ființa mea și din-

du-mi mie pe a ta, eu voi deveni om de rînd, uitînd cu desăvîrşire trecutul meu; iar tu vei deveni ca mine, etern, atotştiutor şi, cu ajutorul cărţii, atotputernic. Tu mă laşi pe mine în împrejurările tale, cu umbra întru-pată a iubitei tale, cu amicii tăi; mă condamni să-mi uit vizionara mea fiinţă; iar tu întreprinzi o călătorie cu iubita ta cu tot, în or'ce spaţiu al lumii ţi-ar plăcea în lună de pildă. Acolo vei trăi un secol şi ţi se va părea o zi. Ba poţi să iei şi pămîntul cu tine, fără ca să te supere. Îl prefaci într'un mărgăritar cu toartă şi-l anini de salba iubitei tale; şi crede-mă că, de mii de mii de ori mai mici, numai proporţiile dintre ei să rămîie aceleaşi, oamenii s'or crede aşa de mari ca şi azi. Timpul lor! O oră din viaţa ta va fi un veac pentru ei. Clipele vor fi decenii şi 'n aceste clipe se vor face războaie, se vor încorona regi, se vor stînge şi se vor naşte popoare, în sfîrşit toate prostiile de azi se vor întîmpla şi atunci, se'nţelege că'n diminuare analogă, absolut însă acelaş lucru“.

— Bine, — zise Dan, apucînd mîna cea rece şi diafană a umbrei—te îndemn însă a scrie memoriul vieţii tale, ca să-l găsească, cînd voi reveni pe pămînt şi să-l recitesc. Tu ai o judecată rece şi vei şti să-mi descrii toată natura vizionară şi înşelătoare a lucrurilor lumesti; dela floarea ce cu naivitate minte prin haina ei

strălucită, că e ferice în lăuntrul gingașelor sale organe, până la omul, ce acopere cu vorbe mari, cu o ipocrizie veșnică, care ține cît istoria omenirii, acel sîmbure negru și rău, care-i rădăcina adevărată a vieții și a faptelor sale—egoismul său. Vei vedea cum ni se minte în școală, în biserică, în sfat, că intrăm într'o lume de dreptate, de iubire, de sfințenie, pentru a vedea cînd murim, c'a fost o lume de nedreptate, de ură. Ah! cine ar mai vrea să trăiască, cînd i s'ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri, în care va intra?

— Chemarea unui filozof? zise umbra surîzînd cu amărăciune—foarte bine! Ceea ce zici tu îmi hotărăște soarta. Îmi voi aprinde lampa și-oi căuta oameni. Memoriile vieții mele le vei găsi în saltarul acestei mese, cînd te vei întoarce. Eu singur voi fi mort și îngropat cînd vei reveni tu, căci orele vieții tale vor fi șir de ani întregi pentru pămînt. Întoarce încă șapte foi și ține-mă de mîna! Ce simți?

— Simt brațele mele pierind în aer și cu toate astea căpătînd puteri uriașe; simt, cum deslipindu-se atomele greoaie ale creerilor mei, mintea mea devine clară, ca o bucată de soare.

X — Eu, zise umbra încet, simt întunecîndu-se și pierind conștiința eternității mele; simt,

îngreunîndu-se ca supt plumb cugetările mele. . . Mai întoarce șapte foi și metamorfoza reciprocă va fi desăvîrșită.

Dan întoarce foile, șopti, și umbra deveni om. Omul semăna cu el și se uita spărios și uitit la Dan, fixîndu-l ca pe o umbră, cu buzele tremurînde și cu pași șovăitori.—Dan era o umbră luminoasă. El ridică brațul lung și puternic în aer. Dormi! zise poruncitor. Orologiul sbîrnăi răgușit o oră: umbra întrupată în om căzù ca moartă pe pat.

XI. Iar Dan își luă lunga sa manta dea-umere, stinse lampa, pe vîrfurile degetelor trecù prin tindă și cînd ieși afară închise ușa după sine și începù a merge încet-încet în lumina lunei pe stradele largi ale orașului, cu ferestele și porțile închise, cu ziduri albe și gălbenite de lună, cu perdelele lăsate, cu cîte un păzitor de noapte, cu mușteți infundate în gulerul și gluga mantalei și c'o prăjină subsuori; în fine o liniște somnoasă, un aer cald de vară, luna strălucită, stele de aur ce-și închideau pleoapele spre a le deschide iar, un cer albastru și fără nori, case înalte a căror streșini de olane se uitau în lună — iată tabloul! Pașurile lui de umbră nu se auzeau pe stradă. . . se înfățișă infundat în manta, cu pălăria peste ochi, și mergea astfel pe luminatele strade, fără ca luna să-i facă vreo umbră pe ziduri, căci pe-a lui o lăsase a casă, astfel încît el înșuși nu-și

părea a fi decît o umbră nepricepută, ce fugea pe murii caselor înșirate în rînd. Casa din capătul uliței era galbenă, cu ferești poleite de lună, cu perdele albe. El bătù încet în fereastă.

— Tu ești? Răspunse o voce dragă și molatecă.

— Eu. deschide fereasta... nu e nimeni pe strade, nu te poate vedea nimeni și apoi chiar de te-ar vedea...

Fereasta se deschise încet, perdeaua se dete într'o parte și dintre creții ei apărură frumos și palid capul blond al unui înger. Luna-i cădea drept în față, încît ochii ei albastri străluceau mai tare, și clipeau ca loviți de o rază de soare. Supt alba haină de noapte dela gît în jos se trădau boureii sînilor și mînuțele și brațele ei albe și goale pînă'n umeri se întinseră spre dînsul și el le inundă cu sărutări. Un moment și el sări prin fereastă, îi cuprinse gîtul ei gol, apoi îi luă fața în mîni și o sărută cu atîta ardoare, o strînse cu atîta foc, încît îi părea c'o să-i bee viața toată din gura ei.

— Iubito, zise el încet netezindu-i părul ei de aur, — iubito, vino cu mine în lume!

— Unde?

— Unde? Ori'unde. Vom trăi așa de fericiți acolo unde vom fi, neturburați de nimeni; tu pentru mine, eu pentru tine. Din visurile noastre vom zidi castele, din cugetările

noastre vom adînci mări cu mii de undoiete oglinzi, din zilele noastre veacuri de fericire și de amor. Haide!

— Dar ce va zice mama? zise ea, cu ochii plini de lacrimi.

Umbra ei se resfrîngea în părete. Dan se uită fix într'acolo; umbra se desprinsese încet și se înălță pe-o rază de lună spre a cădea în pat.

— Cine-i acolo? zise Maria tremurînd pe pieptul lui.

— Umbra ta, răspunse el zîmbind, — ea rămîne în locul tău... vezi-o cum doarme.

— O! ce liberă și ușoară mă simt, zise ea c'o voce de un timbru de aur. Nici o durere, nici o patimă în piept. O, îți mulțumesc!... Și ce frumos îmi pari tu acum! pare că iești altul — pare că iești din altă lume.

— Vino cu mine, șopti el la ureche-i, vino prin oștiri de stele, prin tărîi de raze, până ce departe de acest pămînt nenorocit și negru, îl vom uita pentru ca să nu ne mai avem în minte decît pe noi.

— Haide dar! șopti ea încunjurîndu-i gîtul cu brațele ei albe și lipindu-și gurița de buzele lui. — Sărutarea ei îl umplu de geniu și de-o nouă putere. Astfel îmbrățișați aruncă neagra și strălucita lui mantie peste umerii ei albi, îi încunjură talia și, stringînd-o tare

la piept, iar cu cealaltă mână fluturînd o parte a mantiei, se ridicară încet, încet prin aerul luciu și pătruns de razele lunei, prin nouri negri ai cerului, prin roiurile de stele, până ce ajunseră în lună. Călătoria lor nu fuse decît o sărutare lungă.

XII. El puse jos dulcea lui sarcină pe malul mirositor al unui lac albastru, ce oglindea în adîncu-i toată cununa de dumbrave ce-l încunjura, și deschidea ochilor o lume întregă în adînc. El își luă calea iar spre pămînt. Aproape de pămînt, el șezù pe coastele unui nor negru și se uită lung și cugetător pentru ultima oară asupra pămîntului. Luă cartea lui Zoroastru deschise unele file și începù a ceti județul pămîntului, și fiecare literă era un an, fiecare șir un secol de adevăr. Era ceva înfricoșat cîte crime au putut să se petreacă pe acest atom atît de mic în nemărginirea lumii, pe acest bulgăre negru și neînsemnat, ce se numește pămînt. Fărămăturile aceluia bulgăre se numesc imperii, infuzorii abia văzuți de ochii lumii se numesc împărați, și milioane de alte infuzorii joacă, în acest vis confuz, pe supușii... El își întinse mîna asupra pămîntului. El se contrase din ce în ce mai mult și iute, pînă ce deveni, împreună cu sfera ce-l încunjura, mic ca un mărgăritar albastru stropit cu stropi de aur și cu'n miez negru. Mărimea

fiind numai relativă, se înțelege că atomii din miezul acelui mărgăritar, a cărui mărgeni le era cerul, a cărui stropi — soare, lună și stele, acei pitici nemărginit de mici aveau regii lor, purtau războaie, și poezii lor nu găseau în univers destule metafore și comparațiuni pentru apoteoza erōilor. Dan se uită cu ochiana prin coaja acelui mărgăritar, și se miră, cum de nu plesnește de mulțimea urii ce cuprindea. Îl luă și, întorcându-se, atîrnă în salba iubitei sale albastru mărgăritar.

XIII. Și ce frumos făcuse el în lună!

Înzestrat cu o închipuire urieșască, el a pus doi sori și trei luni în albastra adîncime a cerului și, dintr'un șir de munți, a zidit domenicul său palat. Colonade, stînci sure, streșine — un codru antic ce vine în nouri. Scări înalte coborau printre coaste prăbușite, printre bucăți de pădure ponorîte în fundul rîpelor, până într'o vale întinsă tăiată de un fluviu măreț care părea a-și purta insulele sale ca pe niște corăbii acoperite de dumbrave. Oglinzile lucii ale valurilor lui răsfrîng în adînc icoanele stelelor, încît, uitîndu-te în el, pari a te uita în cer.

Insulele se înălțau cu scorburi de tămîie și cu prund de ambră. Dumbrăvile lor întunecoase de pe maluri se zugrăveau în fundul rîului, cît părea că din una și aceeași rădă-

cină un raiu se înalță în lumina zorilor, altul s'adîncește în fundul apei. Șiruri de cireși scutură grei omătul trandafiriu al înfloririi lor bogate, pe care vîntul îl grămădește în troiene; flori cîntau în aer cu frunze îngreuiete de gîndaci ca pietre scumpe, și murmurul lor umplea lumea de un cutremur voluptos. Greeri răgușiți cîntau ca orologii aruncate în iarbă, iar painjeni de smarald au țesut de pe o insulă până la malul opus un pod de pînză diamantică, ce sticlește vioriu și transparent, încît ale lunelor raze pătrunzînd prin el, înverzește rîul cu miile lui unde. Cu corpul 'nalt, mlădiet, albă ca argintul noaptea, trece Maria peste acel pod împletindu-și părul, al cărui aur se strîcură prin mînuțele-i de ceară. Prin hainele-i argintoase îi transpar membrele ușoare; picioarele-i de omăt abea atingeau podul.... Sau adesea, așezați într'o luntre de cedru, coborau pe ascultătoarele valuri ale fluviului. El își rezema fruntea încununată cu flori albastre de genunchiul ei, iar pe umărul ei cînta o pasăre măiastră.

Fluviul lat se adîncea în păduri întunecate, unde apă abea mai sclikea din cînd în cînd atinsă de cîte o rază; trunchii pădurilor se ajungeau cu ramurile lor de-asupra rîului și formau bolți 'nalte de verdeață nestrăbătută. Numai pe ici pe colo cîte o dungă fulgeră-

toare de-asupra apei. Valurile rîd și mîină întunecoase lumea lor albastră, până cînd de o dată rîul împiedecat de stînci și munți s'adună între codri ca marea oglindă a mării, și se limpezește supt sori de poți număra în fundu-i toate argintăriile lui.

Ca să petreacă, inventară un joc de cărți. Regii, reginele și fanții de pe cărți erau toți chipuri copiete din basmele ce și le spuneau serile. Jocul însuși era o poveste lungă și încurcată, ca din halima, în care reginele se măritau, regii se însurau și fanții umblau înamorați, poveste căreia nu-i mai dedeau de capăt până ce nu 'ncetau apăsăți de somn.

Dar somnul lor!

Înainte de a dormi, ea își împreuna mîinile, și pe cînd stelele albe sunau în aeriane coarde rugăciunea universului, buzele ei murmurau zîmbind, apoi capul ei palid de suflarea îndulcită a nopții cădea pe perine. Cine ar fi văzut-o astfel! Nimene— numai el ce acoperea brațul ei, atîrnînd pe marginea patului, cu sărutări. El adormea în genunchi. Visau amîndoi acelaș vis. Ceruri de oglinzi — plutind cu înălțatele aripi albe și cu briie de curcubeu, — portale 'nalte, galerii de-o marmură ca ceara, straturi de stele albastre pe plafonduri argintoase — toate pline de un aer răcoare și mirositor. Numai o poartă închisă n'au putut-o trece niciodată. De-

asupra ei, în triumhiu, era un ochiu de foc, deasupra ochiului un proverb cu literele strimbe ale întunecatei Arabii. Era doma lui Dumnezeu. Proverbul, o enigmă chiar pentru îngeri.

Însă oare de ce omul nu gustă vreo fericire! Veșnic semnul arab de pe doma Domnului îi preocupa mintea lui Dan, vană-i era căutarea lui prin cartea lui Zoroastru — ea rămânea mută la întrebările lui. Și cu toate acestea în fiecă noapte se repeta acest vis, în fiecă noapte el umbla cu Maria în lumea solară a cerurilor. Și de câte ori umblau ei, el își lua cu el în visul său cartea lui Zoroastru și căuta în ea deslegarea întrebării. — În van îngerii, ce treceau ducând în poalele lor rugăciunile muritorilor, se uitau semnificativ la el; în van unul îi spuse lin, aplecându-se la ureche-i: „De ce cauți ceea ce nu-ți poate veni în minte?” Altul: „De ce vrei să scoți din aramă sunetul aurului? Nu-i cu putință”. Dar ceea ce-i părea ciudat, era, că de câte ori îi trecea prin minte, ca îngerii să meargă după voia lui, ei într'adevăr, fără să le-o zică, îi împlineau alintînd gîndirile. El nu-și putea explica această armonie prestabilită între gîndirea lui proprie și viața cetelor îngerești.

— Nu vezi tu, Mario, că tot ce gîndesc eu, îngerii împlinesc în clipă?

Ea îi astupă gura cu mîna. Apoi îi șopti

la ureche: „Cînd plouă, toate grînele cresc; cînd Dumnezeu vrea, tu gîndești ceea ce gîndesc îngerii.”

În zădar. Mîntea lui era preocupată, și privirile ochilor lui mari erau ațintate asupra a-celeia porți veșnic închise.

— Aș voi să văd fața lui Dumnezeu, zise el unui înger, ce trecea.

— Dacă nu-l ai în tine, nu există pentru tine și în zadar îl cauți, zise îngerul serios.

O dată el își simți capul plin de cîntece. Asemenea ca un stup de albine, ariile roiau limpezi, dulci, clare în mîntea lui îmbătată, stelele păreau că se mișcă după tactul lor; îngerii ce treceau surizînd pe lîngă el, îngînau cîntările ce lui îi treceau prin mîntea. În haine de argint, frunți ca ninsoarea, cu ochii albaștri, cari luceau întunecat în lumea cea solară, cu sînuri dulci, netede ca marmura, treceau îngerii cei frumoși cu capete și umere inundate de plete; iar un înger, cel mai frumos ce l-a văzut în solarul lui vis, cînta din arfă un cîntec atît de cunoscut... notă cu notă el îl prezicea... Aerul cel alb rumenea de voluptatea cîntecului. Numai semnul arab lucea roș ca jăratecul noaptea.

XIV. Asta-i întrebarea, zise Dan încet, enigma ce pătrundea ființa mea. Oare nu cîntă ei ceea ce gîndesc eu?... Oare nu se mișcă lumea, cum voi eu? El strînse c'o întunecată durere pe

Maria la inima lui.—Hurmuzul pământului ardea în salba ei de mărgăritare... „*Oare fără s'o știu un sînt eu însumi Dumne.*“
 Vum! sunetul unui clopot urieșese — moartea mării — căderea cerului — bolțile se rupeau, smalțul lor albastru se despică, și Dan se simți trăsnit și afundat în nemărgenire. Rîuri de fulgere îl urmăreau, popoare de tunete bătrîne, vuirea nemărgenirii, ce tremura mișcată.. O gînd nefericit! aiuri el.— Spasmodic ținea în mîna lui cartea lui Zoroastru, instinctiv rupse mărgeaua pământului dela gîtul Mariei. Ea cădea din brațele lui.... ca o salcie neguroasă ce-și întindea crengile spre el, și striga căzînd: „Dane! ce m'ai făcut pe mine?“

Si un glas răsună în urmă-i: „Nefericite ce ai îndrăznit a eugeta? Norocul tău, că n'ai pronunțat vorba întregă!...“ Rupt ca de un magnet în nemărgenire, el cădea ca fulgerul, într'o clipă cale de o mie de ani. Deodată întunerecul dimprejurul lui deveni liniștit, negru-mort, fără sunet și fără lumină. El deschise cartea, aruncă mărgeaua și începù a ceti. Mărgeaua cădea luminoasă prin întunerec și se desfășura din ce în ce. Din ce în ce mai mare, mai mare — se lumina — până o văzù departe asemenea unei lune — și el cobora cu cartea supt mînă nourii groși, s'apropia de pămînt, deja vedea culmile strălucite ale unui

oraș, lumini presărate, o noapte văratecă cu aerul blond, grădini mirositoare și și își deschise ochii.

El se scutură oarecum din somn. Soarele se înălță, ca un glob de aur arzător pe un cer adînc albastru; grădina de desuptul ferestrei, în care adormise Dionis, era de un verde umed și răcorit după noaptea cu ploaie, florile înprospătate ridicau în soare cochetele capete copilăroase și ochii lor plini de reci și zădarnice lacrimi. În casa de peste drum perdelele albe erau încă lăsate, prin aleele grădinei ei vișinii și cireșii înfloriți, salcîmii cu miros dulce tănuiau cărările risipite într'o viorie și melancolică umbră.

Fusese vis visul lui cel atît de a avea, sau fusese realitate de soiul vizionar a toată realitatea omenească? — Perdeaua de *vis-a-vis* se dete puțin într'o parte și prin faldurii ei albi apărî un blond cap de copilă. Rîdea.

„Maria!“ șopti el cu inima strînsă.

Părul ei cel blond, și împletit în cozi cădea pe spate; o roză de purpură la tîmplă, gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșă ca mărul domnesc. După ce rîsesse cine știe de ce — ea lăsă perdeaua să recadă.

Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și neputința realizării viselor lui. Acuma știa că iubește. — La ce mi-a mai trebuit și asta? gîndi el cu sufle-

tul plin de lacrimi. — Nu e destul mizeria în care am trăit — cel puțin o mizerie fără de dorințe. Și prima mea dorință și poate ultima — nerealizabilă! Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurii lui se adînci vădit. Sufletul lui se cutremura la gîndirea, că nu va putea scutura greutatea acestui amor. Speranță? el n'o putea avea. O simțire, pe care n'o cunoscuse nici o dată, era ea să se nască cu amorul?

Ea se reivi, surîse. De astă dată trase perdelele sus și sta cu o garofă în mînuța ei albă și privea pare-că pe gînduri în potirul de purpură al floarei. — „Neprețuita! șopti el, uitîndu-se la ea. Ah! ea trebuia să fie bună, de ce surîdea, de ce? și tocmai în fereastă? Oare ea nu-l vedea? Dar dacă-l vedea, dacă aceste zimbiri aveau o intențiune... mică, cochetă, însă totuși?“ — Redispărù.

— Am să-i scriu, s'o rog... s'o rog să nu surîdă, să nu-mi umplă sufletul de o vană, dureroasă iluziune. Asta... nu-mi va refuza ea. E atît de bună; voi ruga-o să fie rea.

Cu o dureroasă, ne mai simțită voluptate, el îi scrisese:

„Stea,

„Sărac de bunuri, frumusețe și spirit, inima mea este atît de bolnavă ca o scînteie de soare noaptea, și te iubese. Și ochii tăi, topite stele

ale dimineții, privesc atît de adînc, atît de fericite de adînc în noaptea sufletului meu, cît te visez veghind, și de dorm, la imagina luminii lor sînt deștept.

„Poți oare gîci simțirea cu care am scris, înger?

„... O nu! în viața ta luminoasă nu s'a putut ivi nici umbra măcar a unei dureri asemenea aceleia ce-mi nimicește inima. O nimicește! Închipuiește-ți că dintr'un om cu simțire, dintr'o ființă a avea n'ar rămîne nimic decît o lungă, întrupată desperare. Tu nu cunoști asemenea oameni. Ei nu pot aparține cercurilor în cari te miști tu. Ei sînt jos. Cînd o inimă pierdută'n mizerie, în apăsare, în neputința de a cultiva simțiri, căci fiecare din ele își găsesc marginile în puterile celui ce le are, cînd o asemenea inimă și-ar ridica aspirațiunile până la tine, și le-ar ridica fără voință, luptînd spre a le năduși, neputînd să le reziste, ce ar simți un asemenea om? — Întristare? Asta nu-i întristare! Desperare? Asta nu-i desperare! E o agonie a sufletului, o luptă vană, crudă, fără de voință. Desperarea ucide, această simțire muncește. Martir este numele amorului meu. În fiecare fibră ruptă este o nemărginire de dureri; și nu de o dată, fibră cu fibră, se rupe inima mea. Moartea-i un moment, desperarea e timpă, — o asemenea simțire este iadul. Mario? poți tu să-ți închi-

puiesti un asemenea chin, fără să plîngi, — de milă nu — de îngrozire? De piatră să fie o inimă, este o margine care s'o miște; de venin să fie un suflet, sînt dureri cari trebuie să-l îndulcească, și nu e durere mai mare de cît a mea. De ce sînt eu în lume, cînd tu ai fost menită să fii? De ce au căzut ochii mei pe tine, de ce te-am văzut? Orb de aș fi fost, de cît amar scăpam! De n'aș fi fost de fel, scăpam de o viață chinuită, pustie, fără de lumină. — Floare! cum surîzi în grădina zilelor tale, fără să știi că o inimă se rupe? Stea! cum lucești în cerul tău, fără să știi că un suflet moare? Și în neștiința ta ești și mai frumoasă, ești și mai mult cauza unor crude dureri. Ah! cît ești de frumoasă și cu cît ești, cu atîta mai nefericit sînt, și cu cît sînt, cu atît mai frumoasă ești! — N'am avut speranțe, puțin mi-a păsat: n'am avut dorințe, nici una'n lume: puțin mi-a păsat; de *una* am fost capabil, de *una* care să-mi cuprindă toată viața mea, și aceea nerealizabilă: tu! Or'cît de mare ar fi mila ta, până acolo nu se poate coborî. Nu-mi zîmbi! zîmbetul tău m'ar umple de speranțe vane. A mă iubi nu-ți este permis, desprețuiește-mă, te rog! Poate disprețul tău m'ar omorî și moartea nu-i nimic pe lîngă chinul meu de azi. Sărut urma pasurilor tale, murii îi sărut, pe cari au trecut umbra ta; desprețuiește-mă!

Eu nu pot să nu te iubesc. Tu nu știi de ce, și nu ți-o pot spune, și cu toate astea chipul tău, umbra ce ai aruncat-o pe pînza gîndurilor mele este singura fericire ce am avut-o în lume.

„Mario!... așa-i că astfel te cheamă! nu se poate să te cheme altfel... tu!... nu-ți zice altfel... Adio! adio!“

Și cu toate că scrisese, totuși o speranță de o dureroasă dulceață, deșartă dar singură îi amețea sufletul lui. El își închipuia, că ea va putea fi a lui. Ea! toată lumea era cuprinsă în acest cuvînt. Cînd gîndea, cum i-ar lua capul ei de aur în mîni, și i-ar topi ochii cu sărutările lui, cînd gîndea, că mijlocul ei cel dulce s'ar putea odihni cuprins de brațul lui, că ar putea să-i prindă mînuța ei albă, să se uite la transparentele-i degete ore întregi, îi venea să nebunească. Ce-i viața? El simțea că o oră lîngă ea, ar plăti mai mult decît toată viața. Cîtă intensivă, dureroasă, fără de nume fericire într'o oră de amor. Și cum i-ar vorbi el! Cîte numiri ar inventa el, care de care mai îndrăgite, mai fără de înțeles, mai nepomenite, pentru un surîs de pe buzele ei, un surîs în trecere, umbra unei fericitoare cugetări; cîtă grațitudine pentru o privire; cîtă recunoștință pentru că ar lăsa un moment degetelele ei dulci în mînile lui, și el simțea pare că le trage la

inima lui, să le facă a simți deseale și nemăsuratele-i bătăi,... ar plînge și ar rîde de fericire, ca un copil, ar nebuni în urmă și veșnic ar visa acea oră fără de seamăn.

De unde această simțire nemăsurată, de unde această irezistibilă nebunie? El nu-și simțea capul, nu-și simțea inima, toate se învîrteau împrejurii într'o lumină trandafirie, părea că nu vede decît perdelele albe și după fiecare se ivea zîmbind cu o speriată și copilărească șireție, capul ei. Inamorat în ea? Asta ar fi fost puțin. Nu în ea, în fiecare gîndire a ei, în fiecare ce pas, în fiecare zîmbet, un înmiit amor. Dumnezeu de-ar fi fost, ș'ar fi uitat universul, spre a căuta un altul în ochii ei albastrii; de ar fi găsit, nu se știe... căutarea ar fi durat veșnic. Cum o iubea! De l-ar fi desprețuit, ar fi iubit desprețul ei; o idee de ură a ei ar fi fost cuprinsul amorului lui cît ar fi trăit.

Ah! zîmbi el c'un fel de dureroasă beție, de aș putea s'o sărut o dată! pare că n'aș mai voi nimic în lume... ori să-i dezmierd mînilor, ori să-i despletesc părul, ori să-i sărut umerii! Îngerul meu!

El trimisese scrisoarea. Sta în fereastră neliniștit, pare că aștepta sentința de moarte, nu știa ce să gîndească, nici gîndea ceva, un amestec fără șir de icoane turburi, îmbătătoare. Ah! el ceruse dispreț și spera amor.

Ea se ivi în fereastă. El se retrase după perdea ca s'o observe. Ochii lui se uscau de ardoare și selipeau cu o bolnavă dorință; ea se ivi frumoasă, ochii ei cei mari și adânci erau plini de lacrimi, și se uita înaintea ei, în mâinile unite și lăsate în jos fiind scrisoarea și în față cu o espresie indeciză, înneacă de dorința de a plînge, ca un copil vinovat. El se arată în fereastă, și ochii ei painjeniți de lacrimi se îndreptară spre el... adânci, miloși, plutitori... Ea boți scrisoarea cu mîna, o duse la inimă... și... o durere ascuțită, crudă îi pătrunse inima lui; părea că i se rupe viața, i se tia în două inima, o negură albă îi cuprinse vederea... și apoi nimic. El căzuse cît era de lung pe podeaua camerei lui.

Copila fugi speriată din fereastă.

XV.— Ce scrisoare ții tu în mîna, Mario? Și cum arăți tu? Ce-ți e? zise un bătrîn prietenos, care se ivi tocmai atunci în fereastă ridicînd cu mîna lui cea fină bărbia cea rotundă a fetei. Ea cercă a surîde, dar atît de dureros și atît de îngrijit...

— „Arată!“ El îi desfăcù cu o dulce silă scrisoarea cea mototolită din mîni... se uită pe ea, și fața lui se adînci din ce în ce. Ajunse la semnătură. — De la cine ai căpătat tu scrisoarea asta? unde locuiește omul acesta?

Lacrămile o inundară și ea se aruncă suspinînd la gîtul tătîni-său.

— Vezi, zise ea întrerupt, acolo-i sărmanul... în casa acea pustie de peste drum... l-am văzut căzînd ca mort pe podele... cine știe dacă n'a și murit. Aleargă tată... poate încă nu-i prea tîrziu.

— Cum arăta el? întrebă bătrînul, preocupat cum se vede de-o cugetare complicată.

— O! e frumos! zise ea repede... și apoi își mușcă zîmbind buzele.

Se mai ivi încă un om pleșuv și cu ochelari, cu care bătrînul vorbi repede și încet arătîndu-i scrisoarea. Pleșuvul clătină din căpățînă.

Coborîră iute scările și într'o clipă fură la casa de peste drum. Deși erau amîndoi bătrîni, ei se grăbise astfel încît aceasta trăda viul interes ce trebuia să-l poarte pentru Dionis. Ei deschiseră ușa. Dionis era lungit la pămînt, părul în dezordine, ochii închiși cu vehemență. Pleșuvul îl ridică încet dela pămînt și-i desgoli pieptul. — Cît pe ce era să i se rumpă o vîină a inimei, zise el încet. Pare foarte senzibil. O bucurie mare l-ar omorî. Nici trebuie să-l trezim măcar . . . Îl voiu eloroforma, ca din leșin să treacă într'un somn adînc.

În vreme ce dōctorul (veți fi ghicit că pleșuvul nostru biped era doctor) vorbea cu sine

însuși, da din cap, ridica sprâncenile și își urnise ochelarii pe frunte, tatăl Mariei fixa portretul din părete. Explicarea în două cuvinte: Persoana juridică, care se afla acum pe mîna îngrijitoare a Esculapului nostru, avea drepturi asupra unei moșteniri. Dovezi erau asemenea cu portretul și multe alte împrejurări cari nu ne interesează, legate însă de originia până acum obscură a lui Dionis. Destul că soarta lui materială din momentul acesta era schimbată.

El însuși era lungit pe pat. Capul ridicat pe perini și lăsat asupra pieptului, paloarea cea liniștită și marmorie a feței contrasta cu părul în dezordine. O mînă era strîns apăsată pe inimă, ea comprima convulziv durerea, ce o simțea acolo; cealaltă spînzura pe marginea patului în jos. O manta neagră îl acoperea, prin creții căreia transpăreau delicatetele și corectele lui forme. Tatăl Mariei se plecă asupra lui și-l privi cu plăcere, cu intenție.

„Aha! gîndi doctorul cu șireție“.

.....
O negură deasă, cenușie și sclipitoare
apoi un cer de un etern și albastru întunec,
cu stele moi de suflarea nopții, cu nori încrețiți,
cu aerul cald și iarăși, iarăși
orașul vechiu cu stradele strîmte, cu casele închircite,
cu streșinile mucegăite în lună, și
Dan trecea, repede prin strade luna

mai arunca cîte o dungă prin întunerecul lor el intră în casa lui deplin conștiu despre îndelungatele lui vise.

— „Și mi-a trecut prin minte, zise el, acea idee nefericită, pe care Ruben o credea cu neputință în capul unui om.“ — Umbra lui dormea pe pat.

El cetî în cartea lui Zoroastru . . . ea se sculă încet . . . cu ochii închiși . . . se subțîă . . . se lipî de pãrete și se așeză ironică, fantastică, lungă în dreptul lui.

Dan se simțea bolnav, abătut, strivit sub greutatea cugetărilor lui. Afară de aceea, un fulger îi trecuse drept prin inimă în vremea căderii lui. El simțea fulgerul junghiindu-i inima. El se lungî pe pat și s'acoperî cu rasa . . . Pe dinaintea lui treceau ființe ciudate, pe cari nu le văzuse niciodată. — „Ah! gîndi el — în curînd voi muri, aste-s deja umbre de pe ceea lume“. Numai umbra lui proprie stătea dreaptă în pãrete, par'că surîdea, și ciudat! — avea ochii albaștri. „Dracul să te ia, gîndi el, și umbra mea își bate joc de mine acuma.“

Ușa se deschise și intră maestrul Ruben.

— Ce pustia, maestre, de cînd ai lăsat să-ți crească perciunii și de cînd porți caftan jidovesc?

— Vai de mine, domnule, de mult! — de cînd mă țin minte, zise Ruben netezîndu-și

barba. Dar m'ai văzut altfel vreo dată lângă Curtea veche?

— Lângă Curtea veche . . . e Riven . . . vînzătorul de cărți, iar nu d-ta, maistre Ruben.

Ruben se uită lung la el. „D-tale nu ți-e bine, domnule, zise el serios.“

— Eu mor, maistre Ruben . . . Uită-te în masa mea, acolo-s memoriile umbrei mele, a umbrei care-o vezi în părete, scrise de cîta vreme am fost în lună.

Evreul se uită lung la bolnav și clătină din cap.

— Umbra ceea a d-tale e un portret, care-ți seamănă, zise el.

— Maistre Ruben, te-ai prostit rău de cînd nu ne-am mai văzut, zise tînărul zîmbind, ori eu am devenit o ființă superioară magistrului meu . . . se poate și asta.

Evreul s'apropiă de scrinul ce-l însemnase bolnavul, îi deschise saltarul și dădù într'a-devăr de niște legături de hîrtii galbene și veștejite, legate cu fire de ață albastră . . . el le scoase, se uită la ele, apoi le puse pe masă.—În momentul acesta intrară doi oameni în chilia lui, pe cari Dan nu-i mai văzuse. Unul din ei, pleșuv și uscat, veni să-i cerce pulsul, celalalt vorbea cu Ruben. Ruben îi arată hîrțiile . . . omul se uită iute prin ele . . . „Fără îndoială, zise el pentru sine.

De cînd îl cunoști?“ adăose întorcîndu-se către Evreu.

— De mult. El cumpără dela mine cărți. În genere cele mai vechi și tot de acele, pe cari nu le mai puteam vinde nimănui în lume. Eu singur le cumpăram cu toptanul, bibliotecii risipite ale oamenilor bătrîni, ai căror clironomi apoi mi le vindeau pe un preț de nimica, ca hîrtie numai. Și în asemenea cărți el răscolea c'un fel de patimă și-mi cumpăra cele mai obscure și mai fără de înțeles. Acuma asemenea aveam cîteva vechituri de astea și venisem să i le arăt, el mi le-ar fi cumpărat de sigur . . . acuma însă . . . l-am găsit în starea în care-l vezi. Și apoi nici nu-mi zice: jupîne Riven, ci maiestre Ruben! Dumnezeu știe, cum s'or fi serîntit toate celea în capul bietului om.

Bolnavul auzea toate acestea și nu știa ce înțeles să le dea. „Sînt nebuni oamenii aceștia, gîndi el, și maiestrul Ruben și-a ieșit cu desăvîrșire din minți . . . nu-l mai cunosc. Aha! gîndi el în urmă. Eu am murit și Ruben a venit cu medicii să-mi vîndă corpul. Are drept . . . prin schimbările prin cari am trecut, corpul meu trebuie să fi devenit fenomenal. Dar oare-s doctori acești doi? . . . Imi pare că seamănă cu Satana amîndoi . . . Ori e un om, despărțit în două arătări bătrîne, cu care-și petrece șiretul Ruben pe

conta mea . . . o jumătate cu păr și una pleșuvă. Cea pleșuvă îmi pipăie pulsul și cea cu păr se uită la umbra mea, spînzurată de un cuiu în părete. Uite! acum o desprinde din părete și-o dă lui Ruben în mîină. Bravo! maiestre Ruben, strigă el, dracii tăi sînt meșteri în desprinsul umbrelor din părete, și ist pleșuv are să mă ia pe mine . . . căci cum văd, joacă pe doctorul în momentul acesta . . . Bravo! bravo!“ El bătea din palme rîzînd.

Ruben îi luă umbra și hîrțiile de pe masă și ieși din casă, închizînd cu sgomot ușa după sine . . .—Te-ai dus, Evreule . . . te-ai dus și m'ai vîndut chinuitorului de suflete, murmură el c'o rezignație dureroasă, recăzînd cu capul în perini.

— Are friguri . . . e în delir, zise serios pleșuvul.

XVI. E noapte . . . O răcoreală dulce pătrunde prin ferestrele deschise, și Dionis, lungit în patu-i, tremură în friguri, cu buzele uscate, cu fruntea plină de sudoare și cu capul greu. I se pare că s'a trezit din niște vise lungi, obscure, fără de înțeles și el privește, fără de încredere în realitate, la împrejurimea lui. Portretul părintelui său lipsește din părete, cărțile cele vechi asemenea . . . casa e aceeași, însă mobile noi și elegante, covoare pe jos; numai patul e acelaș. „Ciudat, gîndi el, din

minune în minune . . . eu nu mai știu, ce se întâmplă cu mine.“ — Luna revărsa tot aurul ei în odaia lui și supt această smălțuire diafană, mibilele și covoarele străluceau somnoros și mat; un orologiu zîngănește încet și subțire în părete, și prin mintea lui trec iute, turburi, amestecate, toate întâmplările abia trecute. Și toate îi păreau vise; mintea lui îi părea împospătată, rece, clară, față cu mintea care o avusese înainte. Din jurul lui dispăruse lumea cea semiobscură a tineretei lui; el privea la viitor, cum ai privi în fundul unui lac liniștit și limpede ca lacrama. El singur nu-și putea explica această limpezime a minții. Își închise ochii. Deodată simți cum că pe marginea patului său șade cineva . . . îi ședea pe picioare. Apoi simți o mîină dulce și mică pe frunte. El deschise ochii pe jumătate. Văzù un băiat cu fața ovală, palidă, cam slăbită, părul de aur acoperit de o pălărie de catifea neagră cu margini largi, îmbrăcat c'o bluză de catifea, care cuprindea strîns de un colan lustruit mijlocul cel mai gingaș din lume. Ochii lui Dionis pe jumătate închiși nu trădau, că el veghează. Îl privi în întreg, dela capul inundat în aur pînă la botinele micuțe, ce steeleau radioase pe covorul înflorit.

— Ah! gîndi el și inima se cutremură în el, este Maria!

Dar odorul ea era. Vorbea singură . . . fețele vorbesc adesea singure . . . El simți aerul îndulcindu-se supt șoptirile ei.

— Am fugit de acasă deghizată . . . tot mă amînau ba azi, ba mîne . . . dihania de doctor zicea că ar fi periculos pentru el . . . auzi, periculos? Eu nu sînt periculoasă! zise ea răstită! Dar dacă s'ar trezi . . . atunci, o atunci . . . Dormi! dormi, șopti ea aplecîndu-și gura pe fruntea lui . . . El simți o roză umedă curgîndu-i în păr . . . Dar în momentul acela el îi înlănțuise gîtul . . . ea speriată vru să se retragă, dar brațul lui o ținea cu tărie culcată astfel pe peptu-i . . . El se sculă. Lasă-mă! zise ea roșie ca purpura.

Dar el o cuprinsese, îi mîngîia fruntea ei albă de-i dete pălăria jos și îi lăsa să izvorască pe umeri în jos valurile de păr blond . . . apoi îi luă amîndouă mînuțele în mînele lui . . . ea nu mai rezista . . . se uita la ele, îi săruta degetele . . . ea nu mai rezista . . . Mario, mă iubești tu?

— Dar dacă nu m'ar chema Maria? zise ea supt inspirația unei fulgerătoare maliții.

— Cum dar?

— Da! da! Maria, zise ea cu un glăscior argintos, dar taci, nu ți-e iertat să vorbești . . . nu ți-e iertat . . . Nu te scula, căci asemenea nu ți-e iertat . . . Ea-l împinse în perini . . . El voia să vorbească, dar își simți gura astu-

pată de sărutări... El își închise ochii și simțea că inima i se sparge în piept... apoi iar îi deschise, spre a cuprinde cu ei dulcea lui sarcină, care rîdea cu un fel de copilăroasă nebunie de zîmbetul lui, de surprinderea și spaima ei proprie... de tot, tot...

Adesea în nopți lungi de iarnă, după ce ea de mult devenise tezaurul căsniciei lui, cînd de bună voia lor trăiau exilați la vreun sat, spre a se iubi departe de sgomotul lumii, Maria intra deodată în salonul încălzit și luminat numai de razele roșii ale jăratecului din cămin, intra îmbrăcată ca băiat, ca în noaptea aceea cînd se văzură pentru întâia oară în apropiere. Membrele ei svelte în bluza de catifea neagră, aceeaș pălărie cu margini largi pe părul ei blond, și piciorușele cele mai mici din lume în botine bărbătești. Și ea s'apropia de el. Mînuțele-i albe și transparente ca ceara contrastau cu mînecele moi și negre, și astfel se plimbau de braț prin semi-întunerecul călduros al sălii; din cînd în cînd își plecau gură pe gură, din cînd în cînd steteau înaintea unei oglinzi cu capetele rezemate unul de altul, și rîdeau. Era un contrast plăcut: fața lui trasă și fină, din care nu se putuse încă șterge amărăciunea unei tinereți apăsate, ci rămăsese încă într'o trăsătură de nespusă naivitate în jurul gurii,

lîngă fizionomia ovală, rotunzită și albă a ei... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger ce n'a cunoscut niciodată îndoiala.

[XVII. Două vorbe concludive. Cine este omul adevărat al acestor întîmplări.—Dan ori Dionis? Mulți din lectorii noștri vor fi căutat cheia întîmplărilor lui în lucrurile ce-l înconjurau; ei vor fi găsit elementele constitutive ale vieței lui sufletesti. În realitate: Ruben e Riven; umbra din părete, care joacă un rol atît de mare, e portretul cu ochii albaștri; cu disparițiunea acestuia dispăre ceea ce veți fi îndemnați a numi o idee fixă; în fine, cu firul cauzalității în mîină, mulți vor gîndi a fi ghicit sensul întîmplărilor lui, reducîndu-le la simple vise a unei imaginații bolnave.

Fost-au vis sau nu, asta-i întrebarea. Nu cumva îndărătul culiselor vieței e un regisor, a cărui existență n'o putem explica? Nu cumva sîntem asemenea acelor figuranți, cari, vroid a reprezenta o armată mare, trec pe scenă, înconjură fondalul și reapar iarăș? Nu este oare omenirea istoria asemenea unei astfel de armate, ce dispăre într'o companie veche spre a reapărea în una nouă, armată mare pentru individul constituit în spectator, dar acelaș număr mărginit pentru regisor. Nu sînt aceeași actori, deși piesele sînt altele? E drept, că după fondal nu sîntem

doctam

în stare a vedea.—Și nu s'ar putea, ca cineva, trăind, să aibă momente de o luciditate retrospectivă, cari să ni se pară ca reminiscențele unui om ce de mult nu mai este?

Nu ezităm de a cita câteva pasaje dintr'o epistolă a lui Théophile Gautier, care colorează oare cum ideia aceasta: „Nu totdeauna sîntem din țara ce ne-a văzut născînd, și de aceea căutăm adevărata noastră patrie. Acei cari sînt făcuți în felul acesta se simt ca exilați în orașul lor, străini lîngă căminul lor și munciți de-o nostalgie inversă... Ar fi ușor a însemna nu numai țara, dar chiar și secolul în care ar fi trebuit să se petreacă existența lor cea adevărată... mi pare că am trăit odată în Orient, și cînd în vremea carnavalului mă deghizez cu vreun caftan, cred a relua adevăratele mele veșminte. Am fost în totdeauna surprins, că nu pricep curent limba arabă. Trebuie s'o fi uitat.“

om, nu mai cunoaște pe Dan, care îi ia locul și puterea. Dan o adoarme.

XI. Dan pleacă ca o umbră la Maria. Portretul Mariei. Dan îi spune să meargă cu dînsul, îi desprinde umbra, pe care o pune să doarmă în patul ei, și într'o lungă sărutare, se ridică pe raza lunii, pînă ajung în lună.

XII. Dan așează dulcea povară a iubitei sale adormite pe marginea unui lac, pleacă spre pămînt și întrebuintînd cartea lui Zoroastru, îl face bob de mărgăritar, pe cînd viața pe pămînt urmează mai departe.

XIII. Cu uriașa lui închipuire din lună face un paradis. Ca să petreacă închipuiesc un joc de cărți. Somnul lor,— un vis de fericire. Cu toată puterea lui cea nemărginită, o poartă închisă n'au putut-o trece niciodată. Nici cartea lui Zoroastru nu-i poate fi de ajutor întru aceasta. Dionis dorește să vadă fața lui Dumnezeu! «Dacă nu-l porți pe Dumnezeu în suflet, Dumnezeu nu trăește pentru tine».

XIV. Dionis îndrăznește să-și închipue că ar putea fi el însuși Dumnezeu. La gîndul acesta nebun, Dan se prăbușește în haos. Iubita îi cade din brațe. Bobul de mărgăritar se prăvale în adînc. Dionis se trezește în odăița lui. A fost un vis? Pe Maria o vede, aevea, la fereastră. Îi scrie. Trimite scrisoarea și o urmărește cu ochii dela fereastră. Maria poartă scrisoarea la inimă. Dionis cade în nesimțire.

XV. Tatăl Mariei o întrebă de scrisoare. Bătrînul o iubește și aleargă cu un doctor la Dionis. Dan se simțea abătut, pe dinainte îi trec vedenii. Ruben vine în ființa lui Riven, vânzătorul de cărți. Evreul nu mai înțelege nălucirile lui Dan. Umbra lui Dan e portretul tatălui său cu care seamănă.

XVI. Lui Dionis i se pare că s'a trezit din vise

lungi. Odaia e aceeași, dar lipsește portretul, și alte mobile. Pe marginea patului de suferință zărește pe cineva. Maria! Maria îmbrăcată ca un băiat, fuge de acasă la el. El o mîngieie, părul i se respiră pe umeri. Maria ajunge soția lui Dionis. În nopți tîrzii de iarnă, Maria, îmbrăcîndu-se bărbătește, înprospătează această clipă de fericire.

Post-Scriptum

Pentru a arăta cum s'a înțeles să se editeze pînă acum clasicii noștri, însemnăm aici o parte din greșelile de care e plină ediția *Prozei* lui Eminescu, ediție ieșită la „Minerva“, și dată de către d. I. Scurtu drept *singura ediție luată după izvoare*.

In Cezara:

(Ed. Minerva)

... cu minile unite la spate (pag. 96)

Clămpăesc (pag. 96)

„Multicolor“ (pag. 96)

„... Când 'ntinde toți mușchii“ (pag. 96).

„... cerșetori, comedianți... în fiecare colț disponibil“ (pag. 98)

— Se'nțelege.

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte! (pag. 99)

In loc de:

cu minile unite după spate.

Clăpăesc (e vorba despre papuci).

Multicolor (cu multe coloane).

„când își întinde toți mușchii...“

„cerșetori, comedianți, ...în sfârșit viața, în realitatea ei, mîzgălită în fiecare colț disponibil.“

— Se'nțelege.

— Mă mir cine te-a călugărit pe tine, blestematule Ieronime?

— Mă mir cine dracul te-a călugărit pe tine, părinte!

(Ed. Minerva)

„Nimic mai natural. Oameni de onoare ce sunteți... (pag. 100).

„... în mânilor împreunate“ (pag. 100)

„Un înger de geniu... ceilalți cari au rămas în cer sînt cam prostuți. (pag. 101).

„... Înăuntrul peșterei“ (pag. 103)

„Dar cum este insula?“ (pag. 103)

„se lipesc religiuni subiective (pag. 107)

„mirosind femeile“ (pagina 107)

„...care în turbarea...“ (pag. 107)

„...pentru soldați, gloria, pentru proști cerul, și astfel..., etc.“ (pag. 108)

„...deci pretextă și se duse“ (pag. 110)

„...și haina lui minciuna“... (pag. 115)

In loc de:

Nimic mai natural. *Vă veți invol amândoi asupra preșului ca doi oameni de onoare ce sunteți...*

„în mânilor unite“.

Un înger de geniu, *căci demonii sînt îngeri de geniu...* ceilalți... etc.

...înăuntrul *insulei*.

...dar cum este *inima?*

...se lipesc *regiuni subiective*.

mirosind *femelele* (este vorba despre animale). care în *turbarea...*

pentru soldați — gloria, *pentru principii — strălucirea, pentru învățați — renumele*, pentru proști — cerul, și astfel... etc.

pretextă *ce pretextă*, și se duse.

...și *hrana* lui minciuna.

etc. etc.

Făt-Frumos

(Ed. Minerva)

„...merse mereu pe dâra de piuă (pag. 6)

„...decît a fir tort“ (p. 7)

In loc de:

... pe dâra *trasă* de piuă...

decît a fir *de* tort.

(Ed. Minerva)

In loc de:

... „o cutie, o perie și o
năframă (pag. 20, 22)

... „două vine stele ale
dimineței“ (pag. 27)

... o *cute*, o perie și o
năframă.

două *vinete* stele... etc.

Sărmanul Dionis

... „Cine știe dacă nu
vede fiecare din oameni
toate celea într'altfel, —
și numai limba... (p. 30)

... „c'un mindir și c'o
plapomă“... (pag. 36)

... „cu aerul limpezit“...
(pag. 37)

... „în pod de găvăună“
(pag. 42)

... „pe sistemul care ad-
mite“... (pag. 44)

... „tot mai mare deve-
nea“... (pag. 47)

... „de jeratec al curței“...
(pag. 47)

... „Cine știe dacă nu vede
fiecare din oameni toate
celea într'altfel, și nu
aude fiecare sunet în-
tr'alt fel, — și numai
limba...

... „c'un mindir *de paie*,
și c'o plapomă“...

... „cu aerul *răcoare*
limpezit“...

... „în pod, *în* găvăună“.

... „pe sistemul *geocentrist*
care admite“...

... „tot mai mare și mai
mare devenea...“

... „de jeratec al *cărții*“.

etc etc.

Și nu mai adăogăm pe celelalte mici lipsuri și
greșeli, — de cele de tipar și fonetică nici nu mai
vorbim — care ne dă o idee lămurită de cum se
înțelege a se scoate o ediție de pe *izvoare*.

Notă. Această ediție este făcută sub îngrijirea d-lor Mihail
Dragomirescu (pentru partea critică) și Em. Gârleanu (pentru
partea bio-bibliografică).

